

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜNEYDOĞU MENŞELİ SİYASİ PARTİLERİN
DEMOGRAFİK YAPISI

İbrahim KOCA

2501140894

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ, Mehmet Ali AKYURT

İSTANBUL – 2019

ÖZ

GÜNEYDOĞU MENŞELİ SİYASİ PARTİLERİN DEMOGRAFİK

YAPISI

İBRAHİM KOCA

Bu çalışmada; Türk siyasal hayatında 1990 yılında ortaya çıkan ve daha sonraki dönemlerde farklı parti isimleriyle siyasetini devam ettiren, toplumsal taban olarak Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerine yaslanan siyasal partilerin programları ve demografik yapısı incelenmiştir. İncelememizde öncelikle seçkin sosyolojisinin temel tartışmaları ele alınmıştır. Sonrasında siyasal partinin tanımı verilerek, parti tipolojileri ve partilerin seçkin yaratma işlevi üzerinde durulmuştur. Kuramsal tartışmalardan sonra, incelediğimiz Güneydoğu menşeli siyasi partilerin oluşma dinamikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Partilerin programlarında değindikleri konular alt başlıklara ayrılmış ve parti söylemleri incelenmiştir. Yapılan incelemede, partilerin söylemlerinde süreklilik ve farklılık arz eden hususlar ele alınmıştır. Partilerin kamuoyuna sundukları politikalar incelenmiş ve dönemsel değişimler incelenmiştir. Bununla beraber partilerin seslendikleri hedef kitleler, programlarından hareketle içerisinde tespit edilmeye çalışılmış, hedef kitlenin partinin yaslandığı sosyolojiye uyup uymadığı tartışılmıştır.

Çalışma asıl olarak bir siyasal seçkin yaratma girişimi olarak kabul ettiğimiz partilerin kurucularının ve milletvekillerinin demografik analizine odaklanmaktadır. Parti kurucuları ulaşabildiğimiz bilgiler doğrultusunda yaş, cinsiyet, doğum yeri, eğitim ve meslek açısından incelemeye tabi tutulmuştur. Milletvekillerinin ise sayılanların dışında medeni durum, çocuk sayısı ve bilinen dil verileri incelenmiş, sınıflandırılmış ve toplumsal profiller çıkartılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset sosyolojisi, Elit Teorisi, Siyasal partiler, Demografi, Parti Söylemi

ABSTRACT

DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF POLITICAL PARTIES ORIGINATING IN THE SOUTHEAST REGION

İBRAHİM KOCA

This study analyzes the programs and demographic structures of political parties with social bases in Turkey's Southeastern and Eastern Anatolia regions, which emerged in the 1990s and remained in the political arena under various names. It engages key discussions on the sociology of party elites and proceeds to provide a definition of political parties, party typologies, and attempts by parties to create their own elites.

The theoretical discussion is followed by an analysis of the dynamics behind the rise of Southeastern political parties. I classify the key issues in party programs under various categories. The analysis focuses on continuity and differences among party discourses, and identifies temporary changes in their policy proposals. At the same time, I identify the parties' target audiences based on their programs and describe whether the target audiences identified in party programs match the actual audiences of the respective movements.

This study primarily focuses on the demographic analysis of party founders and parliamentarians — which we consider an attempt to create political elites. It analyzes party founders judging by available information, including age, gender, place of birth, education, and profession. Parliamentarians, in turn, have been inspected and classified according to marital status, number of children, and language skills to present a social profile.

Keywords: Political sociology, Elite theory, Political parties, Demography, Party Discourse

ÖNSÖZ

2014 yılında başladığım yüksek lisans serüvenimi bu tezle nihayete erdiriyorum. Tez çalışmasının altında benim imzam olmasına karşın görünmeyen emektarları bir hayli çoktur. Bu yüzden burada bu tezin görünmeyen emektarlarını elimden geldiğince anmaya çalışacağım.

Öncelikle beni akademik çalışmalara teşvik eden ve bu tezin bitirilmesinin takipçisi olan Sn. İbrahim Çelik'e, yüksek lisans çalışmalarım sırasında ders aldığım bütün hocalarıma, bilhassa tezin oluşmasında yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Akyurt'a ve her zaman kendisine danışıp desteğini aldığım Prof. Dr. İsmail Coşkun'a teşekkürü bir borç bilirim.

Parti programlarının ve kurucularının verilerinin toplanmasında ve derlenmesinde büyük emek sarf eden Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Siyasi Partiler Bürosu çalışanlarına, TBMM kütüphanesinin yardımsever personeline ve kaynak temini konusunda sürekli kapısını çaldığım Hanife Gökdoğan'a teşekkür etmeden geçmek olmazdı.

Tezin nihayete ermesiyle en az benim kadar rahatlayan, fedakârlıklarıyla desteklerini esirgemeyen aileme ve son döneminde kendilerine ayırmam gereken zamanı tez için ayırmak zorunda kalmama rağmen buna sabırla yaklaşan eşime ve oğluma teşekkür ederim.

İBRAHİM KOCA
İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
GRAFİKLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	x

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
--------------------	---

TEORİK VE TARİHSEL ÇERÇEVE	4
----------------------------------	---

1.1 Seçkinlik ve Seçkinler Üzerine	4
1.2 Siyasal Partilerin Tanımı ve Doğuşu	15
1.2.1 Siyasal Parti Tipleri	18
1.2.2 Parti Seçkinleri	19
1.2.3 Program ve Doktrin.....	22
1.3 Legal Kürt Siyasetinin Oluşma Dinamikleri	23
1.4 Kürt Raporları Değerlendirmesi	28

İKİNCİ BÖLÜM.....	31
-------------------	----

2 PARTİ PROGRAMLARININ SÖYLEMLERİ	31
---	----

2.1.1 Dünya'ya Bakış	31
2.1.2 Türkiye'ye Bakış	38
2.1.3 Devlete ve Topluma Bakış	42
2.1.4 Dış Politika	50
2.1.5 Hukuk Politikası	54
2.1.6 Kürt Sorununu Tanımlama ve Çözüm Önerileri.....	57
2.1.7 Dine Bakış ve Görüşler	60
2.1.8 Ekonomi Politikası	63

2.1.9	Eğitim ve Kültür Politikası	65
2.1.10	Partilerin Hedef Kitleleri	67
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		71
3	DEMOGRAFİK YAPI.....	71
3.1	Parti Kurucularının Demografik Yapısı	71
3.1.1	Yaş.....	72
3.1.2	Cinsiyet	76
3.1.3	Doğum Yeri	77
3.1.4	Eğitim.....	85
3.1.5	Meslek.....	86
3.2	Parti Milletvekillerinin Demografik Yapısı	91
3.2.1	Yaş.....	92
3.2.2	Cinsiyet	94
3.2.3	Doğum Yeri	95
3.2.4	Eğitim Durumu	102
3.2.5	Meslek.....	102
3.2.6	Medeni Durum.....	110
3.2.7	Çocuk Sayısı	111
3.2.8	Dil Bilgisi	112
SONUÇ		114
KAYNAKÇA.....		118

GRAFİKLER

Grafik 3.1: Parti Kurucularının Yaş Ortalaması.	73
Grafik 3.2: Parti Kurucularının Yaş Dağılımı.	75
Grafik 3.3: Partilere Göre Cinsiyet Dağılımı.	77
Grafik 3.4: Parti Kurucularının Bölgesel Dağılımı.	79
Grafik 3.5: HADEP Bölgesel Dağılım.	80
Grafik 3.6: ÖZEP Bölgesel Dağılım.	80
Grafik 3.7: ÖZDEP Bölgesel Dağılım.	81
Grafik 3.8: DEP Bölgesel Dağılım.	81
Grafik 3.9: HADEP Bölgesel Dağılım.	82
Grafik 3.10: DEHAP Bölgesel Dağılım.	82
Grafik 3.11: DTP Bölgesel Dağılım.	83
Grafik 3.12: BDP Bölgesel Dağılım.	84
Grafik 3.13: HDP Bölgesel Dağılım.	85
Grafik 3.14: Parti Kurucularının Eğitim Durumu.	86
Grafik 3.15: HEP Meslek Dağılımı.	88
Grafik 3.16: ÖZEP Meslek Dağılımı.	88
Grafik 3.17: DEP Meslek Dağılımı.	89
Grafik 3.18: HADEP Meslek Dağılımı.	89
Grafik 3.19: DEHAP Meslek Dağılımı.	90
Grafik 3.20: HDP Meslek Dağılımı.	91
Grafik 3.21: Milletvekillerinin Dönemlere ve Partilere Göre Yaş Ortalaması.	92
Grafik 3.22: Milletvekillerinin Dönemlere ve Partilere Göre Yaş Grupları.	93
Grafik 3.23: Milletvekillerinin Cinsiyet Dağılımı.	94
Grafik 3.24: Milletvekillerinin Dönemlere Göre Bölgesel Dağılımı.	96
Grafik 3.25: 18. Dönem (HEP) Bölgesel Dağılım.	97
Grafik 3.26: 19. Dönem (HEP) Bölgesel Dağılım.	97
Grafik 3.27: 19. Dönem (ÖZEP) Bölgesel Dağılım.	98
Grafik 3.28: 19. Dönem (DEP) Bölgesel Dağılım.	98
Grafik 3.29: 23. Dönem (DTP) Bölgesel Dağılım.	99
Grafik 3.30: 23. Dönem (BDP) Bölgesel Dağılım.	99

Grafik 3.31: 24. Dönem (BDP) Bölgesel Dağılım	100
Grafik 3.32: 25. Dönem (HDP) Bölgesel Dağılım.	100
Grafik 3.33: 26. Dönem (HDP) Bölgesel Dağılım.	101
Grafik 3.34: 27. Dönem (HDP) Bölgesel Dağılım.	101
Grafik 3.35: Milletvekillerinin Eğitim Durumu.	102
Grafik 3.36: Milletvekillerinin Genel Meslek Dağılımı.	104
Grafik 3.37: 18. Dönem (HEP) Meslek Dağılımı.	105
Grafik 3.38: 19. Dönem (HEP) Meslek Dağılımı.	106
Grafik 3.39: 19. Dönem (ÖZDEP-DEP) Meslek Dağılımı.....	106
Grafik 3.40: 23. Dönem (DTP) Meslek Dağılımı.	107
Grafik 3.41: 24. Dönem (BDP) Meslek Dağılımı.....	108
Grafik 3.42: 25. Dönem (HDP) Meslek Dağılımı.	109
Grafik 3.43: 26. Dönem (HDP) Meslek Dağılımı.	109
Grafik 3.44: 27. Dönem (HDP) Meslek Dağılımı.	110
Grafik 3.45: Milletvekillerinin Medeni Durumu.	111
Grafik 3.46: Milletvekillerinin Ortalama Çocuk Sayısı.....	112
Grafik 3.47: Milletvekillerinin Kürtçe ve Yabancı Dil Bilgisi.	113
Grafik 3.48: Milletvekillerinin Doğu ve Batı Dilleri Bilgisi.	113

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
AP	: Avrupa Parlamentosu
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Sözleşmesi
DBP	: Demokratik Bölgeler Partisi
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
HSYK	: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖZDEP	: Özgürlük ve Demokrasi Partisi
ÖZEP	: Özgürlük ve Eşitlik Partisi
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
MÇP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
HP	: Halkçı Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti

GİRİŞ

Türkiye’de 1980 askeri darbesi sonucu bütün siyasal partilerin faaliyetleri yasaklanmış, yasama ve yürütme faaliyetleri sivillere kapatılmış ve tüm siyasal faaliyetler belli bir dönem Milli Birlik Komitesi tarafından yürütülmüştür. 1983 yılında Milli Birlik Komitesi’nin faaliyetlerine izin verdiği bazı partilerle tekrar sivillerin siyasal hayata geçişi mümkün olmuştur. Bu dönemlerde askeri darbenin yarattığı siyasal ve toplumsal hasarlar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Siyasal hayatta normalleşmelerin yaşanması, yasaklı siyasetçilerin tekrar siyasete dönmesini sağlarken bir yandan da yeni siyasi figürlerin ortaya çıkmasını da kolaylaştırmıştır. 1990 yılına doğru kapatılan bazı partiler farklı adlarla yeniden açılmaya başlamıştır. Bununla beraber Türk siyasal hayatında yeni parti örgütlenmeleri oluşmaya başlamıştır.

Siyaset sahnesine çıkan bütün partiler Türkiye’de yaşanan güncel ve kronik sorunlara çözüm önerileri sunmaya çalışmakta, çözülemeyen problemler siyaset sahnesinde çatışmaya dönüşmektedir. 1980 sonrası dönemin önemli partilerinden Sosyaldemokrat Halkçı Parti’de (SHP) bu çatışmalardan birisi 1989 yılında patlak vermişti. Parti içerisinden bir grup milletvekili Türkiye’deki kronik sorunlardan birisi olan Kürt sorunu hakkında açıklamalar, konuşmalar ve toplantılar yapmaktaydı. Bu durum partinin kimi kesimlerinde rahatsızlık yaratırken kimi kesimlerindeyse anlayışla karşılanmaktaydı. Parti içindeki çatışma bir süre sonra iyice büyüdü ve Türk siyasal hayatında yeni bir partinin doğmasına yol açtı.

Siyasal partiler gibi örgütlü yapıların oluşmasına basit bir olgu olarak bakılmaması gerekir. Toplumsal bir baskı grubu olan siyasal partiler, belli bir toplumsal tabanın desteğini alabilme potansiyeline sahip olabilmektedir. Ayrıca, toplumla bağ kuramayan, toplumda kendisine bir karşılık bulamayan ve bu nedenle siyasi tarihimizde ömrü çok kısa olan oldukça çok parti bulunmaktadır.

Türkiye’de siyasal partilerin ve siyasal seçkinlerin yaslandıkları sosyolojiyi inceleyen çok fazla çalışma bulunmamakla birlikte Frederick W. Frey’in *The Turkish Political Elite* adlı kitabı çalışmamızda faydaladığımız bir eser olmuştur. Ayrıca Fethi Açıkel’in ‘TBMM Milletvekili Veritabanı Oluşturulması ve Siyasal Seçkin/Milletvekilleri Profili Çalışması’ adlı bilimsel projesi bu alanda önemli bir eserdir. Ancak yine de siyasal seçkinlerin toplumsal profili alanında kapsamlı çalışmaların boşluğu hissedilmektedir.

Çalışmamızda SHP içerisinde yaşanan çatışmadan doğan ve bugün ardılları tarafından siyaseti devam ettirilen partilerin demografik yapısını ele almaktayız. İncelememizi kuramsal olarak seçkin sosyolojisi ve siyasal partiler üzerine oturtmaya çalıştık. Bu kuramlarda ortaya çıkan temel tartışmalara değindikten sonra incelememizin odağını oluşturan partilerin ilki olan Halkın Emek Partisi’nin (HEP) oluşma dinamiğini, hangi durumların parti kurma fikrini geliştirdiğini ele aldık. Bu durumu açıklarken Türkiye’deki ve uluslararası tarihsel etkenleri beraber inceledik.

İkinci bölümde 1990’dan günümüze, kurulan on partinin parti programlarının söylemleri incelenmiş, programlarda temas edilen meseleler on ayrı başlık altında gruplandırılmış ve bu başlıklar altında parti söyleminin nasıl bir değişime uğradığı ele alınmıştır. Aynı zamanda süreç içerisinde yaşanan süreklilikler ve farklılıklar detaylandırılmıştır.

Üçüncü bölüm, incelememizin asıl bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde partilerin siyasal seçkinlerinin demografik analizleri kendilerinin belirttikleri biyografik özelliklerinden hareketle yapılmıştır. Bunu yaparken iki ayrı liste üzerinden çalışmamızı yürüttük. İlk olarak parti kurucularının demografik analizi yaş, cinsiyet, doğum yeri, eğitim ve meslek bilgileri üzerinden bir sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmalar grafik haline getirilerek incelenmiştir. İkinci olarak milletvekillerinin demografik analizi yaş, cinsiyet, doğum yeri, eğitim, meslek, medeni durum, çocuk sayısı ve bilinen diller üzerinden sınıflandırılarak incelenmiştir. Yapılan sınıflandırmalar görselleştirilerek analize tabi tutulmuştur. Bu bölümde kullanılan veriler Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı ve TBMM’den alınmıştır. Siyasi

partilerin programlarına ve kurucularına Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Siyasi Partiler bürosundan ulaşılmış, bu veriler Başsavcılıktan talep edilmiş ve Siyasi Partiler bürosu içerisinde çalışılmaya izin verilmiştir. Milletvekillerine ilişkin bilgiler için TBMM kütüphanesinden Meclis albümleri temin edilmiştir.

Sonuç bölümünde ise parti kurucularının ve milletvekillerinin süreç içerisindeki değişimi ve farklılaşmaları açıklanmış, son olarak da iki grup arasında belli konular üzerinden karşılaştırmalar yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE TARİHSEL ÇERÇEVE

Seçkin kavramının sosyal bilimler içerisinde kazandığı anlamı, seçkin kuramının tarihsel gelişimi içerisinde geldiği noktayı, siyasal partilerin kuramsal tartışmalarını ve bu tartışmalar çerçevesinde legal Kürt siyasetinin 1990 yılında oluşma dinamiklerini bu bölümde incelemeye çalışacağız. İlk olarak seçkin teorilerine kısa bir bakış atıp siyasal partilerin seçkin oluşturma eylemine odaklanacağız. Daha sonrasında tezimizin araştırma nesnesi olan partinin hangi etkenler içerisinde ortaya çıktığını inceleyeceğiz.

1.1 Seçkinlik ve Seçkinler Üzerine

Toplumun en küçük birimi bireydir. Bireylerin farklılık ve benzerlikleri toplumda gruplaşmaları ve tabakalaşmayı beraberinde getirmektedir. Dinamik bir yapıya sahip olan toplum, bireylerin farklılaşma ve benzeşme özelliklerinden dolayı sürekli bir devinim içindedir. Farklı toplumsal grup ve tabakalar birbirleriyle etkileşime geçerek yeni toplumsal ilişkileri oluşturmaktadır. Siyasetin alt yapısı toplumdaki bu ilişki biçimlerinden beslenmektedir. Toplumsal talepler siyasetin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Toplum ve siyaset arasındaki ilişki süreç içerisinde ‘yönetenler’ ve ‘yönetilenler’ olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu iki toplumsal grup birbirleriyle sürekli etkileşim içinde olup kimi zaman savaşa dönüşen çatışmalar yaşamış ve toplumda sosyolojik değişim ve dönüşümler meydana getirmiştir. Siyaset felsefesi yüzyıllardır siyasetin kimler tarafından yürütülmesi gerektiğini, yöneticilerde olması gereken özellikleri ve toplumlar için en ideal yönetici tipini bulmaya çalışmıştır. Antik Yunan metinlerinden İslam dünyasındaki siyasetnamelere, Aydınlanma sonrası Batı medeniyetindeki klasik metinlerden günümüze kadar bu soru düşünürlerin ve siyaset bilimcilerin ilgisini çekmiştir. Modern dönemde yöneticilerle ilgilenen ve onların davranışlarını inceleyen çalışmalar ise nispeten yeni sayılmaktadır. 19. yüzyıla beraber ‘Kim yönetmektedir?’ sorusu siyaset bilimi ve sosyolojinin ilgi alanına girmiştir.

Seçkin kuramları, ‘kim yönetmektedir?’ sorusunu tartışmasının odağına almıştır. Seçkinlerin davranışlarını inceleme ve anlamlandırma amacıyla olan kuramcılar, her yeni yaklaşımla tartışmaya farklı bir boyut kazandırmıştır. Siyaset sosyolojisinin önemli bir konusu olan “seçkinler kuramı” etrafındaki tartışmaya katılan düşünürler arasında Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto, Robert Michels ve C. Wright Mills öne çıkmaktadır. Bu bölümde bu düşünürlere ek olarak çoğulcu (plüralist) ve Marksist seçkin kuramlarına da yer verilecektir.

Düşünürlerin ‘seçkinler kuramı’ hakkında görüşlerini incelemeden önce ‘seçkin’ kelimesinin anlamına bakmak yararlı olacaktır. “Elit” kelimesi 14. yüzyılda Fransızca günlük dilde toplumsal bir grupta ya da bireyler arasında beğenilen ve üstün olan anlamında kullanılmıştır (Raynaud, Rials, 2011: 748). Sözcük Latince seçmek anlamındaki “eligre” fiilinden gelmektedir. “Electa” da “seçilmiş olan parça” demektir. İngilizce, İspanyolca, İtalyanca, Fransızca ve Almanca gibi birçok dilde “seçilmiş/en iyi parça” anlamına gelmektedir. Türkçedeki “seçkin” kelimesi ise günümüz sözlüklerinde “üstün nitelikleri dolayısıyla benzerlerinden kolayca ayrılabilen, mümtaz, güzide” ve “davranışları, bilgisi, eğitimi vb. özellikleri bakımından ortalamayı aşan” anlamlarında kullanılmaktadır. (Çağbayır, 2016: 5043). Sosyal bilimler literatüründeysen “çoğunluk üzerinde azınlık yönetimi”ni tanımlar. (Kahriman, 2009: 14).

Seçkinin kavram olarak sosyal ve siyasal bilimlerde kullanımı Avrupa’da 19. yüzyılın sonlarında, İngiltere ve Amerika’da Pareto’nun etkisiyle başlamış, genellikle bir toplumda statüsü yüksek olan, işlevsel ve esas olarak profesyonel kümeler için kullanılmıştır (Bottomore, 1990: 8-16). Seçkin teorisinin ortaya çıkışıyla beraber uzunca bir dönem tartışılan ‘kim yönetmelidir’ sorusuna yeni bir bağlam açılarak ‘kim yönetmektedir’ sorusu eklenmiştir.

Seçkin kuramcıları toplumsal analizlerini yöneten-yönetilen ayrımına dayandırmıştır. Yönetimi elinde bulunduran küçük bir azınlık ve buna karşılık yönetilen bir çoğunluk olgusu düşünürlerin ortak olduğu bir noktadır. Düşünürlere

göre toplum, devletin örgütlenme biçimi ve egemen ideolojisi ne olursa olsun, her zaman az sayıda yönetenler ve çok sayıda yönetilenler olarak ikiye ayrılmaktadır (Turhan, 1991: 37). Yönetici sınıf, iktidar aygıtlarını kullanarak çoğunluğu oluşturan yönetilen grubunu idare etmekte, siyasi amaçlarını bu gruba dikte ederek toplumda yönelinecek amaçları tespit etmektedir.

Seçkin kuramını oluşturan düşünürlerin görüşlerine baktığımızda, Gaetano Mosca, seçkin kavramını kullanmamasına rağmen seçkin ve kitle ayrımını ilk sistemleştiren siyaset bilimci sayılmaktadır (Turhan, 1991: 30). *The Ruling Class* isimli eserini 1896 yılında yazmış ve “yönetici sınıf” kavramını derinlemesine işlemiştir. Mosca’nın “yönetici sınıf” kuramına göre toplumların iktisadi ve toplumsal düzeyleri ne olursa olsun her toplumda iki sınıf olduğu belirtilmektedir. Bu sınıflar “yöneten” ve “yönetilen” sınıflardır. Yöneten sınıf sayıca az olmasına rağmen tarihin her döneminde siyasi işlevleri yerine getirip iktidarı elinde tutarak çoğunluğu yönetmiştir. Mosca, yönetici sınıfın yönetilen sınıfı hükmü altına almış olmasının kaçınılmaz olduğunu, çünkü yönetici sınıfın organize olup örgütlenme kabiliyeti olduğunu söylemektedir (Mosca, 1939: 53). Örgütlenme becerisi yöneten grubun en hayati özelliğidir. Yöneten sınıf bu özelliği sayesinde çoğunluğu idare edebilmekte ve onları bir amaç uğruna bir arada tutabilmektedir. Mosca, bu teorisini kitabında detaylı bir şekilde anlatmasına karşın bu sınıfın nasıl örgütlendiğine ilişkin bir açıklama yapmamaktadır. Bu noktada teorisinde bir eksiklik hissedilmektedir. Mosca’nın “yönetici sınıf” tanımlamasının kökeninde politik bir vurgu, iktisadi bir vurgunun önünde bulunmaktadır. (Açıkel, 2009: 64) Mosca, yönetici azınlığa dahil olan kişilerin bazı üstün yeteneklere sahip olduğunu ve bu sayede toplumda saygınlık kazandığını düşünmektedir (Turhan, 1991: 31). ‘Yönetici sınıf’ın oluşmasında sadece iktisadi faktörler değil, soy, ırk, aile, eğitim, entelektüel veya askeri başarı gibi daha başka faktörler de rol oynamaktadır. Yönetici sınıfı kitlelerden ayırt eden başlıca unsurun toplumsal üstünlük olduğunu belirten Mosca, teorisinde ‘üstün yetenek’ veya ‘seçkinlik’in yönetici sınıfa girişi tayin eden temel etken olduğunu savunmaktadır. Mosca, bu düşüncesini daha sonradan yumuşatarak yöneticilerin kitlelerden gelen baskılara açık olduğunu, kimi zaman bu baskıların etkisi altında kalacağını belirtmektedir (Kapani, 1996: 113-114). “Yönetici sınıf” kuramında seçkinler sadece

kaba güç ve aldatmaca ile yönetmemektedir; seçkinler bir anlamda toplumdaki önemli ve nüfuzlu kümelerin çıkar ve amaçlarını da temsil etmektedir. Modern çağda seçkinler, toplumda geri kalan kesimlerin üzerine basitçe gelip çöreklenmiş değildir; her bakımdan devlet görevlileri, yöneticiler ve beyaz yakalı işçiler, bilim adamları ve mühendisler, bilginler ve aydınlardan oluşan ‘yeni orta sınıf’ın bütününe kapsayan seçkin bir grup aracılığıyla toplumla sıkı sıkıya bağlantılıdır. (Bottomore, 1990: 13)

Mosca, seçkinler arasındaki hareketlilik üzerine de kafa yorarak alt tabakalardan üst tabakaya geçiş imkanlarının açık olduğunu ve yönetici sınıfın zamanla yenileşmesi fikrini kabul etmektedir (Kapani, 1996: 114). Yeni seçkinlerin yükselişini kısmen toplumda yeni çıkarları temsil eden toplumsal güçlerin ortaya çıkışıyla da bağlantılandığı için seçkinlerin dolaşımını psikolojik olduğu kadar toplumsal bir olgu olarak da açıklamaktadır (Bottomore, 1990: 15). Onun yaklaşımına göre siyasi güçler dengesinde bir değişme olur olmaz, yönetici sınıfın oluşma tarzında da değişiklik olmaktadır. Eğer bir toplumda yeni bir servet kaynağı gelişirse, bilginin pratik önemi artarsa, eski bir din çöküp yenisi doğarsa, yeni bir fikir akımı yaygınlaşırsa yönetici sınıfta da buna bağlı kapsamlı çatlaklar meydana gelir (Mosca, 1939: 65).

Mosca, her ne kadar toplumda yöneten ve yönetilen sınıf ayrımını yaparak seçkinler kuramına bir giriş yapmışsa da bu kuramı asıl bir temele oturtan Vilfredo Pareto’dur. *The Mind and Society* isimli eserinde sosyolojik görüşlerini kuramsallaştıran Pareto, Mosca’ya benzer biçimde toplumu ‘yöneten’ ve ‘yönetilen’ sınıf olarak ikiye ayırmakla beraber yöneten sınıfta da ikili bir ayrım bulunduğuna dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi yönetici siyasi seçkinler; ikincisi ise yönetici olmayan siyasi seçkinlerdir. Yönetici siyasi seçkinler, seçkinler içerisinde bir azınlığa işaret etmekte ve kuramında asıl bu gruba odaklanmaktadır. Pareto, geniş seçkin tanımını ise şöyle formüle eder:

“Bütün insan etkinliklerinde bireylerin her bir yeteneklerini belirleyen, okullarda okutulan değişik konuların sınavındaki notlara benzer göstergeler verildiğini varsayalım. Örneğin mesleğinde çok başarılı olana 10 veririz. Bir tek müşteri

kazanmayı başaramayana 1 verimiz, böylece gerçekten işe yaramayan da 0 alır. Milyonlar kazanmasını becerene, bu iyi ya da kötü olsun 10 verimiz. Binlerce lira kazanana 6 verimiz. Açlıktan ölmemeyi başaranı 1 verimiz. Yoksullar yurduna yatırılmış olana 0 verimiz. Pericles’in Aspaise’si, 14. Louis’nin Maintenon’u, 15. Louis’nin Pompadour’u gibi güçlü bir adamın güvenini kazanmış kamu işlerini gören hükümette rol oynayan siyaset kadınına 8 veya 9 gibi not verimiz. Erkeklerin duygularını doyuma ulaştıran ve kamu işlerinde hiçbir etkisi olmayan hayat kadınına 9 verimiz. İnsanları aldatan ve ceza yasasından kurtulmayı bilen usta dolandırıcıya, aldatmayı başardığı enayi sayısına ve onlardan sızdırdığı paraya göre 8, 9 ya da 10 verimiz. Aşçı dükkanından yemek takımı çalan, jandarmanın eline geçen zavallı küçük dolandırıcıya 1 verimiz... Etkinliklerini gösterdikleri dalda en yüksek göstergelere sahip olanlardan bir sınıf oluşturalım ve buna seçkin adını verelim.” (Aron, 2014: 327)

Yukarıda alıntılanan pasajdan anlaşılacağı üzere Pareto’nun seçkin kuramında önemli olan etkinlik kollarında en yüksek değere sahip olmaktır. Seçkin konumlarını işgal edenlerin en nitelikli insanlar oldukları görülmektedir. Ancak Pareto, kitabının başka bölümlerinde bu insanların etkinliklerinin niteliğinden dolayı değil, sadece öyle etiketlenmiş olmaları nedeniyle de seçkin konumlar kazanabildiğini ileri sürmektedir. (Coser, 2011: 348) Pareto’nun seçkin kavramında derin metafizik ya da ahlakî bir anlam aramanın anlamsız olduğu, söz konusu olanın nesnel olarak anlaşılabilir bir toplumsal kategori olduğu dile getirilmiştir (Aron, 2014; Coser, 2011). Seçkinin doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu ve kimin orada yer alacağını sormaya gerek yoktur. Seçkinler, yaşam yarışında iyi not almayı başaranlardan ya da toplumsal yaşam piyangosunda iyi numara çekenlerden oluşmaktadır.

Yasal/meşru bir yönetim, yönetilenleri az sayıda kişiye itaat etmenin; yararlarına, görevlerine ya da onurlarına uygun olduğuna inandıran yönetimdir. İki yönetim aracı olan güç ve hile, Machiavelli’nin aslanlar ve tilkiler arasında kurduğu ünlü karşıtlığın bir başka ifadesidir. Siyasi seçkinler doğal olarak iki gruba ayrılır: Aslanlar kuvvet kullanımını yeğlerken tilkiler kurnazlığa eğilimlidir. Pareto, yönetici azınlığın ya da aristokrasinin yaşam ve ölümünü tarihsel açıdan çok önemli bir olgu olarak görmektedir. “*Tarih aristokrasilerin mezarlığıdır*”, “*İnsan toplumlarının tarihi büyük ölçüde aristokrasilerin birbirini izlemesi tarihidir*” sözleri Pareto’nun kuramını

özetler niteliktedir. Toplumların tarihi oluşan, mücadele eden, iktidara gelen, ondan yararlanan, gerileyen ve yerini başkalarına bırakan ayrıcalıklı azınlıkların tarihidir. (Aron, 2014: 327- 331)

Pareto üstün yeteneğin seçkinler içerisinde yer almak için şart olduğunu ama tek başına yeterli olmadığını savunmaktadır (Turhan, 1991: 32). Pareto, Mosca'nın yönetici sınıf kavramını işleyip geliştirmiş ve daha geniş bir sosyolojik temele oturtmaya çalışmıştır. Ancak Pareto da Mosca gibi yönetici sınıf veya seçkinlerin nasıl, kimlerden oluştuğu ve toplumsal yapısı hakkında bize açık ve kesin bir fikir vermemektedir. (Kapani, 1996: 115-117) Pareto, her zaman yönetici seçkinler ile çoğunluk arasındaki ayrımın evrenselliğine vurgu yapmaktadır. Yönetici seçkinler, Mosca için olduğu gibi Pareto'ya göre de belli bir toplumda siyasi iktidarı elinde tutanlardan oluşur. Fakat, bu bize bireylerin nasıl olup da iktidar konumlarını işgal ettiklerini açıklamamaktadır (Bottomore, 1990: 34).

Pareto'nun seçkin kuramındaki formülasyon, tek bir seçkin grubunu değil, muhtelif seçkin gruplarını içinde barındırmaktadır. Devlet iktidarını kullanan siyasi, askeri, iktisadi (iş dünyası) ve entelektüel (aydın) seçkinlerden bahsetmek mümkündür. Aynı zamanda seçkin grupları arasında keskin bir ayrım olduğu da söylenemez. Pareto, bu gruplar arasında geçişkenliğin olması gerektiğini savunmaktadır (Daver, 1969: 130).

Pareto'nun seçkin kuramına bazı eleştiriler getirilmiştir. Öncelikle, yönetenlerle yönetilenler arasında bir orta grup/sınıf bulunmaktadır ve bu orta sınıfın hangi hallerde yöneticiler, hangi hallerde yönetilenler grubuna girdiğini tespit etmek zordur. Modern demokratik toplum ve siyaseti iyi anlamak için sadece yönetenler-yönetilenler ve seçkinler üzerinde durmak yeterli değildir; çok ve dağınık olan siyasi iktidar grupları gibi, iktidarı etkileyen çeşitli kurumlar da ele alınmalıdır (Daver, 1969: 126-127). Ayrıca yönetici seçkinlerin toplum içinde ayrı bir grup karakterine ve grup bilincine sahip, daima birlikte hareket eden türdeş (homojen) bir topluluk meydana getirdiği kanıtlanmamıştır. (Kapani, 1996: 117)

Pareto, seçkinlerin kim olduğunu açıkladıktan sonra “seçkinlerin dolaşımı” üzerine düşüncelerini aktarmıştır. Pareto’ya göre toplumun tabakaları arasında aşağıdan yukarıya doğru devamlı bir hareket vardır. Bu devamlı hareket seçkin tabakasının iç yapısının değişmesi sorununu doğurmaktadır (Kapani, 1996: 116). Seçkin değişimi siyasi sistemin üst konumlarının yalnızca değişik kişilerce değil, aynı zamanda değişik tipte kişilerce doldurulması demektir. Seçkin değişiminin toplumsal değişimle bağlantılı olması gerekir (Turhan, 1991: 60). Pareto, seçkinlerin dolaşımı teorisini daha genel bir toplum teorisinin parçası olarak tasarlamakta, sosyolojik teorisinin diğer yanlarını belirlemekte kullanılabilecek geçici bir ifade ve model olarak görmektedir. Seçkinler duygularını dikkate almayanları dışlayarak kendileri gibi insanları aralarına alma eğiliminde oldukları için, siyasi ve iktisadi seçkinler zamanla türdeşleşme eğilimindedir. Türdeş seçkinler de siyasi ve iktisadi canlılığı zayıflattıkları için muhalifleri tarafından devrilmeye açıktır. Bu nedenle, bir seçkin türünün egemenliği altındaki bir ülkenin gücü azalır ve gelişme düzeyi düşer. (Turner, 2013: 424) Yönetici ve yönetici olmayan seçkinler, kendilerini tabandaki nüfustan gelen daha yeni ve daha yeterli ögelerin cereyanına, değişime ve dönüşüme kapatmaya çabaladıkları zaman toplumsal denge altüst olur ve toplumsal düzen çöker (Coser, 2011: 348). Bu yüzden Pareto, yönetici sınıflar arasında geçişlerin ve dolaşımın açık olması gerektiğini savunmaktadır. Pareto’ya göre eski etkisiz yönetici seçkin sınıf, yönetilen sınıflardan gelip ön plana çıkan istisna bireyleri sindirmenin yollarını bulamazsa ya yeni bir hareketlilik kanalının oluşması ya da yönetme yeteneği olan yeni seçkinler tarafından şiddete dayalı yollarla devrilmesi vasıtasıyla bu durum düzeltilene kadar siyasi gövdede bir dengesizlik oluşur (Coser, 2011: 348-349).

Pareto, seçkinlerin ya da aristokrasinin ölümünün üç nedene bağlı olduğunu söylemekte ve bunları birincisi, askeri aristokrasilerin savaş nedeniyle ortadan kalkması; ikincisi, aristokrasinin birkaç kuşak sonra canlılığını kaybederek toplumsal düzenin zorunlu kıldığı eylemleri yerine getiremez hale gelmesi ve son olarak üçüncüsü, bireylerin yetenekleri ile bunların sahip oldukları toplumsal konumlar arasında sürekli uyum olmaması olarak sıralamaktadır. Esasen sayıca az olan yöneticilere katılmaya layık bir azınlığı karşısında bulan seçkinlerin aynı anda değişik oranlarda uygulayabileceği iki yol vardır: seçkinliğe aday olanları elemek ya da onları

özümlemek. İkinci seçenek daha etkili olmakla birlikte, toplumda devrimler gibi anî değişimlerin önüne geçme potansiyeline sahiptir. (Aron, 2104: 332).

Bir başka seçkin kuramcısı C. Wright Mills, Amerikan toplumu üzerinde oluşturduğu kuramını *İktidar Seçkinleri* isimli kitabında temellendirmektedir. Mills'e göre seçkin insanlar modern toplumun başlıca kuruluş ve hiyerarşisinin komuta yerlerinde bulunurlar. Büyük şirketleri, orduyu ve devlet mekanizmasını bu tür insanlar yönetmekte; devletin her türlü politikasını bu tür insanlar saptamaktadır. Toplumsal yapının stratejik komuta yerlerinde bu seçkinler bulunmakta; güç ve servet edinmeye yarayan araç ve olanaklar toplumsal yapının bu üst noktalarında bulunmaktadır. Modern Amerikan toplumunda yüksek iktidar sınıfı/aracı ve egemenlik üç büyük kurumda toplanmaktadır: devletin yönetici kurumları (Capitol, siyasi seçkinler), büyük şirketler (Wall Street, iktisadi seçkinler) ve ordu (Pentagon, askeri seçkinler) (Mills, 1974: 11).

Mills'in seçkinler kuramında kişilerden ziyade kurumlar önemlidir. Seçkinleri toplumlarında etkili yapan şey, içinde bulundukları kurumların toplum tarafından kabul edilen gücüdür. Yani seçkin bir bireyin toplumdaki etkisi kendinden menkul değildir. İktidar seçkinleri yukarıda anılan üç stratejik kurumda bulunmaktadır. Mills, bu iddiasını temellendirmek için aşağıdaki örneği vermektedir:

“Amerika’da en büyük iktidar, servet ve ün sahiplerinden, diyelim yüz kadarını alsak ve bunları bugün işgal ettikleri kurumlardaki mevkilerinden uzaklaştırsak; bunların kullandıkları ‘beşerî’ kaynakları ve para olanaklarını ellerinden alsak; bugün, durmadan bu kimselerden yana çalışan ve bu kimselerden söz eden kitle haberleşme araçlarından yararlanmalarına son versek, bütün bu kimselerin bir anda güçsüz, iktidarsız ve yoksul kaldıklarını; ünlerini yitirdiklerini görürüz. Çünkü iktidar ve güç kişinin kendi öz varlığına bağlı değildir. Servet, zenginlerin kendi kişiliklerinin bir ürünü değildir. Ün de kişinin ürünü değildir. Ünlü biri olabilmek, büyük zengin olabilmek, iktidar sahibi olabilmek, toplumun başat kurumlarında ve iyi yerlerinde konumlanmayı gerektirmektedir. Çünkü kişinin bu tür değerleri elde edebilmesi, büyük ölçüde, kişinin kurumsal mevkilerde bulunup bulunmamasıyla bağlantılıdır.” (Mills, 1974: 17)

Mills'in teorisine göre seçkinler, toplumlarında bir bütünlüğü olan, belirli bir toplumsal sınıf olmanın bilincini psikolojik olarak hisseden, türdeş bir gruptur (Mills, 1974:18). Mills, çeşitli seçkin grupları arasındaki rekabet ve karşılıklı etkileşim sayesinde demokratik düzenin korunduğu yolundaki *çoğulcu görüşü* reddetmektedir. Ona göre, bu konuda hayale kapılmamak gerekir. Bütün belirtiler modern toplumda bir iktidar dağılımına ve paylaşımına değil, aksine iktidar toplanmasına ve merkezileşmesine doğru gidildiğini göstermektedir. (Kapani, 1996: 124-125)

Mills'in seçkin kavramının iki değişkene bağlı olduğu söylenebilir: toplumda egemen kurumları elinde bulundurmak ve toplumun üst katmanlarından birine üye olmak. Buna göre iktidar seçkinleri egemen sınıf oluşturmamakla birlikte çıkarları, toplumsal kökenleri ve dünya görüşleri açısından aralarında sıkı bir bağ ve dayanışma olan kişilerden oluşur (Turhan, 1991: 33).

Mills, Amerikan toplumunda yüksek iktidar sınıfının gitgide birleştiğini, türdeş hale geldiğini ve daha düzenli bir birleşim kazandığını; buna karşılık toplumun taban katlarında ayrılma, çözülme, dağılma ve parçalanma olduğunu, temelin gitgide 'iktidar kaybettiğini' ileri sürmektedir. Orta sınıf ve tabakalarına gelince, bunlar Mills'e göre yüksek iktidar sınıfı ile taban arasında bir bağ olmaktan ziyade durgun, hareketsizleşmiş bir toplum katı görünümündedirler (Daver, 1969: 128-129).

Seçkinler kuramının bir diğer temsilcisi *Siyasal Partiler* kitabının yazarı Robert Michels'dir. Michels, seçkinlerin toplumda kendini kabul ettirebilmesi için kurumların elzem olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca kurumlarda hiyerarşik özelliği barındıran bürokratik yapılanmanın kurumların merkeziliğini artırdığını belirterek iktidar yönetiminde önemli bir mesele olduğuna dikkat çekmektedir. Mosca ve Pareto'nun tersine, Michels seçkin ve seçkin olmayan ayrımının ölçütünü bazı kişisel üstünlüklere bağlamaz. Seçkin olmada belirleyici etken, kişilerin örgütlerde ellerinde tuttukları konumlar ve o mevkilerde bulunmanın sağladığı iktidarın kullanımıdır. Michels'e göre, seçkin sınıfın tanıtıcı özelliği salt büyük örgütlerin az sayıda insan tarafından yönetilmesi değil, bir yönetici azınlığın zaman içerisinde değişmemesidir (Turhan, 1991: 32).

Dört başat seçkin kuramcısını inceledikten sonra 20. yüzyılın ortalarında bu kuramları eleştirerek tartışmayı geliştiren ve derinleştiren çoğulcu (plüralist) kuramcılara bakabiliriz. Çoğulcu seçkin kuramcılarının düşüncelerine göre demokrasinin tanımı, halkın çoğunluğunun yönetime katılımıdır. Ancak halk tarafından, doğrudan yönetimin mümkün olmaması nedeniyle demokratik rejimlerde de seçkinlerin olabileceği ve olması gerektiği fikri ortaya çıkmaktadır. Çoğulcu kuramın temsilcilerinden H. D. Lasswell “siyasi seçkinler”i yüksek iktidar sınıfı olarak tanımlamaktadır. Siyasi seçkinlerin özelliği, siyasi iktidarı az çok devamlı şekilde elinde tutan, onu kontrol eden türdeş bir grup oluşudur. Ayrıca siyasi seçkinler kendi üstün durumu hakkında bir değer yargısına varmış bir gruptur. Fakat siyasi seçkinlerin üstün durumu halk tarafından da kabul edilmiş, bir başka deyişle, siyasi seçkinlerin yönetme hususundaki iddiası toplumsal bir destek bulmuş olmalıdır (Daver, 1969: 130). H. D. Lasswell’e göre siyasi seçkinler, siyasi bir bünyede gücü ellerinde tutanlardan meydana gelmektedir (Bottomore, 1990: 15).

Demokrasiyi özünde bir halk yönetimi değil de yönetici kadrolar (siyasi seçkin grupları) arasında bir yarışma olarak gören çoğulcu anlayışın öncülüğünü yapanlardan birisi de Joseph Schumpeter’dir. *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* isimli kitabında demokrasiyi bir amaç olmaktan ziyade bir yöntem olarak halkın onayladığı bir yönetim sistemi şeklinde algılamının daha doğru olduğunu savunmaktadır. Bu düşünceye göre halkın seçim dönemlerinde kendisini yönetecek kişileri belirlemekten başka aktif bir işlevi bulunmamaktadır.

Bir diğer çoğulcu seçkin kuramcısı olan Raymond Aron, şimdiye kadar toplumun halk tarafından veya bir çoğunluk tarafından yönetildiğinin görülmediğini, bütün rejimlerin, daima azınlık bir grup tarafından yönetildiğini ve bütün rejimlerin bu bakımdan oligarşik bir karakter taşıdığını söylemektedir. Sovyet tipi rejimlerde tek ve birleşmiş bir seçkinler grubunun bulunmasına karşılık, Batı tipi rejimlerde seçkin gruplarının sayıca çok ve bölünmüştür. Aralarındaki farkı bu oluşturmaktadır Aron’a göre çoğulcu seçkin teorilerinin ortak noktaları şöyle özetlenebilir: Yönetici azınlık ‘açık’ bir nitelik taşır, toplumda iktidar mevkileri ilke olarak herkese açıktır. Siyasi

seçkin grupları arasında bir yarışma vardır. Bu gruplardan biri halk tarafından seçilmek suretiyle işbaşına gelir. Yönetici seçkinler kendisini seçen halka karşı sorumludur. Dahl ve Sartori gibi bazı siyasal bilimciler de modern demokrasileri ‘seçilmiş seçkin poliarki’leri olarak tanımlamaktadır (Kapani, 1996: 120-123). Aron'a göre modern toplumda seçkinler beş gruba ayrılmaktadır: siyasi liderler, devlet yöneticileri, ekonomi liderleri, kitlelerin liderleri ve askeri liderler (Aron, 1950: 9).

Son olarak Marksist seçkin kuramına değinmekte yarar görüyoruz. Karl Marx seçkin kuramının ortaya çıkışından önce kendi sınıf kuramını oluşturmuştur. Bilindiği üzere Marx toplumu ikiye ayırmaktadır: egemen sınıf burjuvazi ve yönetilen sınıf proletarya. Marx’a göre tarihsel olarak siyasi iktidar her zaman egemen sınıfın elinde olmuştur. Burjuvazi üretim araçlarını elinde tutmakta, bundan dolayı toplumda etkili iktisadi bir güce sahip olmaktadır. İktisadi gücü elinde bulunduran burjuva sınıfı aynı zamanda siyasi iktidara da sahip olup işçi sınıfını yönetebilmektedir. Marx’ın “sınıf” kavramı tamamen iktisadi bir temele dayanmaktayken, “seçkin” siyasi bir kavramdır (Turhan, 1991: 34).

Marx, işçi sınıfının proletarya devrimiyle burjuvaziyi devirerek toplumdaki sınıf farklarını yok edeceğini savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında toplumda seçkin bir grubun olması kendi kuramının mantığına ters düşmektedir. Bu bağlamda kimi yazarlar seçkin kavramının liberal düşünürler tarafından Marksist sınıf kavramına karşı üretildiğini savunmaktadır. (Duverger, 1995: 160) Ancak tarihte ortaya çıkan sosyalist devletlerdeki pratik durum incelendiğinde sınıfsız toplumun tamamen ortadan kalktığı söylenemez. Sosyalist sistemlerde proletarya diktatörlüğünün pratikte parti diktatörlüğüne dönüşmesi ve parti hiyerarşisi içerisinde de gerçek iktidarın üst kademede (merkez komite, politbüro ve parti sekreterliği) küçük bir grubun elinde toplanması, bu sistemlerde bir yönetici seçkinler grubunun varlığını ortaya koymaktadır. Bazı gözlemciler resmî ideolojiye göre ‘sınıfsız’ olan bu toplumlarda, parti bürokrasisinin yüksek kademelerini işgal edenlerin iktisadi, toplumsal ve siyasi bakımdan belirli ayrıcalıklara sahip bir ‘yeni sınıf’ meydana getirdikleri görüşündedir (Kapani, 1996: 126).

1.2 Siyasal Partilerin Tanımı ve Doğuşu

Siyasal partiler, günümüzde siyasal hayatın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Siyasal iktidarı kullanmaya aday her hareket bir siyasi parti etrafında birleşmektedir. İlk örnekleri 19. yüzyılda ortaya çıkan bu yapılar, bugün birçok toplumda siyasal hayatın omurgasını oluşturmaktadır. İnsanlar siyasete girmenin aracı olarak partileri kullanmaktadır. Günümüzde siyasi kariyer hedefi olan insanların yolu bir şekilde siyasal partilerle kesişmektedir. Politik gündemde büyük bir yer kaplayan bu örgütlü yapılar, toplumla devlet kurumları arasında bir bağ oluşturmaktadır. Toplumlar, seçimler vasıtasıyla devlet yönetiminde temsiliyetlerini büyük oranla siyasal partiler aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir. Her ne kadar günümüzde birçok ülkede, bireysel seçim hakkı tanınsa da bireylerin bağımsız siyasi mücadeleleri partiler kadar başarılı olamamaktadır.

Siyaset bilimciler, siyasal partiler hakkında çeşitli tanımlamalar yapmaktadır. Siyasal partileri *“Halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklar”* olarak tanımlayan Özbudun, halk desteğiyle iktidarı ele geçirmeyi ve örgütlü olmayı tanımının merkezine almıştır (Özbudun, 1977: 4). Bir başka tanımda ise siyasal partiler, bir program etrafında toplanmış ve programını uygulama saikiyle siyasal iktidarı elde etme veya paylaşma amacıyla olan örgütlü insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Daver, 1969; Kapani, 1998). Bu tanımda da bir program etrafında birleşmiş örgütlü yapıya vurgu yapılmıştır. Bu iki tanımdan yola çıkarak siyasal partiler için bir program etrafında birleşmek, örgütlü bir yapı oluşturmak ve iktidarı ele geçirme amacıyla olmak gerektiği sonucunu çıkartabiliriz.

Partilerin siyasal hayatta ortaya çıkışı ise oldukça yeni bir durum sayılmaktadır. 19. yüzyılda ilk örnekleri görülen siyasi partileri ortaya çıkaran unsurlar hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Siyaset bilimci Duverger, partilerin doğuşunu parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin doğuşuna bağlamaktadır. Parlamento içinde coğrafi ve mesleki yakınlık ile başlayan gruplaşmalar bir süre sonra ideolojik bir boyut kazanarak siyasal partilerin oluşmasını sağlamıştır. Bazı ülkelerde ilk

parlamento gruplarını yöresel grupların meydana getirdiği bilinmektedir. Yöresel gruplar daha sonradan ideolojik gruplara dönüşerek siyasal parti yapısını almışlardır (Duverger, 1970: 5).

Siyasal partilerin doğuşunda parlamento içinde doğan ve parlamento dışında doğan partiler olmak üzere iki etken bulunmaktadır. Parlamento içinde doğan partiler, parlamento içinde yaşanan gruplaşmalardan doğarken, parlamento dışında doğan partiler parlamentoda temsil edilme olanağına kavuşmamış sosyal güçler ve sınıflar tarafından kurulmuştur. Ancak bu partiler arasındaki ayrım keskin bir farklılıktan ziyade daha çok genel eğilimleri ifade etmektedir. Bununla beraber 20. yüzyılın başlarına kadar siyasal partilerin çoğu parlamento içindeki gruplaşmalardan doğmuştur. Duverger, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti'yi (DP) parlamento içinde doğan partilerden saymaktadır (Özbudun, 1964).

Parlamento dışında doğan partiler merkezîyetçi, disiplinli ve ideolojik olarak daha tutarlı olmaktadır. Sendikalar bu partilerin doğuşunda önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiltere'deki İşçi Partisi bu özellikleri barındıran parti olarak iyi bir örnektir. Genellikle sol eğilime yatkın olan bu partilerin kuruluşunda sendikalar dışında fikir kulüpleri, kiliseler, eski muhripler ve sanayi ve ticaret grupları da önemli aktörlerdir (Duverger, 1970:8).

Parlamento içinde doğan partilerde milletvekillerinin önemi güçlüyken parlamento dışında doğanlar da zayıftır. Aradaki bu farktan dolayı birinci tip partilerdeki milletvekilleri kimi zaman bireysel kararlar alabilirken ikinci tipteki partilerde ortak karar mekanizması ön plana çıkmaktadır. İkinci tipteki partiler için önemli olan siyasette belli ilkeleri yerine getirmektir. Bu partilerde doğuş biçiminin izleri görülebilmektedir.

Siyasal partilerin doğuşunda bunun dışında farklı etkenler de bulunmaktadır. Toplumsal yapıda yaşanan değişimler, ekonomik kalkınmalar ve düşüşler, iletişimin yaygınlaşması ve modernleşme toplumsal hareketlerin partileşmesinde önemli bir sayılabilir. Bu tür gelişmeler siyasal katılmayı ve örgütlenmeyi geliştirmektedir. Hatta

denilebilir ki her ülkenin siyasi partileri, o ülkeye özgü coğrafî, tarihi, ekonomik, sosyal ve ideolojik koşulların etkisi altında şekillenmiştir (Özbudun, 1977: 11).

Partilerin bölünmeleri ve birleşmeleri de yeni partilerin doğuşunda önemli bir etkindir. Tezimizin konusu olan Güneydoğu partilerinin ilki Halkın Emek Partisi (HEP), Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) içinden bölünen bir partidir. HEP'in kuruluşunda parlamento dışında gelişen bir toplumsal örgütlenme değil parlamento içinde yaşanan bir gruplaşma etkili olmuştur. Türk siyasal hayatında parlamento içinde doğan partilere birçok örnek bulunmaktadır.

Siyasal partilerin politika sahnesine çıkmasıyla beraber belli toplumsal işlevleri yerine getirmesi beklenmektedir. Bununla ilgili çeşitli sınıflandırmalar yapılmakla beraber esas olarak temsil, siyasal devşirme, politika belirleme, menfaatlerin birleştirilmesi, siyasal sosyalleşme ve mobilizasyon ve hükümetin organizasyonu siyasal partilerin başlıca fonksiyonları arasında sayılabilir (Heywood, 2007: 361, Özbudun, 1977: 92). Menfaatlerin birleştirilmesi, çeşitli kişi ve grupların siyasal sistem karşısındaki isteklerinin genel siyaset alternatiflerine dönüştürülmesidir. Siyasal devşirme, siyasal sistemdeki çeşitli mevkileri belli bireylerin doldurmasıdır. Siyasal sosyalleşme ise siyasal kültürün sürekliliğini ve değişimini sağlayan bir öğrenme süreci olarak tanımlanabilir (Özbudun, 1977: 92). Biz tezimizin konusu itibarıyla partilerin bütün işlevlerinden ziyade, parti programlarını incelerken 'menfaatlerin birleştirilmesi' işlevine, partilerin demografik yapısını araştırırken de 'siyasal devşirme' işlevine odaklanıyoruz.

Siyasal partiler, üyeleriyle birlikte geniş bir sempatizan kitlesine de sahiptir. Parti teşkilatları, ülkenin çeşitli bölgelerinde teşkilatlanarak, sempatizanlarla ve seçmenlerle partinin ilişkilerini canlı tutmaya çalışır. Bu sayede partiye yeni üyeler ve sempatizanların katılmalarını sağlar. İnsanların siyasal partilere katılımının arkasında birkaç neden sayılabilir. Kişiler partinin benimsediği ideolojiyle aynı görüşte olduğu için bir partiye katılabilir veya yönelebilir. Bununla beraber siyasal partinin liderinin etkileyiciliği insanların bir partiye rağbet etmesinde etkili olmaktadır. Sınıf çıkarları, dini görüş, aile geleneği gibi birçok neden kitleler ile parti arasında bir bağ

oluşturmaktadır. İnsanların yaşadıkları coğrafyanın siyasal ve sosyal sorunlarına çözüm arayan partiler, mevcut coğrafyalarda yaşayan insanları kendilerine çekebilmektedir.

1.2.1 Siyasal Parti Tipleri

Siyasal partiler hakkında kuramsal çalışmalar yapan siyaset bilimciler partileri organizasyonlarına göre farklı tiplere ayırmaktadır. Duverger, ‘Kadro’ ve ‘Kitle’ partileri olmak üzere iki ayrım yapmaktadır. Genellikle sağ partilerden oluşan ‘kadro partileri’ seçim çevrelerinde etkili ve seçkin insanları bir araya getirmeye çalışmaktadır. Kitle partileri ise üyelerin artırılması ve örgütlenmeye, ideoloji ve siyasi inançlardan daha fazla önem vermektedir. Bu partiler üyelerini bilinçlendirme, eğitime ve yetiştirme faaliyetleri gösterirler. Bir nevi parti içinde elit yetiştirme amacı vardır. Bu partilerde örgütlenme kabiliyeti diğerine göre daha etkilidir. Kapani, Türkiye’de 1970’lerden sonraki CHP’nin ve SHP’nin kitle partisi tipine yakın olduğunu söylemektedir (Kapani, 1996: 171).

Bir diğer siyaset bilimci Sigmund Neumann da partileri iki kategoride değerlendirmektedir: ‘Bireysel temsil partileri’ ve ‘sosyal bütünleşme partileri’. Bireysel temsil partileri, dar ve sınırlı siyasal katılma faaliyeti yürütür. Parti, seçim dönemlerinde aday göstermede etkili olup seçimden sonra etkisini yitirmektedir. Sosyal bütünleşme partileri ise kitle hareketi üzerine kurulmuş partilerdir. Bu partiler üyelerini ideolojik ve örgütsel olarak bir çatı etrafında toplayan, onlarla ilişki kuran partilerdir. Bu tip partiler toplumda yalnız kalan ve yaşadığı çevreye yabancılaşan kitleleri birleştirme ve bütünleştirme amacı gütmektedir. Bu bağlamda belli bir sosyal sınıf tabanına dayandığı söylenebilir (Kapani, 1996: 159-176).

Otto Kirchheimer yeni bir sınıflandırma yaparak birçok partinin “herkesi yakala” partisi özelliğini taşıdığını belirtmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen bu parti tipi toplumda geniş kapsamlı koalisyonlar kurma amacı taşımaktadır. Ulaşmak istediği hedef kitlesinin genişliği nedeniyle parti ideolojisi

zayıf bir hâl almaktadır. Bu partilerde önemli olan ulusal kitle içerisinde merkezî bir pozisyon olarak geniş bir taban oluşturmaktır.

Bunların dışında parti tiplerine ilişkin farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Yine farklı bir parti tipolojisi ‘anayasal’ ve ‘devrimci’ partiler ayrımıdır. Bu partiler isminden de anlaşılacağı üzere anayasanın çizdiği sınırlar içerisinde politikalarını uygulayan ve mevcut sistem karşısı hareket eden olarak konumlanmaktadır. Diğer bir ayrım ‘sağ’ ve ‘sol’ parti ayrımıdır. Sol kanat partiler, sosyal reform ve ekonomik dönüşümü temsil ederken sağ kanat partiler, mevcut sosyal düzeni savunmaktadır. Ancak son dönemde bu sınıflandırmanın çevre, hayvan hakları ve feminizm gibi konuların parti gündemine girmesiyle aşındığı söylenebilir. (Heywood, 2007: 360)

Son olarak Daver’in yaptığı sınıflandırmadan üç parti tipi daha eklenebilir. Birincisi, bir şahsın etrafında doğan, gelişen ve liderin tüm amaç ve prensipleri belirlediği “şahıs partileri”; ikincisi, bir ideoloji etrafında birleşen ve bu ideolojiyi daha fazla insana yaymaya çalışan “prensip partileri” ve üçüncüsü ise rejimin temel noktalarında anlaşıp uygulamada farklılıklar yaşayan, amacı sadece iktidarı ele geçirmek olan “iktidar partileri” partilerdir (Daver, 1969: 223-233).

1.2.2 Parti Seçkinleri

Siyasal partilerin toplumla olan ilişkisinin bir sonucu olarak üzerine birçok görev düşmektedir. Bunlardan en önemlisi seçimlerde parlamentoya aday gösterme sayılabilir. Adaylar, partilerin ilgili organları ve liderleri tarafından seçilerek seçkin konuma yükseltilir. Bu durum toplumsal tabanın yansıması olarak da görülebilir. Bununla beraber partiler, seçmenlerin ulusal ve uluslararası sorunlar hakkında bilgi sahibi olmasına yardımcı olur. Siyasi partiler bu sayede bir kamuoyu oluşturma becerisi göstermektedirler. Siyasi parti söylemleriyle, gündeme getirdikleriyle halkı uyandırır ve onlara yeni hedef ve ufuklar gösterir. Parti, belirli bir kitlenin belirli bir yola sevk edilişidir. Duverger’e göre siyasi sahada pek az kimse şahsi görüşe, tefsir kabiliyetine sahiptir. Partiler bu imkânı taraftarlarına vermektedir. Bunu liderleri ve seçkin kadroları eliyle yapar (Özbudun, 1970: 99).

Modern siyasal hayatta siyasal kadrolar parti içlerinden çıkmaktadır. Bu bir bakıma siyasal seçkin yaratma girişimi olarak da adlandırılabilir. Seçimler aracılığıyla politikacı istihdamı yaratarak seçkin gruplarını güçlendirme amacıyla olan siyasal partiler, programlarını uygulayacak, ideolojilerini yayacak ve hedeflerine ulaştıracak seçkin sınıfı oluştururlar. Bu kişilere bir takım bilgi ve tecrübe kazandırarak ve kariyer imkânı sağlayarak hem bir seçkin sınıfı oluşturur hem de parti geleceği için bir çalışma yapmış olur. (Heywood, 2007: 334-335). Partiler kadrolarını teşkil etmek bakımından iki yol izlemektedir. Birincisi mevcut seçkin zümreyi elde etmeye çalışmak; ikincisi yeni bir seçkin sınıf yaratmak. Siyasi partiler, programlarına göre bu iki yoldan birini tercih ederler. Muhafazakâr karakterli partiler birinci yolu, siyasal ve sosyal hayatta yenilik arayışında olanlar yeni bir seçkin sınıf yetiştirme çabasına girerler. Birinci tipteki seçkinlerin profili yaşlı iken ikinci tipteki seçkinlerin profili gençtir (Payaslıoğlu, 1952: 89-90).

Siyasal partilerin önemli işlevlerinden birisinin seçkinleri devşirmek veya kendi seçkin gruplarını yaratmak olduğundan bahsetmiştik. Michels'in "oligarşinin demir kanunu" kuramında bahsettiği üzere örgütlü yapıların oligarşik bir yapıya sahip olma eğilimi vardır. Bu durum siyasal bir örgüt olarak siyasal partilerde de görülmektedir. Partiler, örgütsel yapıları itibarıyla kendi seçkin gruplarını yaratmakta ve onları uzmanlık ve organizasyon becerisine sahip olmaları nedeniyle partinin diğer üyelerinden ayırmaktadır. Aslında seçkin grupları bir uzmanlaşma ihtiyacından doğmaktadır. Partilerin sıradan üyeleri, siyasetin her meselesine aynı düzeyde ilgili değildirler. Bu nedenle mevcut konumlarını kabul ederek liderlerine ve seçkin gruplarına saygı gösterirler (Heywood, 2007: 367). Michels'in "oligarşinin demir kanunu"nda kastettiği şey, bir örgütün liderlik mevkilerinde bulunanların aşağı düzeydeki üyeler tarafından kontrol edilmelerinin olanaksızlığıdır. Michels, demokratik, sosyalist ve devrimci partilerde de bu oligarşinin görülebileceğini söylemektedir. Oligarşi eğiliminin teknik, psikolojik ve entelektüel etkenleri bulunmaktadır. Teknik etkene göre kitlelerin kendini doğrudan yönetmesi olanaksızdır. Dolayısıyla yönetici bir azınlığa, uzmanlaşmış bir ekibe ihtiyaç vardır. Psikolojik olarak kitleler her politik meseleye karşı aynı ilgiyi taşımaması sonucu bir lider ve yönetici grup ihtiyacı duyarlar. Entelektüel olarak kitlelerin yönetim yeteneği

eksikliğini bu konuda uzmanlaşmış kişilere bırakması ve profesyonel yönetici ihtiyacı duyması bu oligarşik yapının oluşmasında önemli bir etkidir.

Siyasal partilerin yapılanmaları dikey yapılanma şeklindedir. Liderler bu hiyerarşik yapının en üstünde bulunmakta, partinin takipçileri ise en alt tabakayı oluşturmaktadır. Liderle takipçiler arasında partinin iş ve işlemlerini yürüten, liderin ve partinin mesajlarını tabana ileten, tabandan gelen dilek ve istekleri de partiye sunan, parti seçkinleri bulunmaktadır. Partinin merkezi organlarında bulunan seçkin gruplarıyla beraber parlamentoya sunulan adaylar da ayrı bir seçkin grubu oluşturmaktadır.

Duverger, Michels'in kuramıyla benzer bir görüş ortaya koyarak siyasal partilerin bir yönetici sınıf ve girilmesi güç bir iç çember ortaya çıkardığından ve bu durumun da parti örgütünün oligarşik yapısından kaynaklandığından bahsetmektedir. Demokratik yöneticilerde de bu olgu yaşanmaktadır (Duverger, 1970: 167).

Siyasal devşirmelerde kimi zaman bürokrasi, ordu, monarşi, güçlü geleneksel aileler gibi parti dışı aktörler de devreye girmektedir. Schattschneider partinin aday gösterme usulünün partinin mahiyetini belirlediğini, aday gösterme yetkisinin parti içi iktidar dağılımını gözlemlemeye en elverişli noktalardan biri olduğunu söylemektedir (Özbudun, 1977: 99).

Devletin seçim sistemi, parti liderlerinin oligarşik mahiyetini ve çemberin oluşumunu belli ölçüde etkilemektedir. Eğer adaylık süreci bir partiye bağlı olmayı zorunlu kılıyorsa liderler ve yönetici sınıf parlamento adayını belirlemekte etkilidir. Buna karşılık serbest adaylık sistemi mevcutsa milletvekillerinin seçimi parti oligarşisi dışında gelişir. Yani aday parti komitesini kendine muhtaç hâle getirerek iç çemberin yapısını gevşetir ve elit hareketliliği yaşanır. Adayların seçim listeleri şeklinde sıraya konuldukları temsilde iç oligarşi güç kazanır (Duverger, 1970: 167-168).

Parti liderlerinin oligarşik karakter alması iki sorun doğurmaktadır. Birincisi, iç çemberin bileşimi; ikincisi, iç çemberin yenilenmesi. Birinci sorun iç çemberin

sosyal yapısıyla üye kitlesinin sosyal yapısı arasındaki aykırılığın ölçülmesine dayanmaktadır. Örneğin üye kitlesinin büyük çoğunluğunun tüccar, sanayici, zanaatkar ve köylülerin oluşturduğu burjuva partilerinde liderler genellikle hukukçu, doktor ve serbest meslek sahibi olmaktadır. İkinci sorun özellikle oligarşilerde yaşlanma eğilimi görüldüğü zaman ortaya çıkmaktadır. Liderler kendi istekleriyle iktidardan vazgeçmeye nadiren razı olmaktadır. İç çemberin yenilenmesindeki iki önemli engel iç çember üyelerinin muhalefeti veya tabandaki kitlenin tutucu eğilimleridir. Hatta tabanın direnişi partilerin gençleşmesini üst liderlerden daha çok engellemektedir. Liderlerini yenileyebilecek bir sistem kurmayı amaçlayan partilerin sadece merkeziyetçi bir parti olduğu göze çarpmaktadır (Duverger, 1970: 176-179).

1.2.3 Program ve Doktrin

Parti programları, partilerin iktidara geldiklerinde nasıl hareket edeceklerini, nasıl değişiklikler yapacaklarını ve mevcut düzendeki eksiklikleri kamuoyuna anlattıkları metinlerdir. Parti programını, partinin toplumda siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve hukuki meseleleri bakımından gerçekleştirmesini arzuladığı esasların bütünü olarak tarif edebiliriz. Halk kitleleri programda tatbik edilecek prensiplerin kendileri için ne gibi neticeler vereceğiyle ilgilenmektedir. Dolayısıyla partilerin programları, hedef kitleleriyle bir iletişim aracıdır. Programlar yazıldıkları dönemin siyasi ve sosyal karakterini taşırlar. Bu nedenle de programların aktüel bir tarafı vardır (Payaslıoğlu, 1952: 34-35).

Siyasal partilerin programları partilerin benimsediği doktrin etrafında şekillenmektedir. Doktrin siyasi parti iktidara geleceği zaman devleti bu prensiplerle yöneteceğini bildirdiği bir taahhüttür. Doktrinler prensiplerin nasıl gerçekleşeceğini, halka nasıl anlatılacağını tespit eden bir programa bağlıdır. Doktrin bir fikir; program ise aksiyondur. Partinin fikir-aksiyon programı onun bütün enerjisini aldığı bir hazinedir (Tunaya, 1952: 38).

Partilerin işlevlerini sıralarken yukarıda değindiğimiz ‘menfaatlerin birleştirilmesi’ fonksiyonu ilk olarak parti programlarıyla sağlanmaktadır. Bu

fonksiyon bakımından partileri üç sınıfa ayrılabiliriz. Birincisi, “pragmatik partiler”; siyasetin nihai amaçlarından çok, araçlarına odaklanan, programlarında somut sorunlara yer veren ideolojik eğilimleri ağır basmayan partilerdir. İkincisi, “ideolojik partiler”; kutsal ve tartışma kabul etmez saydıkları birtakım değerlere yönelen partilerdir. Üçüncüsü “özgücü/geleneksel partiler”, toplumdaki belli bir etnik veya dinsel cemaati temsil eden ve birleştirici yetenekleri sınırlı olan partilerdir. Bu partiler için menfaatlerin birleştirilmesinden ziyade menfaatlerin açıklanması fonksiyonu ifa edilmektedir (Özbudun, 93-94). Güneydoğu menşeli partileri bu sınıflandırma içerisinde özgücü/geleneksel partiler kategorisine sokabiliriz. İncelediğimiz dönem içerisindeki partilerin çoğunda hem belli bir etnik temsil amacı görülmekte hem de toplumun tüm kesimlerine seslenebilme sorunu gözlemlenmektedir.

Programın partilerde oynadığı rol itibarıyla iki görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre partiler programlarını gerçekleştirebilmek için seçimleri kazanırlar. Buna göre iktidar bir amaç değil programın gerçekleştirilmesini sağlayacak bir araçtır. İkinci görüşe göre program partiler için fonksiyonel ve gerekli değildir. Partinin programa sıkıca bağlanması, çeşitli gruplara hitap edebilme yeteneğini sınırlar. Partinin programatik karakteriyle kitle partisi niteliği arasında bir bağ bulunmaktadır. Kitle partilerinde program bir zorunluluktur. Kadro partileri aynı zorunluluğu hissetmemektedir. Geniş ganimet kaynakları olmadığı için kitleleri etkileyebilen program önem arz etmektedir (Özbudun, 1977: 95-97).

Parti programı hazırlamak, parti anlaşmaları yapmak ya da herhangi bir meselede parti adına karar vermek idareci bir grubun ortaya çıkmasını zorunlu kılmaktadır. Bu pratikte ortaya çıkan bir zorunluluktur.

1.3 Legal Kürt Siyasetinin Oluşma Dinamikleri

Türkiye’de 1990’lı yılların siyasetini belirleyen ana etken 1980 askeri darbe sonrası oluşan siyasi atmosferle yakından ilgilidir. Bu nedenle öncelikle 1980 sonrası Türkiye’de siyasetin nasıl teşekkül ettiğine bakmakta fayda vardır. 1980 askeri darbesinden sonra TBMM feshedilmiş, mevcut bütün siyasi partilerin faaliyetleri

askıya alınmış; siyasi partilerin lider kadroları, milletvekilleri, partililer tutuklanmış, bütün belediye başkanları ve belediye meclisleri azledilmiş ve birçok siyasetçiye siyaset yasağı getirilmiştir. 12 Eylül 1982 yılında yeni anayasanın kabulünden bir sene sonra, Milli Güvenlik Konseyi'nin seçime girmesine izin verdiği üç siyasal parti, Milliyetçi Demokrasi Partisi (MÇP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Halkçı Parti (HP), 6 Kasım 1983 tarihinde genel seçime girmiştir. Seçimi yüzde 45'lik oy oranıyla ANAP kazanmış ve Türkiye'de 10 yıl sürecek Turgut Özal'ın belirleyici aktör olduğu bir dönem başlamıştır.

TBMM'de Turgut Özal iktidarıyla başlayan 17. Dönem (1983-1987), siyasal hayatı askeri darbenin etkisinden bir nebze kurtarmak için sivilleşme çabalarıyla geçmiştir. Bu dönemde özellikle Milli güvenlik konularında askeri otorite söz sahipliğini sürdürmüştür. Sıkıyönetim uygulamaları giderek daraltılmasına karşın 1987 yılına kadar sürmüştür. 12 Eylül 1980'de bütün yurda yayılan uygulama toplam 8 yıl 6 ay 22 gün sürdükten sonra, 4 ilde de sıkıyönetimin yerini olağanüstü hale bırakmasıyla (Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Hakkâri) 19 Temmuz 1987 günü son bulmuştur (Akşin, 2004: 64).

ANAP iktidarının bu ilk yasama dönemi daha çok ekonomide dönüşüm ve yeniden yapılanma politikalarıyla sürmüştür. 17. Yasama Dönemi'nin sonlarına doğru yasaklı siyasetçiler yeni kurulan partiler üzerinden siyasete yeniden girme çalışmalarına başlamışlardır. HP ve Erdal İnönü liderliğindeki Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) birleşme kararı alarak Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) ismiyle siyasette yerini almıştır. 1985 yılı sonlarındaysa Bülent Ecevit ve Rahşan Ecevit önderliğinde Demokratik Sol Parti (DSP) kurulur.

28 Eylül 1986 milletvekili ara seçimlerine doğru eski ve yasaklı siyasetçiler yavaş yavaş partilerinde kendilerini göstermeye başlarlar. 6 Eylül 1987 günü yapılan halk oylamasıyla yasaklı siyasetçilerin önü tamamen açılır. Halk oylamasıyla beraber DYP'de Hüsamettin Cindoruk 'emanetçi' olarak durduğu genel başkanlığı Süleyman Demirel'e, DSP'de de Rahşan Ecevit yerini Bülent Ecevit'e bırakmış; Alpaslan Türkeş

MÇP genel başkanı, Necmettin Erbakan da Refah Partisi (RP) genel başkanı olmuştur. Böylece bütün eski liderler yeni partilerinin başına geçmişlerdir.

29 Kasım 1987 seçimiyle birlikte TBMM'nin 18. Dönemi ANAP iktidarı, SHP ve DYP muhalefetiyle başlamıştır. Kenan Evren'in yedi yıllık Cumhurbaşkanlığı süresi bitince 20 Kasım 1989 yılında TBMM'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde Turgut Özal Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk sivil cumhurbaşkanı olur. Cumhurbaşkanı Özal'ın siyaset tarzı o dönem Hükümet Sistemi, Başkanlık ve Yarı Başkanlık sistemlerini tartışmaya açmıştır.

Özal, 1989'da Cumhurbaşkanı seçildiğinde, ANAP kendi içinde birliği ve kitle desteğini yitirmeye başlamıştı. Askeri yönetimin 1981'de parti siyasetini yasaklaması seçmenlerin eski partilere olan sadakatini sarsmıştı. Doğu Avrupa'da sosyalizmin çöküşüyle birlikte iç kavgalar ve yeni fikirler üretmemeye sıkıntısı Türk siyasal yelpazesinin solunu neredeyse bitirdi. 1984'te başlayan PKK isyanı yıllarca sürdü ve çok büyük bir bedele mal oldu. 1987'de birçok eski siyasetçiye ve partiye veya ikame partilere siyaset yapma izni verilmesi yeni alternatiflerin ortaya çıkmasına yol açmadı. Ekonomik krizler siyasal istikrarsızlığı artırdı. Yine de 1990'lardaki siyasetçilerin kısa vadeli pazarlıkların ötesinde bir ufka sahip olmaması seçmenin partiler arasında sürekli gidip gelmesine neden oldu (Findley, 2008: 356).

Bu dönemin konumuz açısından önemli olayı da 1989 yılında Paris Kürt Konferansı'na katıldığı gerekçesiyle 7 milletvekilinin SHP'den ihraç edilmesi ve buna tepki koyan bazı SHP milletvekillerinin partiden istifa etmesidir. İhraç edilen ve istifa eden bazı milletvekilleri 7 Haziran 1990 yılında tezimizde incelediğimiz sürecin başlangıcı sayılan Halkın Emek Partisi'ni kuracaklardır.

1991 seçimleriyle beraber ANAP iktidarı son bulmuş ancak hiçbir parti çoğunluğu elde edememiş ve darbe sonrası ilk koalisyon hükümeti Süleyman Demirel başkanlığında kurulmuştur. HEP, SHP ile ittifaka girerek meclise 22 milletvekilini sokmayı başarmıştır. Böylece ilk girdiği seçimde mecliste temsil edilme olanağına sahip olan HEP, Türkiye'de legal Kürt siyasetini de başlatmış olur.

Güneydoğu kökenli siyasi partilerin 1990 yılında legal bir parti kurabilmeleri 1980 sonrası hem dünyada hem de Türkiye’de siyaset ve düşünce alanında yaşanan değişimlerle yakından ilgilidir. Türkiye’de 1990’lara gelene kadar ordunun yaratmaya çalıştığı “devlet gözetiminde dayanışmacı bir toplum” kimlik siyasetine hiçbir şekilde imkân vermiyordu. 1990’larda siyasal partilerdeki etkisiz liderler, Türkiye’nin siyasal yarılmalarını açığa çıkartmış ve kimlik siyaseti, özellikle Kürt hareketi örneğinde, milli birlikle ilgili eski kabullere meydan okumuştur (Findley, 2008: 350-354).

Bu yıllara kadar Kürt siyasetinin bir parti örgütlenmesi içerisinde, legal bir ortamda ortaya çıkamaması rastlantısal değildir. 1980 öncesi yurt içinde ve yurt dışında dernekler, dergiler ve yayınevleri etrafında faaliyet yürüten legal girişimler gruplaşmalarla küçük parçalar haline gelmişti. Dolayısıyla bu girişimler toplumsal tabanını genişletemiyor ve örgütlenme sorunu yaşıyorlardı. 1980 darbesiyle beraber de yasal düzlemde kimlik siyaseti üzerine örgütlenmenin kısıtlanması legal girişimlerin önünü tıkamaktaydı. Turgut Özal siyasetinin getirdiği sivilleşme ve neoliberal politikalar siyasal hayattaki bu tıkanmayı açtığı söylenebilir. HEP’in legal bir siyasal parti olarak ortaya çıkmasında bu ortamın etkisi görülmektedir.

Kürt kökenli milletvekillerinin SHP içerisinde yaşadığı ayrışma aslında Türkiye’deki sol partilerde ilk defa yaşanan bir olgu değildir. 1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi içerisinde “Milli Demokratik Devrim” adı verilen milliyetçi bir çizgi gelişir. Parti, “Milli Demokratik Devrim” ve “Sosyalist Devrim” yanlıları olarak ayrışmaya başlar. Kürt kökenli siyasetçiler genellikle “Sosyalist Devrim” yanlılarının yani Mehmet Ali Aybar’ın yanında yer alır. Parti içindeki tartışmalar sonucu; ‘Sendikacılar’, ‘Emek’ ve ‘Doğulular’ adıyla gruplar oluşur. 1969 yılında Kürtlerin desteklediği Mehmet Ali Aybar’ın TİP’ten tasfiye edilmesi, TİP’in “Milli Demokratik Devrim” tezine yakınlaşması, TİP’ten kopan gençliğin silahlı hareketlere yönelmesi Kürt aydın ve gençlerinde ayrı örgütlenme fikrini doğurmuştur. Parti içerisindeki Türk solcuları daha sonra Kemalizm etkisine girerek parti söylemleri Kemalizm’e ve Türk milliyetçiliğine evrilir. Kürtler içinde bu evrim hayal kırıklığı olur. Ayrı bir örgütlenmeye doğru giderler (Temel, 2015).

SHP içerisinde de TİP'teki duruma benzer şekilde tartışmalar başlar. Parti içerisinde, Deniz Baykal'ın temsil ettiği yükselen milliyetçi söylem Kürt kökenli milletvekillerinin ve siyasetçilerin konuşmalarına ciddi eleştiriler getirmeye başlar. 1989 yılının Ekim ayında gerçekleşen Paris Kürt Konferansı da Türkiye'de legal Kürt siyasetini başlatan sürecin fitilini ateşlemiş olur. Konferansa katılan yedi milletvekili SHP'den ihraç edilmiş ve beraberinde buna tepki gösteren diğer milletvekillerinin istifası gelmiştir. TİP ve SHP örnekleri bağlamda Kürt hareketlerinin bir süre sonra ayrı bir örgütlenmeye gitmesinde Türkiye'deki sol içerisinde barınamama sorunun yattığını da söyleyebiliriz.

Mezkûr dönemde dünyada gelişen söyleme baktığımızda, 1970 sonrası ülkelerin neoliberalizme geçiş yapmasıyla beraber devletin ekonomi üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik politikalar üretilmeye başlanmıştır. Ekonomi ve siyaset iki ayrı alan olarak planlanmış ve iki kurum arasındaki ayrım derinleşmiştir. Vatandaşlık kavramına ve medeni haklara yapılan vurgu ön plana çıkmaya başlamıştır. Siyasette sosyal politikaların geliştirilmesi ve yurttaşlık kavramları sıklıkla işlenmiştir. Türkiye'de çok kültürlü vatandaşlık ve anayasal vatandaşlık kavramları tartışılmıştır. Sovyetlerin dağılmasıyla beraber sınıf kavramı anlamını yitirmiştir. Toplumsal sınıf kavramının toplumsal mücadelede referans olmaktan çıkmasıyla sınıf politikaları yerine kimlik politikaları ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfının kendi içinde parçalanmasıyla feminist, etnik, ulusal, cinsel azınlık hareketleri ve ekolojik, anti-nükleer hareketler ortaya çıkmıştır. 1990'larda neoliberal politikaların etkin olmasıyla birlikte siyasal partilerde geleneksel anlamda sağ ve sol ayrımı ortadan kalkmış, partiler etnik, dinsel ve milli kimliklere dayanan politikalara yönelmişlerdir. Sağ partiler daha çok dini ve milli kimlik vurgusu yaparken sol partiler cinsiyet, çevre, etnik kimliklerin tanınması politikalarına vurgularını artırmışlardır (Okudan Dernek, 2014).

12 Eylül 1980 ihtilali sonrası Türkiye'de yaşanan gelişmeler sonucu Avrupa devletleri, Türkiye'de insan hakları meselesine daha fazla ilgi duymaya başlamıştır. Darbe yönetiminin uygulamaları, Avrupa devletlerince genellikle insan hakları boyutundan eleştirilmiştir. PKK'yla mücadeleyle birlikte devletin Kürt kimliğine yönelik sert politikaları neticesinde, Avrupa özellikle Kürtlerin insan hakları

meselesine eğilmeye başlamıştır. Aynı zamanda dünyada kültürel kimlik politikalarının gündemde olması Avrupa'nın Türkiye ve diğer ülkelerdeki Kürtlere olan ilgisini artırmıştır. Avrupa'da Kürt sorunu üzerine toplanan konferansların birinci gündemi hep Kürtlerin insan hakları olmuştur. Bu bağlamda 1989 yılında Paris Kürt Konferansı¹, 1991 yılında ise Stockholm Kürt Konferansı² düzenlenir. Bu konferansların temel konusu insan hakları ve kültürel kimliktir. HEP'in kurulduğu atmosfere baktığımızda, Avrupa'nın insan hakları ve kültürel kimlik vurgusuyla Türkiye'yi Kürtler üzerinden siyaseten zorladığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Kürt siyasal seçkinlerinin legal düzeyde örgütlenip kendi partilerini kurmaya götüren etkenlerden birisi de Avrupa'nın Kürtlerin hakları konusunu uluslararası gündeme taşımaları ve bunun Türkiye'deki Kürt siyasetçilerde yarattığı özgüven duygusu diyebiliriz.

1.4 Kürt Raporları Değerlendirmesi

Bu gelişmelerle birlikte Kürt siyaseti bir yandan legalleşme sürecini tamamlarken siyasal hayatta Kürt Sorunu gündemde sıkça tartışılmaya başlanmıştır. Siyasi partiler ve dernekler bu soruna ilişkin raporlar hazırlamaya başlamıştır. Bu konuda 1990'lı yıllar boyunca çokça rapor hazırlanmıştır.³ Biz bu raporlardan üç tanesini, hazırlayan parti ve dernekler bakımından önemli buluyoruz. Birincisi SHP'nin 1990 yılının temmuz ayında yayınladığı ve kamuoyunda çok dikkat çeken "Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri" başlıklı rapordur. İkincisi Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) 1995 yılında Prof. Dr. Doğu Ergil'e hazırlattığı "Doğu Sorunu, Teşhisler ve Tespitler" başlıklı rapordur. Son olarak üçüncüsü Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği'nin (TÜSİAD) Prof. Dr. Bülent Tanör'e hazırlattığı "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" başlıklı çalışmasıdır.

¹ Paris Kürt Konferansı içeriği hakkında bkz. Paris Kürt Konferansı, Doz Yayınları, 1992, İstanbul

² Stockholm Kürt Konferansı içeriği hakkında bkz. Stockholm Kürt Konferansı, Doz Yayınları, 1992, İstanbul

³ Türkiye'de Kürt sorununa yönelik hazırlanan raporlar hakkında bkz. Hüseyin Yayman, Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası, 4. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap

SHP'nin raporuna baktığımızda Türkiye'deki mevcut kimlik sorunu üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapıp çözüm önerileri sunmaktadır. Ancak raporun başlığından da anlaşılacağı üzere konuyu Kürt sorunu olarak değil Doğu ve Güneydoğu sorunu olarak tanımlamaktadır. Parti, Doğu ve Güneydoğu sorunlarını başlıca insan hakları ihlalleri, terör ve şiddet olayları, ekonomik gerilik, yoksulluk, yoğun işsizlik, güvensizlik ve kimlik bunalımı olarak görmektedir. Türkiye'de Türkçeden başka anadillere sahip vatandaşlara anadil yasağı getiren 2932 sayılı yasanın etnik amaca yönelik asimilasyon aracı olarak düzenlendiğini belirtmektedir. Bunun yansıması olarak bölgede Kürtçe konuşup yazan ve savunma yapan birçok kişiye soruşturma açılmıştır. Vatandaşlar siyasal düşüncelerinden dolayı gözaltına alınmakta, uzun süreli soruşturmalar geçirmekte ve işkence görmektedir. Terörle mücadelede kullanılan yöntemler, bölge halkını zaman zaman bezdirmekte, yılgınlık, güvensizlik ve yabancılaşmaya yol açmaktadır. Parti, sorunun kaynağı olarak bölgesel geri bırakmışlığa da değinerek GAP bölgesinin ulusal gelir payının yıllara göre sürekli düşmesine raporda yer vermektedir. Ayrıca Cumhuriyet'in Anadolu'da yaşayan farklı etnik kökenden gelen herkesin ortak katkısı ve eşit ağırlığıyla kurulduğunu belirtmektedir. Rapor partinin toplumda ayrımcılık ve sorun yaratan yasaların değiştirilmesi, bölgeye daha hassas yaklaşılması, bölgesel kalkınmaya önem verilmesi gibi bir takım öneriyle tamamlanmaktadır (SHP, 1990).

TOBB'un Doğu Raporu, geniş ve kapsamlı bir rapor olarak karşımıza çıkmaktadır. Raporda devletin terörle mücadele kapsamında bölgedeki sivil vatandaşlara da zarar verdiğini, devletin bölge insanıyla PKK'yı ayrıştırmasının elzem olduğu vurgulanmakta, PKK'nın da bölgede ciddi toplumsal sorunlar yarattığına dikkat çekilmektedir. Devletin aşiret yapısını koruduğunu ve bunu da koruculuk sistemiyle yaptığını belirten rapor, bu sistemin bölgede ayrışmalara neden olduğunu belirtmektedir. Anadil yasağının bir an önce kaldırılması ve öğretilmesinden çekinilmemesi gerektiği raporun önemli maddelerinden biridir. Bu sorunun alt kimlik ve üst kimliğin doğru tanımlanması ile çözülmesi tavsiye edilmektedir. Kürt siyasetçiler üzerindeki yasal engellerin kaldırılması gerektiği ve bölgedeki ağa, şeyh ve örgüt gibi toplumsal engellerin etkisinin kırılması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Ergil, 1995).

TÜSİAD'ın hazırladığı rapor da hazırlandığı dönemde ilgiyle karşılanmıştır. Raporda Türkçe dışında ad koyma uygulamasından vazgeçilip ad koyma serbestliği sağlanmalı ve mevzuatta geçen 'milli kültür' kayıtlamasına verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Yine buna benzer şekilde Türkçe olmayan köy isimlerinin konulması yasağının kaldırılıp eski isimlere geri dönülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla beraber Kürtçe basın, yayın ve sanat üzerindeki baskı kaldırılarak Kürtçenin ve diğer anadillerin kullanılmasını yasaklayan yasalar kaldırılmalıdır. Türkiye'de yaşayan farklı etnik kimliklerin kendi kültürlerini yaşayıp geliştirebildiği dernekleşmenin önündeki engellerin kaldırılması raporda ayrıca değinilmiştir (Tanör, 1997).

TOBB ve TÜSİAD'ın raporları sivil toplum içinde etkileri göz önünde tutulduğunda önemli bir yere oturmaktadır. TOBB Türkiye'deki ticari hayatın en önemli örgütsel yapısını temsil ederken TÜSİAD Türkiye'deki iş dünyasının elitlerini temsil etmektedir. Bu kurumların hazırladıkları raporun toplumsal etkisini bu bağlamda düşünmekte fayda vardır.

İKİNCİ BÖLÜM

2 PARTİ PROGRAMLARININ SÖYLEMLERİ

Bu bölümde 1990 yılında başlayan legal siyasal sürecin ilk partisi HEP'ten DBP'ye⁴ kadar gelen partilerin programlarının söylemlerini incelemeye çalışacağız. Burada incelediğimiz on partinin, programlarını belli konulara ayırarak ele almanın daha sağlıklı sonuçlar vereceğini düşünüyoruz. Bu sayede ele alınan konuda parti söylemlerinde yaşanan süreklilikler ve farklılıklar incelenmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde partilerin mevcut Dünya sistemini nasıl algıladıklarını ve nasıl bir çözüm önerisi sunduklarını, ikinci bölümde Türkiye'deki mevcut sisteme yönelik eleştirilerini ve parti olarak Türkiye'de neyi amaçladıklarını, üçüncü bölümde devlete ve topluma olan genel bakışlarını, dördüncü bölümde partilerin dış politika hedeflerini, beşinci bölümde hukuk politikalarını, altıncı bölümde Kürt sorununu tanımlama ve çözüm önerilerini, yedinci bölümde dine ilişkin görüşlerini, sekizinci bölümde ekonomi politikalarını, dokuzuncu bölümde eğitim ve kültür politikalarını ve son bölümde de partilerin program içerisinde seslendikleri hedef kitleleri incelemeye çalıştık. İncelemelerde programları kronolojik bir sırada takip etmeyi esas aldık.

2.1.1 Dünya'ya Bakış

İncelediğimiz parti programları, ilk olarak mevcut dünya sisteminin analizi ile başlamakta ve partilerin içinde yaşadıkları sisteme karşı beklentileri anlatılmaktadır. HEP'le başlayıp DBP'yle sonlanan parti silsilesi içerisinde sadece BDP'nin programında dünya sistemine ve dünyayı algılayışa ilişkin bir içerik bulunmamaktadır. Partilerin dünyayı algılayış biçimleri kimi zaman benzerlik gösterirken kimi zaman da yeni görüşler göze çarpmaktadır. Bugüne kadar kurulan partiler içerisinde özellikle iki parti programının kendinden sonra gelen partileri etkilediğini söyleyebiliriz. HEP ve DEHAP'ın programları belki de kuruldukları dönemler itibarıyla diğerlerinden

⁴ DBP, BDP'nin isim değiştirmesiyle oluşan bir parti olarak kurucularını değiştirmemiş ancak programlarında değişiklik yapmıştır. Yapılan değişiklik HDP'nin kurulmasından sonra olduğu için bu bölümde son parti olarak DBP esas alınmıştır.

farklılık arz etmektedir. Birisinin legal Kürt siyasetinin ilk partisi olması, diğerinin de yeni yüzyılın eşiğinde kurulmuş olması nedeniyle diğerleri üzerinde etki bıraktığını söyleyebiliriz.

Bu bağlamda programlarda dünyayı algılayışa bakacak olursak 1990 yılında sürecin ilk kurulan partisi olan HEP, Dünya’da ekolojik dengenin bozulması ve nükleer tehdidin, barış ve silahsızlanma çabalarını artırdığını belirtmektedir. Sınıf ve katmanlar arası, bölgeler ve ülkeler arası gelir farklılıklarının büyük çatışmalara yol açtığına, açlık sorunu çeken ve sağlıksız koşullarda yaşayan insanların siyasal, dinsel ve ırksal baskılara maruz kaldığına dikkat çekmektedir. Bunun sonucu olarak bu sorunları yaşayan insanlar, azgelişmişlik çemberini kıramamakta, militarist, ırkçı, totaliter ve teokratik güçlerin iktidarına son verme umudunu koruyamamaktadır.

Parti, üçüncü dünya ülkelerinin, sanayileşmiş ülkelere sürekli kaynak aktardığını ve bu ülkelerde insan hak ve özgürlüklerinin, halkların etnik kimlikleri ve varlıklarının tehdit altında bulunduğundan bahsetmektedir. Üçüncü dünya ülkelerindeki yönetimler ise baskı ve totaliter yönetimleri ifade etmektedir. Emekçi halklar, ürettiklerini uluslararası tekellere ve onların işbirlikçisi sınıflara kaptırmaktadır. Adil bir dünya sistemi kurmak ise üçüncü dünya ülkelerinin ortak çabasıyla ve halkların kimliklerine sahip çıkmasıyla mümkün olacaktır.

Yedek parti olarak kurulan ÖZEP, HEP’e benzer şekilde nükleer savaş tehlikesinin sürmesi ve aşırı çevre kirliliği nedeniyle önlenemez tehlikeler doğduğuna işaret etmektedir. Dünyadaki silahlanma yarışının, özellikle nükleer silahlanmanın insanlığı yok edici boyuta ulaştığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda insanlığın önüne iki seçenek sunarak ya nükleer baskı altında sömürüye teslim olmaya ya da yeryüzüne dayatmasız ve silahsız gerçek barışı getirmeye çağırmaktadır. Barışın, insan haklarının, özgürlük ve doğanın korunmasının her geçen gün önem kazandığına değinmekte, ancak baskı altında yaşayan halkların ulusal kimliklerinin tehdit altında olduğuna dikkat çekmektedir. ÖZEP, HEP’te değinilen üçüncü dünya ülkelerinin sanayileşmiş ülkelere kaynak aktarımına ve bölgelerarası gelir adaletsizliğine

değınmemiştir. Programda bu bölümü kısa tutarak daha çok silahlanma tehlikesine ve baskı altında yaşayan halkların durumuna odaklanmıştır.

Yine bir yedek parti olarak kurgulanan Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), bir önceki partiye göre daha kapsamlı bir program hazırlamıştır. Programında Dünya’da çatışmaların ve katliamların arttığına, Ortadoğu, Afrika, Orta Asya ve Kafkasya’da emekçi hakla egemen güçler arasında çok yönlü mücadelelerin yaşandığına değinmektedir. Yaşanan bu mücadelenin de ezilenler lehine çözümleneceğini belirtmektedir. Uluslararası tekellerin ve emperyalizmin baskısına rağmen özgürleşme, barış talepleri, halkların kendi kimliklerini sahiplenmeleri ve kaderlerini kendi elleriyle belirlemeleri için mücadelelerin arttığına dikkat çekmektedir. Bununla beraber reel sosyalizmin çöküşüyle “Yeni Dünya Düzeni”nin, dünya halklarını askeri, ekonomik, politik ve kültürel kuşatma altına aldığına dikkat çekilerek, dünyada yoksul emekçilerle lüks içinde yaşayan egemen azınlığın çarpıklığına değinilmektedir. İlk parti HEP’te olduğu gibi dünyadaki gelir adaletsizliğine, üçüncü dünya ülkelerinin yoksulluk içinde yaşadığına vurgu yapılmaktadır. Parti, küresel emperyalizm, nükleer tehdit, çevre kirliliği, atmosfer değişimi ve ekolojik dengenin bozulması gibi sorunlara değinmektedir. Buna ek olarak mevcut dünya konjonktüründe egemenlerin baskısı sonucu halkların kendi kimliklerini sahiplenmeleri üzerinde durmaktadır. ÖZDEP’in parti programındaki bu bölüm önceki partilerin görüşleriyle benzerlik göstermektedir.

HEP’ten sonra legal Kürt siyasetinde 1993 yıllarında etkin olan DEP, kısa bir programla seçmenlerinin karşısına çıkmaktadır. DEP’in mevcut sistem değerlendirmesi, reel sosyalizmin çöküşü sonrası askeri bakımdan ABD’nin güçlendiğine, ekonomik bakımdan ise ABD, Batı Avrupa ve Japonya’nın rekabet ettiğine değiniyle başlamaktadır. HEP ve ÖZDEP’te bahsedildiği gibi zenginler ve yoksullar, sınıf ve katmanlar, bölgeler ve ülkeler arası gelir farklılıkların derinleştiği vurgulanmaktadır. Afrika, Orta ve Latin Amerika, Asya’nın belli bir bölümü geri kalmışlığın ağır sonuçlarını yaşamaktadır. Dünyada işsizlik, enflasyon, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, uyuşturucu salgını, şiddet olayları sorunları günden güne ağırlaşmakta bu nedenle insan hakları daha fazla önem kazanmaktadır. Önceki

partilerde de değinildiği üzere silahlanma, çevre kirliliği ve doğal dengenin bozulması bu bölümde dikkat çeken kavramlardır. DEP söylemleri itibariyle selef partilerle benzerliğini devam ettirmekte, halefi olan HADEP'e de birçok söylemini aktarmaktadır.

DEP'in kapanmasıyla kurulan HADEP, programına geri kalmış ülkelerin ileri teknolojiye sahip ülkelere kaynak aktardığına, buna bağlı olarak az gelişmiş ülkelere etnik ve dinsel çatışmaların yaygınlaştığına dikkat çekerek başlamaktadır. Bu çatışmaların yaşandığı ülkelerin ortak özelliğini ise totaliter, otoriter ve katı merkezîyetçi olarak tanımlamaktadır. Şoven ve milliyetçi ideolojilere sahip devletlerin asimilasyon ve etnik arındırma politikaları karşı şiddeti ve iç savaşları doğurmaktadır.

HADEP, selef partisi gibi ABD, Batı Avrupa ve Japonya'nın ekonomik rekabetinden bahsedip dünyada gelir adetsizliği yaşandığına dair söylemini sürdürmüştür. Bununla beraber silahlanma yarışının artışına ve bunun ırkçı, şoven, otoriter anlayışları beslediğine değinmektedir. İşsizlik, enflasyon, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, uyuşturucu salgını, şiddet olayları ve doğanın tahribinin artması değinileri DEP'ten alıntılanmıştır.

HADEP, önceki partilerden farklı olarak dünyada yerel yönetimlerin etkisinin artmasına değinmiş, ulus üstü kurumların ve sivil toplum örgütlerinin yaygınlaşmasının, yerel parlamento ve yönetimlerinin güçlenmesinin merkezîyetçi ve otoriter yönetimleri sıkıştırdığına dikkat çekmektedir. Eyalet ve yerel parlamentoların dünyada yaygınlaşması, HADEP'in programının girişinde üzerinde durduğu bir konudur.

HADEP'in kapatılması ve yüzyılın sonuna doğru DEHAP'ın kurulması legal Kürt siyasetinin söylemlerinde farklılığa gitmesine neden olmuştur. Parti önce yirminci yüzyılı değerlendirip sonrasında da yeni yüzyıla ilişkin beklentilerini açıklamaktadır. Yirminci yüzyıl ulus-devletler, sömürgecilik karşıtı mücadeleler, sınıf çelişkisi ve iki kutuplu dünya ekseninde şekillenmiştir. Bu yüzyılda yeni sömürgecilik ilişkileri doğmuştur. Batı uygarlığı 20. yüzyılda insanlık tarihinin yarattığı

gelişmelerden daha fazlasını yaratmış, ancak doğanın ve insanlığın sonunu getirebilecek silahlanma ve savaşların da müsebbibi olmuştur.

Kapitalist uygarlık tıkanmış, faşist, militarist, bürokratik ve totaliter yönetimler insanlığın sorunlarına çözüm getirememektedir. DEHAP, yeni yüzyıla karakterini veren üç çelişki bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar, zenginliği elinde bulunduran egemen azınlık ile tüm insanlık arasındaki çelişki; yeni dünya düzeni ve küresel kapitalizm sonucu erkek egemen sistemin barındırdığı cins çelişkisi; sınırsız tüketim kültürünün getirdiği doğa ile insan arasındaki çelişki olarak sıralanmaktadır. Bu üç çelişkiden anlaşılacağı üzere DEHAP, yöneten ve yönetilen ayrımına, erkek ve kadın arasındaki ayrımına, son olarak da ekolojik sorunlara dikkat çekmektedir. Parti yeni yüzyılda demokratik siyaset, uzlaşma ve diyalogun temel amaç olacağını, insan hakları ve kadın özgürlüğünün siyasette belirleyici olacağını ve toplum mühendisliğinin reddedileceğini vurgulamaktadır.

DEHAP, selef partilerinden farklı olarak programında Ortadoğu'ya ayrı bir parantez açmıştır. Ortadoğu'nun sorunlarını sıralarken bölgede dogmatizm ve dar milliyetçiliğin aşılması gerektiğini, bölgenin gelişimini tıkayan Filistin ve Kürt sorununun çözülmesinin elzem olduğunu, bölgedeki çatışmaların demokratik konfederalizm ile çözülebileceğini ve kendi içinde demokratikleşmiş Türkiye'nin Ortadoğu'ya örnek olabileceğini dile getirerek Türkiye'nin bir model ülke potansiyeli barındırdığını belirtmektedir.

DEHAP'tan sonra gelen DTP de 2000 yılı öncesi parti programlarından farklı konulara değinide bulunmuştur. Bu durum legal Kürt hareketinin, siyasetine yeni söylemleri ekleyeceğinin sinyallerini vermektedir. Parti, Sovyet bloğu çözülürken kapitalizmin yapısal krize sürüklendiğini, kadının özgürlük mücadelesini ve kimliğini muğlaklaştırdığını vurgulamaktadır. Ulus-devletler, sermayenin serbest dolaşımı ve küresel imparatorluk yaratma girişimleri önünde engel oluşturmuştur. Mevcut sistem ekonomik gelişme dinamiğini yitirmiş, cinsler arası sorunları ve ekolojik sorunları artırmıştır. Doğa ve toplum dengesinin bozulduğu sıkça işlenmektedir.

Kamu yönetimi ve güvenlik sorunlarının sivil toplum, özgür yurttaş meclisleri ve demokratik konfederalizmle çözülebileceği belirtilmektedir. Bununla beraber merkez ve çevre ülkelerdeki gelir adaletsizliğine, geri kalmış ülkelerin bağımlı hale getirildiğine, bu durumun da güvenlik ve terör sorununu doğurduğuna işaret edilmektedir.

Parti, kadın ve cins problemlerine sıkça değinmekte, anaerkil toplumun yerini hiyerarşik devletçi topluma bırakmasının kadının tüm haklarını kaybetmesiyle sonuçlandığını düşünmektedir. Kadın bedeni cinsellik üzerinden pazar malzemesine getirilmektedir. Ekoloji sorunu DTP için çağın en önemli sorunlarından. İklimin değişmesi, çölleşme ve kuraklık gibi sorunlar mevcut sistemin oluşturduğu olumsuzluklardır. Ortadoğu'ya DEHAP gibi ayrı bölüm ayıran DTP, benzer şekilde bölgeye dışarıdan müdahalenin ve bölgenin aşiretçi, milliyetçi, dinsel dogmatik, gerici, ataerkil aileci ve cins sorununun çözümsüzlüğü derinleştirdiğini savunmaktadır.

Metnin başında da belirtildiği üzere DTP'den sonra kurulan BDP'de dünya sistemine değinen bir bölüm bulunmamaktadır. BDP'den sonra gelen HDP, önceki partilere benzer şekilde kapitalist sistemi eleştirmekte, sistemin bireyi emeğine, kimliğine, topluma ve doğaya yabancılaştırdığına değinmektedir. Günümüzde ırkçı, milliyetçi, militer, cinsiyetçi, muhafazakâr ve piyasacı güçlerle mücadelenin önemine değinen parti, baskının ve sömürünün olmadığı, savaşların yaşanmadığı, ezen ve ezilen ilişkisinin son bulduğu, insanlığın dil, din, ırk, renk, cinsiyet farkı olmaksızın eşit ve özgür yaşadığı bir dünya özlemi duymaktadır. Bununla beraber insanlığın sınıfsız, sınırsız ve sömürsüz bir dünyaya ulaşmasını amaçlamaktadır.

Legal Kürt siyasetinin parti silsilesindeki son halkası DBP'nin seleflerinden devam ettirdiği söylemler olsa da farklı değinileri de mevcuttur. Parti, kapitalizmin kaosa girdiğinden başlayarak mevcut sistemin aşırı rekabet azami kâr, işsizleştirme, açlık, yoksulluk, ırkçılık, milliyetçilik, faşizm ve totalitarizm doğurduğunu belirtmektedir. Bunun sonucu olarak demagoji sanatı, ekolojik yıkım, aşırı finans,

devletten daha zengin şahıslar ve şirketler, atom bombası, dünya savaşları, biyolojik, nükleer ve kimyasal silahlar, aşırı bireysellik gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Parti, dünyanın belli güçlerinin Ortadoğu, Anadolu ve Mezopotamya üzerinde hesaplar yaptığını, başta Kürtler olmak üzere halkları, mezhepleri ve inanç gruplarını belli stratejilerin konusu haline getirdiğinden bahsetmektedir. Yeni dönemde klasik devletçi, iktidarcı, milletçi ve şiddeti esas alan zihniyet reddedilip, ekolojik ve kadın özgürlükçü paradigmayla hareket edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Partide kadın ve ekoloji her bölümde baskın bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Partilerin dünyayı tanımlama algısına yaklaşık 25 senelik dönemi göz önüne alarak baktığımızda yaşanan değişimleri şöyle özetleyebiliriz: 1990'lı yıllarda soğuk savaş etkisinde bulunan dünya gündemi Sovyetlerin çöküşüyle beraber farklı bir dünya düzenine doğru evrilmekteydi. İki bloklu yapının çökmesi dünya düzeninde birçok şeyi değiştirmişti. Yeni ulus-devletler ortaya çıkmış ve uzun yıllardır kapalı toplumlar dünyada farklı bölgelere açılmaya başlamıştı. 2000 yılı öncesi partilerin de dünyaya bakışında o dönemin etkileri görülmektedir. Dünyada nükleer tehdidin ve silahlanmanın artması, yeni ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte bazı bölgelerde etnik ve dinsel çatışmaların artması, parti programlarında vurgunun buralarda yoğunlaşmasına neden olmuştur. Aynı zamanda dünyadaki iki kutba da dâhil olmayan, farklı siyasal, ekonomik ve toplumsal özelliklere sahip, büyük gelir farklılıklarının yaşandığı ülkeleri ifade eden 'üçüncü dünya ülkesi' vurgusu programlarda sıkça dillendirilmektedir. Bununla beraber insan hakları, ekolojik dengenin bozulması ve doğa tahribatına ilişkin söylemin devam ettirildiği ve doksanların ortasına doğru söyleme yeni ifadeler eklendiği görülmektedir. HADEP'le beraber dünyada yerel yönetimlerin ve sivil toplumun güçlendiğine ilişkin eklemeler yapılmıştır. 2000'li yıllarda ise kadın özgürlük siyasetinin artırılmasına, ekolojik sorunların çözümüne ve cinsiyet sorunları üzerine değinilerin programlarda sıkça geçirilmesi dikkat çekmektedir.

2.1.2 Türkiye'ye Bakış

Legal Kürt siyasetini incelediğimiz partiler, programlarında Dünyadaki mevcut duruma değindikten sonra Türkiye'ye ilişkin genel bir değerlendirme yapmaktadır. Bir önceki bölümde zikrettiğimiz gibi bu bölümde de HEP ve DEHAP'ın kendinden sonra gelen partilerin söylemlerinde etkili olduğu gözlemlenmiştir.

HEP'in Türkiye değerlendirmesine baktığımızda, partinin Türkiye'yi 'üçüncü dünya ülkesi' olarak tanımlaması öncelikle dikkatimizi çekmektedir. Üçüncü dünya ülkelerinin özelliklerine, barındırdığı sorunlara "Dünya'ya Bakış" bölümünde değinen HEP, Türkiye'nin benzer sorunları olduğunu hatırlatmaktadır. Ekonomiye uluslararası tekellerle iş birliği yapan yerli tekellerin egemen olduğuna, bu durumun da ülkede gelir farklılıklarını artırdığına değinmektedir. Buna ek olarak tarım ve ücretli kesimin sermaye grubuna sürekli gelir transferi yapması, Doğu ve Batı illeri arasında milli gelir farkını oluşturmaktadır. Doğu ve Batı illerindeki kişi başına düşen milli gelir farklılıkları 1967 ve 1969 yıllarında yapılan 'Doğu Mitingleri'nde de sıkça kullanılan bir söylemdir.⁵

Parti, Güneydoğu bölgesinin belirgin sosyolojik bir özelliği olan ağalık ve şeyhlik kurumlarının devlet tarafından korunduğunu, desteklendiğini, tarım ve toprak reformuyla sanayileşmeden kaçınıldığını vurgulamaktadır. Bununla beraber Doğu ve Güneydoğu'da baskı ve asimilasyonun uygulandığını, devletin OHAL, sıkıyönetim gibi uygulamalarının mal ve can güvenliğini ortadan kaldırdığına işaret etmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) halkı temsil etmekten uzak olduğunu, emekçi halk kitlelerinin TBMM'de temsil edilmediğini eleştiren HEP, Cumhurbaşkanı, Hükümet ve bürokrasinin meclisi dışladığını belirtmektedir.

⁵ Doğu Mitingleri hakkında Bkz. İsmail Beşikçi, **Doğu Mitinglerinin Analizi**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları; Cemal Temel, **1984'ten Önceki 25 Yılda Kürtlerin Silahsız Mücadelesi**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2015

Devletin, kültür ve eğitim kurumları aracılığıyla emekçi halkın taleplerini milliyetçi ve dinci ideolojilere kanalize edip hedeflerinden saptırdığını savunmaktadır.

HEP'in, Türkiye'deki siyasal partilere ilişkin yaptığı değerlendirme kendinden sonra gelen birçok partiyi etkilemiş ve onların da bu söylemi devam ettirmesini sağlamıştır. Partiye göre Türkiye'de kendini ister sağda isterse solda tanımlasın tüm siyasal partiler İttihat ve Terakki geleneğini ve anlayışını sürdürmektedir. Bu partiler Türkiye'de siyasal yaşama ırkçı, şoven milliyetçi, çağdaş değerlere dayalı olmayan, halkı dışlayan, otoriter, merkezîyetçi, kadrocu ve tepeden inmeci kadrolarla egemen olmuştur. Oysa ki HEP, mevcut kadroların etkisizleştirme çabalarına rağmen ilk defa tabandan gelen bir örgütlenmeyi başarabildiğini iddia etmektedir. Bu çerçevede partiyi oluşturan kitle, Türkiye'de devlet partilerine karşı legal bir muhalefet eksikliğini tamamlamayı amaçlamaktadır.

ÖZEP, benzer şekilde partinin İttihat ve Terakki geleneğinin etkilerini aştığını, halkla kaynaşmış kadroların önderliğinde kurulan bir parti olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye'deki siyasal yaşama hâkim olan şoven, otoriter, merkezîyetçi ve tepeden inmeci siyasal kadroları eleştirmektedir.

Parti, HEP'ten farklı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda canıyla, canıyla katkı sağlayan Kürtlerin, Lozan Antlaşması ve 1924 Anayasası sonrası asimile edildiğine ve inkara uğradıklarına değinmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında Türk ve Kürtlerin ortak hareket ettiğine vurgu yapmaktadır. Egemen 'Türk' anlayışının, Kürtleri, diğer ulusal azınlıkları ve Türk halkını çağdaşlaşma ve Batılaşma adı altında baskıladığına değinmektedir. Bununla beraber bir önceki partinin uluslararası tekellerle yerli tekellerin iş birliğinin ekonomiye egemen olması ve bunların sivil-asker bürokrasiyle iş birliği yapması söylemi ÖZEP'te de devam etmektedir.

ÖZEP'ten sonra kurulan ÖZDEP, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda Türk, Kürt ve diğer ulusal azınlıkların ortak çabası olduğunu vurgulamaktadır. Selef partiye ek olarak, ülkenin kurulmasında ulusal azınlıkların katkısına değinmesi dikkat

çekmektedir. Parti, bu bölümde HEP'in kullandığı birçok söylemi devam ettirmektedir. Tekelci hakimiyeti sürdürülmek için Kürt halkının inkâr edildiğini, taleplerinin yok sayıldığını, emekçi halkın insanca yaşama isteklerinin bastırıldığını dile getirmektedir. Devlette şovenizm ve militarizmin sürekli beslenmesi, egemen 'Türk' anlayışının Kürtlere, ulusal azınlıklara ve Türklere çağdaşlaşma adı altında dayatılması, kültür ve eğitim kurumlarının halkın taleplerini saptırmak için kullanılması, bölgeler arası milli gelir farkının artması ilk partide olduğu gibi ÖZDEP'te de eleştirilmektedir. Partiye göre mevcut iktidarlar, Türk halkını Kürt halkına düşman sayan şoven propagandalarıyla öne çıkmaktadır.

DEP, seleflerinin programlarında farklı şekillerde söz ettiği meseleleri formüle ederek Türkiye'de toplumsal gelişmenin önünü tıkayan üç temel sorun olduğundan bahsetmektedir. Birincisi, Kürt sorununun adil ve demokratik bir biçimde çözümünden kaçınılması; ikincisi emekçi halk üzerindeki yoğun sömürü ve üçüncüsü demokrasinin devlet ve toplum yapısına yerleştirilmemesi olarak sıralanmaktadır. Süreç içerisinde değerlendirildiğinde ilk defa bu dönemde Kürt sorunu vurgusu artırılmaktadır. Partiye göre devlet sorunları çözmek yerine kendini kutsayıp baskılarını artırmaktadır. Dünya'da insan hakları ve demokrasiden yana eğilim artarken Türkiye'de Soğuk Savaş dönemine özgü baskı ve propaganda uygulanmaktadır. Bu söylem HADEP'te de bulunmaktadır.

HADEP, DEP'in formüle ettiği üç sorunu da kendi programına yerleştirmiştir. Bununla beraber Türkiye'de otoriter ve askeri karakterli devlet anlayışının egemenliğini sürdürdüğünü belirtmekte, devletin sorunları çözmeyp kendini kutsamasını sürdürdüğüne değinmektedir.

DEHAP, 1921 Anayasasının Ortadoğu'yu demokratikleştirme yönünde etkisi olabileceğini ancak Cumhuriyetin halk tabanından yoksunluğu, elitist, merkeziyetçi ve otoriter olmasının bunu engellediğini, var olan çeşitliliği inkâr edip tek dil, tek inanç ideolojisini benimsediğini vurgulamaktadır. Bu nedenle Türkiye hâlâ üçüncü dünya ülkesi olmaktan kurtulamamaktadır. Partiye göre Türkiye ya evrensel değerleri, adaleti, barış içinde bir arada yaşamayı ve halkların kendi geleceklerini belirleyeceği

modeli benimseyecek ya da asker-sivil bürokrasinin inkârcı politikalarını sürdürecektir.

DTP'nin Türkiye analizi önceki partilere göre daha farklı bir değerlendirmeye karşımıza çıkmaktadır. Parti, Türkiye Cumhuriyeti'ni üç aşamada değerlendirmektedir: Birincisi, kapitalizmin üstyapı ve zihniyetinin esas alındığı Mustafa Kemal dönemi; ikincisi, özel sektöre dayalı kapitalizmin hızlandığı Demokrat Parti (DP) dönemi; üçüncüsü, "Anadolu Kapitalizmi" kategorisi altında orta boy sermayenin gelişiminin sağlandığı aşamadır. Birinci aşama bürokratik devlet "Türk kapitalizmi kuşağı", ikinci aşama büyük kentlerdeki "tekelci kapitalizm kuşağı", son aşama da "Anadolu kapitalizmi kuşağı" olarak tanımlanmaktadır.

Bununla beraber ilk iki kuşağın ideolojisi milliyetçilikten beslenirken, 1950 sonrası Türk-İslam sentezciliği, şoven faşist odaklanmalar ve "tarikat tarzı İslamcılık" devlet içinde ağırlık kazanmıştır. Halk tabanı ise geleneksel kaderciliği aşamamış, 68 hareketi gibi tepkiler halk tabanında kurumsallaşamamıştır. DTP'ye göre her dönemin kendine özgü partileşme süreci vardır. Birinci partileşme süreci Tanzimat ve Meşrutiyetler döneminin yansıması İttihat ve Terakki anlayışını ifade ederken ikinci partileşme süreci Cumhuriyet partileşmesi olan Cumhuriyet Halk Partisi'ni (CHP) ifade etmektedir. 2000'li yıllarda üçüncü dönem partileşme ve siyaset anlayışına girilmiştir. DTP kendisini üçüncü dönemin öncüsü olarak görmektedir. Avrupa Birliği (AB) süreci, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, özgürlükler ve barış içinde bir arada yaşama bu sürecin öne çıkan kavramlarıdır.

BDP, programının bu bölümünde genel bir değerlendirme yaparken Türkiye'deki ekolojik ve kadın sorunlarına, toplumsal barış ve özgürlüğe dikkat çekmektedir. Önceki partilerin de üzerinde durduğu, Türkiye'deki 'devlet partileri' geleneğinin devam ettiğine değinmekte ve yeni partileşme anlayışının ürünü olarak kendini tanımlamaktadır. Yeni döneme ilişkin olarak mağduriyete uğrayanları kollayan, kadınlara karşı ayrımcılıkla mücadeleyi güçlendiren, doğa tahribatına dur diyen, militarizme geçit vermeyen, emeğin katkısını esas alan siyasal yapılanmaların önem kazanacağına değinmektedir.

HDP, Türkiye’de egemenlerin iki ana siyasal akımının baskı ve sömürüyü yeniden ürettiğinin üzerinde durmaktadır. Türkiye’de halkın Türk-İslam sentezci anlayışı ve ulusalcı anlayışı tercih etmek zorunda olmadığına vurgu yapmaktadır. Buna ek olarak ‘patriarkal’ sistemin ahlak adı altında pekiştirildiğine, cinsiyet, cinsel yönelim, din ve dil üzerinden kimsenin dışlanmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Partilerin Türkiye’yi algılayışındaki söylem seyrine baktığımızda ilk dönemlerde Doğu ve Batı illeri arasındaki gelir adaletsizliği, bölgesel asimilasyon, ağalık ve şeyhliğin devlet tarafından korunduğu söylemleri öne çıkmaktadır. Bu bölümde belki de en dikkat çekici yer, Türkiye’de şu ana kadar kurulan bütün partilerin İttihat ve Terakki Partisi’nin geleneğini sürdürdüğü, kendilerinin ise bu gelenek dışında kurulmuş olduklarının iddia edilmesidir. Bununla beraber Kurtuluş Savaşı’nın Türklerin ve Kürtlerin ortak çabası olduğunun vurgulanması dikkat çekicidir. Hatta ÖZDEP’in programında ortak çabanın unsurlarına ulusal azınlıklar da eklenmiştir. ‘Egemen Türk’ anlayışının yarattığı sorunlar üzerinde durarak siyasal yaşama hâkim olan ırkçı, milliyetçi, otoriter ve kadrocu görüşler eleştirilmektedir. DTP ile birlikte yani 2000’li yıllarla beraber Türk-İslam sentezciliği ve ‘tarikat tarzı İslamcılık’ eleştirileri söylemlerde ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de kadınlara ayrımcılıkla mücadele, cinsiyet ayırımı ve doğa tahribatı söylemleri bu dönemde artmaya başlamıştır.

2.1.3 Devlete ve Topluma Bakış

Partilerin programlarında Dünya’ya ve Türkiye’ye bakış bölümlerinden sonra devleti ve toplumu değerlendirdiği ve kendine has politikalar oluşturduğu bölümler gelmektedir. Bu bölümde toplumu ve devleti geçmişten günümüze tanımlayan söylemler ön plana çıkmaktadır. Siyasete ilişkin genel politikalar bu bölümde anlatılmaktadır. Legal Kürt siyasetinin ilk partiden son partiye kadar üzerinde ısrarla durduğu özyönetim fikirleri bu bölümde tanımlanmıştır. Bununla beraber yasama ve yürütme erkine ilişkin görüşler detaylandırılmaktadır.

İlk parti HEP, bu bölüme genişçe yer vermektedir. Parti, Türkiye’de siyasal iktidarın karşısında bir ‘devlet iktidarı’nın oluşmasına, atananların seçilmişlere üstün konumda olmasına itiraz etmektedir. Bu düşünce devletin siyasal iktidarı hizaya soktuğu dönemlere itirazı da barındırmaktadır. Bu nedenle yargıyı kendisine bir güvence görerek idarenin hiçbir eylem ve işlemini yargı denetimi dışında bırakmak istememektedir. Aynı zamanda devletin ekonomik ve sosyal politikalarını geliştirerek güvenlik endeksli siyasetini azaltma isteği mevcuttur. Siyasal parti, sendika, kooperatif, meslek kuruluşu, okul derneği, tüketici derneği gibi sivil toplum örgütlenmeleri özendirerek örgütlü toplum modeli geliştirmek istemektedir.

Parti, onurlu ve özgür yaşam hakkının, hareketin temelinde yatan olgu olarak tanımlamakta ve insan haklarına vurgu yapmaktadır. Çoğulcu ve katılımcı demokrasi geliştirilerek, toplumu “etnosantirist”, eşitsizlikçi anlayışlardan arındırmak istemektedir. 1982 Anayasasının bir kesimin görüş ve anlayışına dayanarak hazırlanması nedeniyle yeni bir anayasa ihtiyacının olması HEP ve sonraki tüm partilerde dile getirilen bir husustur.

Kürt sorunun çözülmesi demokrasinin işlerlik kazanmasında temel bir öge olarak kabul edilmektedir. Bu sorunu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi⁶, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi⁷ ve Helsinki Sonuç Belgesi⁸ hükümleri doğrultusunda çözmeyi amaçlamaktadır. Kürt sorunun çözülmesi için yasal engeller bulunmaktadır. Öncelikle bu yasal, yönetsel ve toplumsal engeller kaldırılmalıdır.⁹

⁶ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 10 Aralık 1948 ve 217 A(III) sayılı kararıyla ilan edilen, devletlerin bireylerin haklarını güvence altına alan 30 maddelik uluslararası bildiridir.

⁷ Avrupa Konseyi üyeleri tarafından 4 Kasım 1950 yılında imzalanan, İnsan Hakları Bildirgesi’ndeki hakları güvenci altına alan, sivil ve politik hakların korunmasına öncelik veren uluslararası metindir. Türkiye sözleşmeyi 10 Mart 1954 tarihinde imzalamıştır.

⁸ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sonucu 1 Ağustos 1975 yılında 33 Avrupa ülkesi, ABD ve Kanada tarafından imzalanan, güven anlayışının güçlendirilmesi ve insan haklarının geliştirilmesi amacı taşıyan uluslararası belgedir. Türkiye belgeyi 19 Kasım 1999 tarihinde imzalamıştır.

⁹ TÜSİAD’ın Prof. Dr. Bülent Daver’e hazırlattığı ‘Demokratikleşme Perspektifleri’ isimli raporda, Kürt Sorunu’nun çözümüne ilişkin yasal sorunlara değinilmekte ve çözüm önerileri sunulmaktadır.

Parti, toplumun şiddetten arındırılmasını sağlamak istemektedir. Çünkü devletin şiddete başvurması karşı şiddeti yaratmakta ve karşı şiddet bunu meşru müdafaa içerisinde yaptığını söylemektedir.

Siyasi Partiler ve Seçim Kanunu'nun değiştirilmek istenmesi bütün partilerin programında dile getirilmiştir. TBMM'de her görüşün temsil edilmesi için bu kanunun değiştirilmesini savunmaktadır. HEP, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi gerektiğini ancak yetkilerinin sorumsuzluk kuralına göre sınırlandırılmasını savunmaktadır. Bu öneriye sonraki partilerde rastlanılmaması bu açıdan dikkat çekmektedir. Devleti güvenlik endeksli politikalardan kurtarma amacına yönelik Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) kaldırılması talebi mevcuttur.

Devlet kimseyi vatandaşlıktan çıkarmamalıdır. Vatandaşlıktan çıkarılma kararları ise ilginin talebi sonrası iptal edilmelidir. Aynı zamanda Türkiyeli siyasi mültecilerin dönüşleri sağlanmalı, toplumda gezi ve yerleşme özgürlüğü kısıtlanmamalıdır. HEP, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 'Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme' ile 'Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokol'e koyduğu çekincelerin¹⁰ kaldırılacağını, mültecilerin kabulünde ırk, din, dil, soy, siyasi düşünce ayrımı yapmayacağını politikalarını eklemiştir.

Basın-yayın özgürlüğünü kısıtlayan yasaların değiştirilmesini, basında tekelleşmenin önlenmesini, TRT'nin özerk olmasını, belediyeler ve üniversitelerin radyo ve televizyon istasyonu kurabilmesini politika olarak belirlemiştir.

Devletin ve iktidarların iç ve dış politikada 'soydaşlık' ve 'dindaşlık' gibi politikalarını ırkçı ve dinsel bulmakta, diğer devletlerin içişlerine karışmamayı esas almaktadır. Bütün kurumların laik esaslara göre yapılandırılması gerekmektedir.

¹⁰ BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1950 tarihi ve 429 (V) sayılı kararıyla kabul ettiği sözleşme, Türkiye tarafından 24 Ağustos 1951 tarihinde imzalanmıştır. Türkiye bu sözleşmeyi coğrafi kısıtlama ile imzalamıştır. Bu çekinceye göre Türkiye, Avrupa ülkeleri dışından gelen sığınmacılara mülteci statüsü vermemektedir. Bunun yerine bu kişileri 'sığınmacı' olarak tanımlayarak üçüncü bir ülkeye yerleştirene dek geçici koruma sağlamaktadır.

Devletteki merkeziyetçi yapının değiştirilmesi yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, halkın yönetime etkin katılımı ve denetimi planlanmaktadır. Yerel yönetimler bazı vergi ve harçlarla birlikte genel bütçeden pay almalıdır. Yerel yönetimlere dair en dikkat çekici politika, vali ve kaymakamların seçimle iş başına gelmesinin savunulmasıdır. Emniyet müdürlerinin de vali ve kaymakamlar tarafından atanması planlanmaktadır. Bununla beraber yerel yönetim kurullarının, muhtarların, başkanların, vali ve kaymakamların merkezi yönetim tarafından görevden alınması istenmemektedir. OHAL'in yargı denetimine açık olması savunulmaktadır.

ÖZEP, Kürt sorununun çözümündeki yasal engellerin kaldırılmasını, 12 Eylül'ün tüm sonuçlarıyla tasfiye edilmesini istemektedir. Buna ek olarak insan haklarına saygılı yeni bir Anayasa, Siyasi Partiler ve Seçim Kanunu'nun hazırlanması gerektiğini savunmaktadır. Bu talepler HEP'te de dile getirilmektedir.

Kadın erkek eşitliği, sendikal haklar önündeki tüm engellerin kaldırılması, işkence baskı ve terör uygulamalarına son verilmesi ÖZDEP'in talep ettiği hususlardır. Sivil topluma ulaşmak için devlet yeniden yapılandırılmalı, bu bağlamda tüm devlet kurumları, silahlı kuvvetler, kolluk güçleri, istihbarat örgütleri parlamento denetimine tabi tutulmalı ve MGK, kontrgerilla ve Özel Harp Dairesi dağıtılmalıdır. Subay ve astsubaylar politik yaşama katılabilmelidir. Siyasal partilere, sendikalara, kooperatiflere, meslek kuruluşlarına ve diğer kitle örgütlerine katılım özendirilmelidir.

Yönetimde ademi merkeziyet güçlendirilerek bölgesel ve yerel düzenlemeler yapılmalıdır, HEP programında söz edildiği gibi vali ve kaymakamlar seçimle iş başına gelmelidir. ÖZEP, selef partinin değindiği meseleleri kendi programına da aktarmış ve bu bölümde söyleme yeni bir argüman eklememiştir.

ÖZDEP ise ÖZEP'ten farklı bir söylem geliştirerek Türk, Kürt ve azınlıkların dil, kültür, inanç ve ibadetlerinde özgürlük sağlanacağını vadetmektedir. Halkların kendi kaderini kendisinin belirlemesini savunmaktadır. Emekçi sınıfların, meslek gruplarının, dinsel ve ulusal azınlıkların örgütlenme hakkını anayasal güvence altına alacağını beyan etmektedir. Halkların anadili ile eğitim yapmalarını destekleyip, Türk

ve Kürt halkını toplumcu bir düzene götürmeyi amaçlamaktadır. Her türden teröre karşı mücadele etmeyi savunmaktadır.

Yeni Anayasanın oluşturulması ve bu Anayasada sivil toplumun güçlendirilerek devletin küçültülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Türk, Kürt ve azınlıkların çıkarlarını ifade eden Demokratik bir Halk Meclisi oluşturulmasını talep etmektedir. Yürütme gücünün parlamentoda toplanacağını, bakanların parlamento tarafından seçilip görevden alınacağını planlamaktadır. Kimsenin vatandaşlıktan çıkarılmayacağını, çıkarılanların geri dönüşünün sağlanacağını, seyahat ve yerleşme özgürlüğünün kısıtlanmayacağını, inanç, görüş, din ve kimliğinden dolayı sığınma talep eden kişileri politik sığınma hakkı tanınacağını, her dilde basın yayın özgürlüğünün sağlanacağını belirtmektedir.

Seçme yaşını 18'e, seçilme yaşını 25'e indirmeyi ve kadınların siyasete katılımını özendirmeyi planlayarak gençlere ve kadınlara vurgu yapmaktadır. Milletvekili dokunulmazlığının siyasi tasarruf dışında vatandaşla aynı olması gerektiğini ve partisinden istifa eden vekilin meclisteki görevinden de istifa etmenin doğru olacağını belirtmektedir. Ordunun temel görevinin ülkeyi dış saldırılara karşı korumak olduğunu, bu bağlamda asker sayısı azaltılacağını, zorunlu askerlik yerine gönüllü askerlik getirileceğini ve Genelkurmay'ın karargâh komutanlığına dönüştürölüp hükümetin emrine verileceğini vadetmektedir.

Parti, önceki partilerden farklı olarak valilik ve kaymakamlığın kaldırılacağını, yerel yönetimleri halk meclislerinin yöneteceğini, kolluk kuvvetlerinin halk meclisi denetiminde olacağını, seçilmiş yetkililerin merkezi yönetim tarafından görevden alınamayacağını programında dile getirmektedir.

DEP, bu bölümde genellikle önceki partilerin politikalarına sadık kalarak farklı bir yaklaşım geliştirmemiştir. Devletin küçültülmesi ve kitlesel örgütlenmenin geliştirilmesi gerektiğini, toplumda kadın erkek eşitliğinin sağlanmasını ve MGK'nın kaldırılmasını savunmaktadır. Bir önceki partinin vali ve kaymakamların statüsünü kaldırması politikasından vazgeçerek, HEP ile benzer şekilde mülki idare amirlerinin

seçimle iş başına gelmesini programına eklemiştir. Farklı olarak emniyet müdürlerinin de seçimle gelmesini savunmaktadır.

HADEP'te birçok yerde DEP'le aynı cümlelerle aynı politikaları programında yazmıştır. Önceki partilerden farklı olarak çevreyi kirleten ve ekolojiyi bozan faaliyetlere izin vermeyeceğini belirtmiş, özürllülere iş ve eğitim ortamı, yaşlı, dul, yetim, kimsesiz ve muhtaçlara destek sağlanacağını vadetmiştir. Bununla beraber eşlerin özgür oluru olmadan evlilik bağı kurulamayacağını eklemiştir.

DEHAP ile birlikte programda kadın vurgusu artmaya başlamış, kadınların toplumsal ve siyasal yaşama katılmaları önündeki engellerin kaldırılmasını istemekle beraber, kadınlara yönelik şiddet ve baskının da önüne geçileceğini, yasaların Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi'ne (CEDAW)¹¹ uygun hale getirileceğini programa eklemiştir. BM Dördüncü Kadın Konferansı'nda kabul edilen Pekin Bildirgesi doğrultusunda kadına karşı işlenen namus cinayetleri insan hakları sorunu olarak ele alınacaktır. Ekolojik dengenin korunması ve çevre kirliliğinin azaltılması vurgusu HADEP'teki gibi devam etmektedir.

Parti, yönetim gücünü devletten topluma kaydırarak sivil toplumu geliştirmek istemektedir. Yeni anayasanın hazırlanmasıyla tek dil, tek kültür, tek aidiyet ve tek cinsiyeti esas almayan "anayasal yurttaşlık" oluşturulacağını belirtmektedir. Anadillerin kullanılması önündeki engellerin kaldırılarak dillerin geliştirileceğini, anadilde eğitim yapılmasının ve medya kullanımının güvence altına alınacağını vademtedir.

MGK ile ilgili düşünce önceki partilerden farklılık göstermekte, bu yapının bir danışma organına dönüştürülmesi planlanmaktadır. Genelkurmay ise Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanması savunulmaktadır. Bununla beraber mevcut sistemde

¹¹ BM Genel kurulunda 1979 yılında kabul edilen kadına karşı ayrımcılığı önlemek ve kadın haklarını artırmaya yönelik sözleşme. Türkiye'de 1981 yılında yürürlüğe girmiştir.

“bölünme, irtica ve devletin güvenliği” korkusu kişi hak ve özgürlüklerini sınırlandırdığı belirtilmektedir.

Askerlikte vicdani ret hakkının tanınması ve zorunlu askerliğin kaldırılması hedeflenmektedir. DEHAP, önceki partilerden farklı olarak seçilme yaşının 18’e indirileceğini belirtmektedir. Siyasi Partiler yasası değiştirilip parti kapatmanın önüne geçilmesi planlanmaktadır. Ülke barajı yüzde üçe düşürülüp, yerel yönetimler güçlendirilmeli ve bölge il meclisleri kurulması planlanmaktadır. TRT yönetiminde toplumun temsilcilerinin yer alması ve RTÜK’ün kapatılması programda ayrıca değinilen bir husustur.

DTP, bu bölüme diğer partilerden farklı bir girişle başlamaktadır. Kurtuluş Savaşı, Türklerin, Kürtlerin ve diğer etnik kökenli toplulukların ortak direnişiyle başarıya ulaşmıştır. Mustafa Kemal 1924’e kadar Kürt ve Türklerin birliğine, bu birliğin eşit haklar temelinde sürdürülmesine önem vermiştir. Bu nedenle 1921 Anayasası en demokratik anayasadır.

Partiye göre günümüzde cins çelişkisi çağın en temel çelişkisidir. Geleneksel aile yapısı demokratikleşmeli, kadın özgürlüğü geliştirilmelidir. Kadınlara yönelik idari teşkilatlanma yapılmalıdır. DTP, bu çerçevede yüzde 40 cinsiyet kotası koymuştur. TBMM’de kadın erkek eşitliği komisyonu kurmayı planlamaktadır. Kadınlara ve çocuklara yönelik taciz ve tecavüzle mücadele edilecektir. Fuhşun önüne geçilmesi, genelev çalışanlarının sosyal haklarının verilmesi ve genelevlerin kapatılması programa kadın özgürlüğü politikası çerçevesinde eklenmiştir. Ekolojik dengenin korunması, nükleer enerji, sera etkisi, hormonal gıdalar ve gen teknolojisi konularına hassasiyet gösterileceği belirtilmektedir.

Devletin küçültülmesi ve sivil toplumun geliştirilmesi söylemi bu partide de devam etmektedir. Özellikle kadınların ve gençlerin sivil topluma özendirilmesi dile getirilmektedir. Yeni Anayasa yapılması yönündeki talep devam etmektedir. Etnik, kültürel ve inançsal farklılıkların kapsandığı ‘Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı’ tanımlanması dile getirilmektedir. Kürtlerin ve diğer kültürel aidiyetlerin kimliklerini

ifade edebilme, anadilde konuşma, eğitim yapma ve medya araçlarını kullanma hakları anayasal güvence altına alınması belirtilmektedir. Anayasanın hazırlanmasında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Paris Şartı, Kopenhag Kriterleri göz önünde tutulacağı vurgulanmaktadır. Vicdani ret hakkı ve cinsel farklılıkların tanınması programda yer almaktadır. Siyasi Partiler Yasası ve seçim sistemi değiştirilip seçim barajlarının düzenlenmesi ve seçilme yaşı 18'e indirilmesi vadedilmektedir. Seçim ittifaklarının önü açılması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi programda değinilen diğer hususlardır.

BDP'de de 'Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı' vurgusu devam etmektedir. Anayasa hazırlanırken DTP'de dile getirilenlere ek olarak CEDAW ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme dikkate alınmaktadır. Anadilde eğitim hakkı savunulmaktadır. Kadınlara pozitif ayrımcılık yapıp siyasi partilerde en az yüzde 33 kadın kotası getirilmesini vadetmektedir.

İnsanlık suçları ve cinsel yönelim nedeniyle dışlamaların kaldırılması, vicdani ret hakkı tanınması, engellilerin yaşamını kolaylaştırıcı politikaların geliştirileceği ve ekolojiye vurgu bu partide de devam etmektedir. Devletin küçültülüp yerel yönetimlerin ve sivil toplumun güçlendirilmesine değinilmektedir.

HDP, birçok bakımdan BDP ile benzer söylemler içermekle beraber bir süredir değinilmeyen valilerin seçimle işbaşına gelmesine tekrar programda yer vermiştir. Anayasal yurttaşlık, anadilde eğitim, kadınların yönetime katılımı, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi partinin önceki partilerden devam ettirdiği hususlardır.

DBP, programında kadın, ekoloji ve gençlik vurgusu yapmaktadır. Erkek egemen hegemonik bir iktidarla mücadeleyi bir görev olarak görür. Geleneksel aile yapısının, erkeklik ve kadınlık rollerinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Gençlik üzerinde uyuşturucu, fuhuş, asimilasyon ve yozlaştırmanın arttığına değinmektedir. Yeni anayasanın hazırlanması, 'Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı', anadilde eğitim, vicdani ret hakkı, zorunlu askerliğin kaldırılması, engellilere yönelik iyileştirilmelerin yapılması, siyasi partiler ve seçim yasasının

değiştirilmesi, barajların kaldırılması önceki partilerden devralınan söylemlerdir. Yine özyönetim, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi değinilen diğer bir noktadır.

Partilerin bu bölümdeki değinilerine baktığımızda birçok söylemin devam ettiğini, bazılarının değişime uğradığını, özellikle son partilerde kadın, ekoloji, cinsel yönelim farklılıkları vurgusunun arttığını gözlemlemekteyiz. Söylemin devam ettiği konulara baktığımızda Siyasal Partiler ve Seçim Kanunu'nun değişmesi gerektiği partilerin çoğunda dile getirilmektedir. Bununla beraber MGK'nın kaldırılması talebi DEHAP'la beraber değişmiş ve MGK'yı bir danışma organına dönüştürme söylemi geliştirilmiştir. Devletin güvenlik politikalarına ve kurumlarına yapılan eleştiriler yerini devletin küçültülmesi ve sivil toplumun geliştirilmesi üzerine evrilmiştir. Seçme ve seçilme yaşının aşağı çekilmesiyle toplumdaki genç kesimi siyasete dahil etme isteği dikkat çekmektedir. DTP ve BDP'nin partide kadın kotası getirmesi diğer partilerde görülmeyen bir söylem olarak dikkat çekmekte, kadınların siyasete dahil edilmesi ve kadınların özgürleştirilmesi vurgusu bu dönemle birlikte artmaktadır. Bununla beraber 2000'li yıllara doğru vatandaşlık meselesinde 'anayasal vatandaşlık' veya 'Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı' üzerinde yoğunlaşmıştır.

2.1.4 Dış Politika

İncelediğimiz partiler, programlarında dış politikaya ilişkin görüşlerini ayrı bir bölümde sunmaktadır. Yalnızca son parti olan DBP'de dış politikaya ilişkin bir görüş bulunmamaktadır. Partilerin dış politika görüşlerinde genellikle bir süreklilik gözlemlenmiştir. Arada bazı partilerin güncellediği ve eklediği bölümler olmakla beraber ÖZDEP'in dış politika anlayışı diğerlerine göre daha radikal kalmaktadır.

HEP, Türkiye'nin tek taraflı bağımlılık ilişkileriyle gelişmiş ülkelerin pazarı haline gelmesini ve teokratik ülkelerin at oynattığı serbest bir alan olmasını eleştirmektedir. Partinin bu eleştirisiyle ABD ve İran'ı kastettiği görünmektedir. Bu tür ilişkiden ziyade eşitler arası yarara dayalı ilişki geliştirilmesi savunulmaktadır. Buna ek olarak genel silahsızlanma ve barış girişimleri bağlamında üçüncü dünya

lkeleriyle dayanışma içinde olunacağı belirtilmektedir. Halkların kendi kaderini tayin hakkını desteklemektedir.

ABD ile bağımlılık ilişkisine son vermek isteyen parti, ABD, SSCB, Sosyalist lkeler ve üçüncü dünya ülkeleriyle karşılıklı yarara dayalı ilişkilerin geliştirileceğini, Helsinki Son Senedi'nin hükümlerine uyulacağını, Yunanistan ile Ege'deki problemleri müzakereyle çözeceğini, ABD'nin ülkedeki askeri üslerinin kaldırılacağını, NATO ve Varşova paktlarının karşılıklı kaldırılması yönündeki çabaları destekleyeceğini, AB'ye katılım sürecini destekleyeceğini politika olarak belirtmektedir. Aynı zamanda Avrupa Topluluğu'na katılımı engelleyen Kürt sorunu ve Kıbrıs sorununu çözmeyi hedeflemektedir. Kıbrıs'ta yabancı üslerden ve askeri birliklerden arındırılmış Türk ve Rum haklarının eşit birliğine dayalı federatif bir yapının destekleneceğini açıklamaktadır. Son olarak Ortadoğu'da ülkelerin içişlerine karışılmayacağı dile getirilmektedir.

ZEP, Ortadoğu'da şiddet yerine barış politikalarını hayata geçirmeyi, Türkiye'nin tek taraflı bağımlılık ilişkileriyle gelişmiş ülkelerin pazarı olmamasını istemektedir. Ortadoğu ile bozulan ilişkiler düzeltilmelidir. Ulusların kendi kaderini tayin edebilme hakkını savunmaktadır. HEP'ten farklı olarak başka ülkelerde yaşayan Türk ve Kürt kökenli topluluklarla kardeş ilişkiler geliştirilmesini, "pantürkist" ve "panislamist" anlayışla mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Kıbrıs'ta Türk ve Rumların eşit haklar temelinde belirleyeceği nihai çözümü destekleyeceğini dile getirmektedir.

ÖZDEP, nceki ve sonraki partilerden farklı olarak dış politika da halkın katılımını sağlamayı ve önemli sorunlarda halk oyuna başvurmayı savunmaktadır. Bu bağlamda halkın çıkarlarıyla çelişen askeri, politik ve ekonomik antlaşmalar feshedilecektir. Parti NATO'dan çıkmayı ve askeri üslerin kapatılmasını hedeflemektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'yla ilişkileri halkın çıkarları doğrultusunda gözden geçirmeyi dile getirmektedir. Bunlara ek olarak, silahsızlanma çabalarının ve ekolojik dengenin korunması girişimlerinin destekleneceği, Ortadoğu barışı için ulusların kendi kaderini tayin hakkının destekleneceği, ülkelerin içişlerine karışılmayacağı, meşru ulusal mücadelelerin destekleneceği, Kıbrıs'ta iki halkın ortak

çıkarları doğrultusunda çözüm aranacağı ve TSK dâhil askerlerden ve yabancı üslerden arındırılacağı hususlarına değinilmektedir.

DEP ve HADEP aynı dış politika programıyla seçmenlerine seslenmektedir. İki parti de silahsızlanma ve barış çabalarını, halkların kendi kaderlerini tayin hakkını destekleyeceğini belirtmiş, soydaşlığa bağlı dış politika yapılmasını eleştirmiştir. Soydaşlık eleştirisi ÖZEP'te 'pantürkist' politika olarak dile getirilmiştir.

DEHAP, "ülkede barış, dünyada barış" ilkesinde dış politika belirleyeceğini belirterek giriş yapmaktadır. Yoksulluğun dünya barışını tehdit etmesine değinen parti, BM öncülüğünde yeni bir ekonomik modelin zorunluluğuna işaret etmektedir. Silahsızlanma ve kitle imha silahlarının yok edilmesi, komşu ülkelerle dayanışma, AB'ye üyelik süreci desteklenmektedir. BM, Avrupa Konseyi (AK), Avrupa Parlamentosu (AP), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliğine önem vermektedir. İran, Irak ve Suriye ile vizesiz geçiş hakkını, NATO'nun kaldırılmasını, Kıbrıs'ta halkın ortak çıkarlarının esas alınmasını savunmaktadır. Son olarak suyun dış politika aracı olarak kullanılmasına izin vermeyeceklerini belirtmektedir.

DTP, Türkiye'yi Balkan-Avrupa, Ortadoğu, Akdeniz ve Avrasya ülkesi olarak tanımlamaktadır. Parti, dünya barışını zedeleyecek, halklar arası düşmanlıklara yol açacak politikalarla mücadeleyi savunmaktadır. BM, AK, AP ve AGİT gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliğini geliştirmeyi, AB'ye katılımı hızlandırmayı planlamaktadır. Kürt sorununun çözümünün Türkiye'yi dış politikada güçlendireceğini belirtmektedir. Bununla beraber Kürt sorunu ile Filistin sorununun çözümüne katkı sağlamayı istemektedir. Ortadoğu'da petrol ve su gibi doğal kaynakların halkın çıkarları doğrultusunda kullandırılmasını sağlayıcı dış politika izlemeyi ve İran, Irak ve Suriye ile kültürel bağlar ve demografik yapı nedeniyle ilişkiler geliştirmeyi planlamaktadır.

Ermeni Sorunu ve 1915 tehcirinin sonuçları bilim ve tarihi gerçekler ışığında çözüme kavuşturulması, Ermenistan ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi ve

sınırların açılması amaçlanmaktadır. Kıbrıs'ta iki halkın birliğine dayalı çözümü savunan parti, BM Annan Planı'nın barış için zemin hazırladığını belirtmektedir. Kıbrıs sorununun çözülmesi Türkiye'nin AB sürecini hızlandıracaktır.

BDP, selef partisi gibi 'yurtta barış dünyada barış' ilkesi temelinde dış politika izleyeceğini cinsiyet ve kültür alanındaki tüm ayrımcılıklara karşı politika izleyeceğini belirtmektedir. Parti, Türkiye'yi Karadeniz, Akdeniz, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerin birleşimi olarak görmektedir. BM, AK, AB ve AGİT gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliğini geliştirmeyi, AB kriterleri, CEDAW ve Kyoto Protokolü¹² çerçevesinde kuralların oluşturulacağını amaçlamaktadır. Bu bağlamda AB süreci desteklenecek, Ermeni sorunu çözüme kavuşturulacak, Ortadoğu'da doğal kaynaklar halkın çıkarları doğrultusunda kullanılacak, Kürt sorunu ve Filistin sorununa katkıda bulunulacak, ABD ile bağımlılık ilişkisi dışında gerçekçi bir ilişki kurulacak, Latin Amerika, Güney Asya, Uzak Asya ve Afrika ile ilişkiler geliştirilecek ve Kürdistan Federe Bölgesi, İran, Irak ve Suriye ile dayanışma içinde olunacaktır.

HDP, ilk olarak emperyalizmin Ortadoğu, Kafkasya Balkanlar ve diğer dünya halkları üzerindeki egemenliğine karşı mücadeleyi kendine görev kabul etmektedir. Bu çerçevede ulusların kendi kaderini tayin hakkını desteklemektedir. Parti, Latin Amerika'da halkçı iktidarlara yönelik saldırılara karşı duracağını belirtmektedir. Kıbrıs ve Filistin'in bağımsızlığı hakkında önceki partilerle aynı görüşü paylaşmaktadır. İran'ın baskı altında tuttuğu Kürtlerin, anadilde eğitim ve kültürel haklarının korunmasını destekleyeceğini vurgulamaktadır. ABD ve NATO'nun Suriye ve Irak gibi ülkelere rejim ihraç etmesinin karşısında durmaktadır. Suriye'nin demokratik, özgürlükçü, laik ve çoğulcu olmasından yana olan HDP, Rojova'nın (Batı Kürdistan) "özsavunma" ve "özyönetim" girişimlerini desteklemektedir.

Partiler dış politika hedeflerini temel olarak değiştirmemekle beraber bazı partilerde söylemde değişiklikler yapıldığı gözlemlenmektedir. HEP, NATO'ya üye olma durumu konusunda askeri paktların hem Batı hem de Doğu bloku için

¹² Küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda mücadeleyi amaçlayan uluslararası anlaşmadır.

kaldırılmasını dile getirirken ÖZDEP’le birlikte Türkiye’nin NATO’dan ayrılması hedefi konmaktadır. DEHAP da NATO’nun kaldırılması yönünde bir söylem geliştirmekte daha sonraki partilerde ise bu konuya ilişkin bir görüş bulunmamaktadır.

DTP, Kürt sorunu ile Filistin sorununu birbirine benzer görmekte ve sorunun çözümünün Türkiye’yi dış politikada güçlendireceğini belirtmektedir. Ayrıca ilk defa bu dönemde Ermeni sorununa değinilmiştir. Bununla beraber Suriye’de 2011 yılından beri yaşanan savaş durumu da göz önüne alındığında, BDP ile HDP programlarında Suriye, Irak ve İran’daki Kürt halkı ile ilişkilerin geliştirilmesi söyleminin ön plana çıkartıldığı görülmektedir.

2.1.5 Hukuk Politikası

Partiler hukuk, adalet ve yargıya ilişkin benzer söylemler kullanmışlardır. Arada bazı partilerin farklı önerileri ve vaatleri olsa da genellikle kurucu parti HEP’in söylemleri takip edilmiştir.

HEP, hakimlerin özlük işlerinin yürütmeye bağlı olmasını güçler ayrılığı açısından sakıncalı bulmakta, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun (HSYK) kurulmasıyla Türkiye’de yargı bağımsızlığının ortadan kaldırıldığını vurgulamaktadır. Parti, yasama ve yürütmeden bağımsız, hakimlerin kendi aralarında seçtiği Yüksek Hakimler Kurulu’nu kurmayı planlamakta ve hakimlerin özlük işlerini bu kuruma devretmek istemektedir. Savcılara da hakimlik güvencesinin verilmesini programına alan HEP, çoğunluğunu savcılarının oluşturduğu, Adalet Bakanı ve Müsteşarının da katıldığı Yüksek Savcılara Kurulu’nun kurulmasını planlamaktadır.

Bununla beraber, iddia-savunma-hüküm üçlüsünün eşit düzeyde kabul edilmesini, Barolar Birliği’nin Adalet Bakanlığı’nın vesayetinden kurtulacağını, savcılığa bağlı polis teşkilatı kurulacağını, bütün özel mahkeme ve özel kovuşturma usullerinin kaldırılacağını, asimilasyonun suç olarak kabul edileceğini, ırkçılık, etnik ve dinsel grupları aşağılamanın suç kapsamına alınacağını, genel affın ilan edilip idam cezasının ortadan kaldırılacağını programında vadetmektedir. Cezaevlerinin ıslah ve

eğitim kurumuna dönüştürülmesini ve işkencenin önleneyeğini de bu kapsamda programa eklemektedir. Parti, işkencenin Kanuni Esasi’de de yasaklandığını ancak Sultan Abdülhamid yönetiminin bir aracı olarak sürekli kullanıldığından bahsetmektedir.

ÖZEP, HEP’e benzer şekilde genel af çıkartılacağını, üyeleri sadece hâkim ve savcılardan oluşan bağımsız HSYK’nın oluşturulacağını, adli kolluğun kurulacağını ve barolar üzerindeki vesayetin kaldırılacağını vadetmektedir. HEP’ten farklı olarak Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) ve sıkıyönetim mahkemelerinin kaldırılacağını belirtmektedir.

ÖZDEP, diğer partilerden farklı bir söylem geliştirmiştir. Parti, hukuk ve adalet mekanizmasının, Türkiye’de Kürt halkını görmezden gelen bir niteliğe sahip olduğunu belirterek bu bölüme giriş yapmaktadır. Yargıç seçilme sisteminde radikal bir öneri getirerek yargıçların halk onayıyla seçilmesini programa taşımıştır. Buna ek olarak askeri adli ve idari mahkemelerinin kaldırılması, yargılamada anadilin esas alınması, idam cezasının kaldırılması, işkencenin insanlık suçu sayılması, cezasını bitirenin sabıkalı sayılmaması, mecburi müdafiliğin oluşturulması, katliam, ırkçılık, soykırım ve asimilasyonun ceza yasasında yer alması hususlarını dile getirmektedir.

Yine diğer partilerden farklı olarak hukukçuların sendika kurmasını ve sicil, terfi ve tayin işlemlerinin sendika tarafından düzenleneceğini öngören bir sistem önererek HSYK sisteminin yerini alacak farklı bir yapı oluşturmayı hedeflemektedir. Ayrıca 15 yaş altındaki çocuklara ceza verilmemesini, topluma kazandıracak eğitime tabi tutulmasını; 15-18 yaş arasındaki suçlu çocukların da cezaevine konulmayıp özel eğitim verilen yurtlara yerleştirilmesini savunmaktadır. Sıkıyönetim ve DGM’lerin sadece dış işgalin olduğu özel durumlarda oluşturulması dile getirilmektedir.

DEP, cezaevlerini eğitim kurumlarına dönüştürmeyi amaçlamakta, işkencenin insanlık suçu sayılmasını, cezasını bitirenlerin sabıkalı sayılmamasını ve iddia-savunma-hüküm üçlüsünün eşit düzeyde kabul edilmesi söylemlerini önceki partilerden devam ettirmektedir.

HADEP'te benzer şekilde iddia-savunma-hüküm üçlüsüne, işkencenin önüne geçilmesi gerektiğine ve DGM'lerin kaldırılmasına değinerek bu bölümü kısa tutmuştur.

DEHAP, DGM'lerin kaldırılmasına, bağımsız HSYK oluşturulmasına ve işkencenin önlenmesine değinmektedir. Terörle mücadele yasasını ve F tipi cezaevlerinin kapatılacağını farklı bir söylem olarak programına eklemiştir.

DTP, bir hukuk reformu yapacağını ve bunun da demokratik toplum, hukuk devleti ve cinsler arası eşitliğe dayalı olacağını belirterek bu bölüme başlamıştır. Buna ek olarak özel yasalarla kadınların lehine düzenlemeler yapılarak kadın mağduriyetlerinin azaltılmasını amaçlamaktadır. Bu öneri daha önceki partiler tarafından dile getirilmeyerek yeni bir politika olarak ortaya çıkmaktadır. Askerlerin sivil mahkemede yargılanması ile yargıda birliğin oluşturulması, HSYK'nın bağımsızlaşması, mecburi müdafilik ve adli kolluğun oluşturulması, işkencenin önlenmesi, F tipi cezaevi uygulamasına son verilmesi hususlarını önceki partilerden devamlı dile getirilmektedir. Son olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarının uygulanmasının zorunlu hale getirilmesini planlamaktadır.

BDP, Anayasa ve yasaların İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne ve taraf olunan diğer uluslararası sözleşmelere uygun hale getirileceğini, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) asgari standart olarak kabul edileceğini belirtmektedir. Toplum odaklı bir anayasanın hazırlanmasını, özel mahkemelerin kapatılarak yargıda birliğin oluşturulmasını, HSYK'nın bağımsızlaştırılmasını, mecburi müdafilik ve adli kolluğun oluşturulmasını, işkencenin önlenmesini, F tipi cezaevi uygulamasına son verileceğini bir söylem sürekliliği olarak dile getirmektedir. Farklı bir öneri olarak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel ve kurumsal başvuru imkânı getirileceğini belirtmektedir.

HDP, 12 Eylül Anayasa'sı ve darbe kurumlarının kaldırılmasını, darbecilerin de yargılanmasını vadederek başlamaktadır. Terörle Mücadele Kanunu, Türk Ceza

Kanunu ve özel yetkili mahkemeler arasındaki ceza sistemine son verileceğini, işkencenin önleneyeğini ve cezaevlerinde tecrit uygulamalarının son bulacağını vurgulamaktadır.

Son parti DBP ise, BDP ile benzer şekilde Anayasa ve yasaların İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve taraf olunan uluslararası sözleşmelere uygun hale getirileceğini, AİHS'nin asgari standart olarak kabul edileceğini, toplum odaklı yasaların yapılacağını ve işkencenin önleneyeğini söyleyerek BDP'nin programını kendine aktarmıştır.

2.1.6 Kürt Sorununu Tanımlama ve Çözüm Önerileri

Partiler programlarında kimi zaman devlet ve topluma bakış bölümünde kimi zamanda ayrı bir başlık altında Kürt sorununa ilişkin düşüncelerini ve politikalarını paylaşmışlardır. İncelediğimiz partilerin bu ontolojik soruna ilişkin düşüncelerini ayrı bir bölümde ele almayı tezimizin konusu itibarıyla daha uygun bulduk.

HEP, Kürt sorununun çözüme kavuşturulmasını demokrasinin işlerlik kazanmasında temel bir öge olarak kabul etmektedir. Kürt sorununu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, AİHS ve Helsinki Sonuç Belgesi'nin hükümleri doğrultusunda çözmeyi amaçlamaktadır. Bununla beraber Anayasa'nın, Siyasi Partiler Kanunu'nun ve Kürtçeyi yasaklayan 2932 sayılı kanun gibi sorunun tartışılmasını önleyen yasal, yönetsel ve toplumsal engellerin kaldırılması gerektiğini savunmaktadır.

ÖZEP, Türk ve Kürt halkının ülkeyi birlikte kurduğuna vurgu yaparak eşit bir birliktelikten yana olduğunu, ancak sorunu tartışma ortamını engelleyen tüm engellerin ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmektedir. Bununla beraber, sorunu HEP'tekine benzer şekilde üç uluslararası belge doğrultusunda çözmeyi hedeflemektedir. Bölgede yaşanan baskı, zorunlu göç, sürgün ve faili meçhul cinayetlerin sona erdirilmesini sorunun çözümünde elzem görmektedir. ÖZDEP de aynı cümleleri programının ilgili bölümüne eklemiştir.

DEP, Türkiye’de barış ortamının gerçekleşmesi için Kürt sorununun adil bir biçimde çözülmesiyle mümkün olacağını, devletin öncelikle şiddet politikalarından vazgeçmesi gerektiğini dile getirmektedir. Partiye göre, sorunu çözmek için özgür tartışma ortamı yaratılmalı, OHAL yasası, bölge valiliği, köy koruculuğu kaldırılmalı, bölgede aşiretlerin silahlandırılmasına son verilmeli ve özel harp daireleri gibi militarist örgütlenmeler dağıtılmalıdır. Parti, önceki partilerin uluslararası referanslarında güncellemeye giderek BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Paris Şartı ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ilkelerine uygun olarak sorunu çözmeyi amaçlamaktadır. Kışla, karakol, cezaevi, mayın tarlaları ve silahlara harcanan paranın ülkenin kalkınmasına harcanması gerektiğini belirtmektedir. Bununla beraber dil, kültür ve eğitim alanındaki baskı ve asimilasyonun getirdiği eşitsizlikçi ortamın giderileceğini dile getirmektedir. HADEP, DEP ile aynı söylemleri programında devam ettirerek yeni bir argüman geliştirmemiştir.

DEHAP ise sorunu tanımlarken kısa bir tarihi anlatım yapar. Osmanlı mirası üzerinde iki halkın işgale karşı ortak bir mücadeleyle Cumhuriyeti kurduğunu ancak Cumhuriyet’in tek ulusu, tek dili ve tek kültürü öne çıkaran şoven ve ırkçı anlayışıyla hareket ettiğini savunmaktadır. Bu bağlamda parti, Kürtleri cumhuriyetin asli unsuru olarak tanımlamaktadır. Amasya Protokolü’nde ‘Kürtlerin özgür gelişmelerini gerçekleştirecek şekilde etnik ve sosyal haklarının kabul edildiği’nden bahsedilmektedir. Lozan’dan sonraysa Kürtlere olan güven duygusunun zayıfladığından, asimilasyon, baskı ve ret politikaları uygulandığından yakınmaktadır. Kürt sorununun çözülememesi beraberinde ekonomik ve sosyal sorunları da ortaya çıkarmıştır. Eğitim, asayiş, konut, işsizlik, banka vurgunları ve rantçılık artmıştır.

Bütün bunlar düşünüldüğünde Anadolu’nun etnik, dinsel ve kültürel topluluklarının ortak bir üst kimlikte örgütlenmesi, tanımlanması gerekmektedir. Parti, ‘Kürt Çözüm Projesi’ni, ‘Türkiye Demokrasi Projesi’ olarak vurgulanmaktadır. ‘Türkiye Vatandaşlığı’ tanımı sahiplenip anadilde okuma, yazma ve yayın yapmanın önündeki yasal engeller ortadan kaldırılmalıdır. Yerleşim yerlerinin değiştirilen isimlerinin yerine orijinal isimlerinin kullanılması, koruculuk ve OHAL’in getirdiği sorunların çözülmesi, yayla ve mera yasağının kaldırılması, köye dönüşle ilgili yasal

sıkıntılarının giderilmesi, faili meçhul cinayetlerin araştırılması, Kürt kimliğinin anayasal olarak tanımlanması, Kürtçe eğitim ve basın faaliyetlerinin yapılması hususları programda dile getirilmiştir.

DTP ise bu sorunun sadece Türkiye’de değil Kürtlerin yaşadığı Irak, İran ve Suriye’de de yaşandığını ve Ortadoğu’nun temel bir sorunu olduğunu vurgulayarak giriş yapmıştır. Türkiye, bu sorunu çözmesi halinde Ortadoğu’ya model olabilecektir. İnkârcı ve ayrılıkçı yaklaşımların sorunu çözmeyeceğini, iki halkın eşit, özgür ve kardeşçe birliğinden yana olduklarını belirterek üniter bir gelecek planladıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda Kürt varlığı ve kimliği kabul edilerek anayasal güvence altına alınmalı, Kürtçe eğitim dili olarak kullanılmalı, Kürtçe yayınlar yapılmalı, faili meçhul cinayetler araştırılmalıdır. ‘Toplumsal Barış ve Demokratik Katılım Yasası’ ile tutuklanmışların, yurtdışına kaçanların, sürgünlerin ve silahlı grupların siyasal yaşama katılmalarının önündeki engellerin kaldırılması bir politika olarak belirtilmektedir. Köy koruculuğu, özel tim gibi uygulamalara son verilmeli, köye dönüşlerde yasal engeller kaldırılmalı, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin geri kalmışlığı Bölgesel Kalkınma Merkezleri’yle düzeltilmelidir.

BDP, sorunun üç aşamada çözümleneceğini; birincisi koruculuk, özel tim gibi şiddet eksenli kurumların sonlandırılması; ikincisi, 25 yıllık çatışmalı sürecin tahribatının teşhis ve tedavisi; üçüncüsü de evrensel hukuka uygun biçimde yeni bir siyasi ve idari sistemin oluşturulması olarak tanımlamaktadır. 1921 Anayasa’sı gibi etnik referanslardan ve resmî ideolojiden arındırılmış yeni bir anayasa ihtiyacı vardır. Bu anayasada Kürt varlığı ve kimliği tanınmalı, Kürtçe eğitim ve yayın serbestliği getirilmelidir. Parti çözüm önerileri olarak DTP ile benzer söylemleri kullanmaktadır.

HDP, tekçi anlayışların ortadan kaldırılmasını, asimilasyon ve inkarcılığın sona erdirilmesini belirterek giriş yapmaktadır. Eşit haklar ve gönül birliğine dayalı çözüm isteyen parti, anayasal yurttaşlık tanımı yapılmasını, anadilde eğitimi, kamu dâhil anadilin kullanılmasının gerektiğini vurgulamaktadır. Demokratik özerkliğin çözümde etkili olacağı belirtilmektedir.

DBP ise Kürtlerin tarih boyunca kaderini nisbî özerklik temelinde kendinden güçlü iktidarlara ve devletlere bağladığını, bağımsız iktidar ve devlet peşinde koşmadığını belirterek başlamaktadır. Partiye göre bin yıldır süren gönüllü birlik 15 Şubat 1925'te Şeyh Sait olayında sona erdirilmeye çalışılmıştır. Devletin Kürtleri inkâr etmesi Kürtler tarafından itirazla karşılanmaktadır. Kürtler, 15 Şubat 1925 ile 15 Şubat 1999'a kadar bu inkara karşı duruş sergilemişlerdir. Bu sorun ancak halkların ittifakıyla çözülebilecektir. Buna ek olarak bölge ülkelerindeki Kürtlerle beraber Demokratik Ulusal Kongre'nin yapılması ve Kürt diplomasisinin geliştirilmesi gerekmektedir. Çözüm demokratik ulus olma hakkı ve demokratik özerk yönetim statüsüyle mümkündür. Türkiye, Irak, İran ve Suriye AB'ye benzer bir yola girmelidir.

Partilerin 25 yıllık süreçte Kürt sorunu hakkındaki düşüncelerine ve çözüm önerilerine baktığımızda, anadilin eğitim başta olmak üzere kamusal alanda kullanımındaki engellerin kaldırılması ve devletin Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da şiddet politikalarından vazgeçmesi gerektiği neredeyse tüm partilerce dillendirilmektedir. Partiler, 2000 yılı öncesinde sorunun çözümü için insan hakları temeline dayanan uluslararası anlaşmaları referans gösterirken daha sonradan Türkiye'nin kendi içerisinde geliştireceği idari ve siyasi demokratikleşme reformlarını temel almaktadır. Özellikle son dönemlerde vurgusu artan "Türkiye vatandaşlığı" ve "anayasal vatandaşlık" kavramları bu bağlamda değerlendirilebilir.

2.1.7 Dine Bakış ve Görüşler

Legal Kürt siyasi partileri din hakkında söyledikleri argümanları laiklik vurgusuyla ön plana çıkarmaktadır. Partiler devletin bütün kurumlarında laikliğin esas alınması gerektiğini ilk elden belirtmektedir.

İlk parti HEP, laikliğin tüm kurumlarda tesis edilmesi gerektiğini belirttiikten sonra, mezhep diktası yaratan politikalara son verileceğini, dini toplulukların birbiri üzerinde baskı kurmasına izin vermeyeceğini dile getirmektedir. Parti, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütün dinlerin, felsefî görüşlerin ve inanç gruplarının temsil edildiği

yapıya dönüştürüleceğini söyleyerek Diyanet'te reform politikası izleyeceğini belirtmektedir.

ÖZEP, vatandaşlar arasında din ve mezhep ayrımı yapılmaması gerektiğini, kendi iktidarları döneminde devletin din işlerinden tamamen çekileceğini ve din eğitimlerinin cemaatlere bırakılacağını politika olarak belirlemektedir.

ÖZDEP, her türlü dini ve felsefi inanca saygı göstereceğini, halkı mezheplere bölüp düşmanlık yaratanlara karşı önlemler alacağını, teokratik diktalarla mücadele edeceğini, dini işlerini ÖZEP'teki gibi cemaatlere bırakacağını politika olarak belirlemektedir. Parti, farklı din ve mezheplere mensup azınlık gruplarının vakıf işlerini anayasal güvence altına alacağını dile getirmekte ve diğer bölümlerde olduğu gibi din konusunda da azınlıkları programına dahil etmektedir.

DEP, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı tüm mezheplerin temsil edildiği bir kurum haline getireceğine, başkanın mezheplerin temsilcileri tarafından seçileceğine programında yer vermektedir.

HADEP, her partide olduğu gibi devleti laik esaslara göre yapılandıracağını, dini toplulukların birbiri üzerinde baskı kurmasına izin vermeyeceğini dile getirmektedir.

DEHAP, devletin resmi bir dini ve mezhebinin olamayacağını, bu nedenle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın zaman içerisinde kaldırılacağını, dini işlerin de ÖZEP ve ÖZDEP'te belirtildiği gibi inanç gruplarına bırakılacağını belirterek giriş yapmaktadır. İslam dışındaki dinlerin de ibadetlerini serbestçe yapması sağlanacak olup, din dersleri zorunlu olmaktan çıkartılıp toplum yapısına göre yeniden düzenlenecektir. DEHAP kendinden önceki ve sonraki partilerin hiçbirinin değinmediği başörtüsü yasağının kaldırılmasına değinerek diğer partilerden söylem olarak ayrılmaktadır. Bu durum, parti programında kadın odağının çok belirgin olmasından da kaynaklanıyor olabilir. Parti üniversitelerde ve kamu da başörtüsü yasağını eleştirmektedir.

Bunlara ek olarak Alevilerin mağduriyetlerinin giderileceğini belirterek ilk defa Aleviliğin ismini zikretmektedir. Alevilerin cemevi yapmasına kolaylık sağlayacağı, ders kitaplarında Alevilikle ilgili bölümlerin çıkartılacağı hususları da programda yer almaktadır.

DTP, DEHAP'ın söylemlerini devam ettirerek Diyanet'in toplumdaki tüm inançları temsil edeceğini, zaman içinde de kaldırılacağını, din işlerinin de inanç gruplarına bırakılacağını vurgulamaktadır. Alevilerin ve diğer inanç gruplarının kimliklerine saygı duyulması gerektiğini belirten parti, Alevilerin mağduriyetlerinin giderileceğini ve cemevlerinin yapılmasına kolaylık sağlayacağını vadetmektedir. Önceki partilerden farklı olarak Ezidi ve Süryani-Asuri-Nasturi'lerin toplumda kendilerini ifade etmelerinin önündeki engelleri kaldıracağını ve ibadetlerini yapmalarında kolaylık sağlayacağını dile getirerek ilk defa bu inanç grupları hakkında bir söylem geliştirmiştir.

BDP, bütünüyle DTP ile aynı söylemleri kullanmış, gayrimüslim topluluk ve cemaatlerin örgütlenme ve kendilerini geliştirme yönündeki engelleri kaldıracağını vurgulamıştır.

HDP, Alevi, Hristiyan, Musevi, Ezidi gibi dışlanan grupların üzerlerindeki baskıları azaltacağını söyleyerek giriş yapmaktadır. Diyanetin ve zorunlu din derslerinin kaldırılması, Alevilerin eşit yurttaşlık talebinin kabulü hususlarına değinen HDP, cemevlerini ibadethane olarak kabul edeceğini partiler içerisinde ilk defa dile getirmiştir. Parti, aynı zamanda Sünni Müslümanların inançlarının da devlet tekelinden kurtarılacağını belirterek sadece Alevi hakları üzerinde duran bir parti imajı vermek istememektedir. Bu bağlamda, önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi İslam'ın, siyasete alet edilmesine karşı çıkan Müslümanlar ile Türk-İslam sentezine karşı duran Türk ve Sünni halkın, ezilen insanların yanında yer almasına değer veren HDP, toplumdaki Sünni insanları da yanına çekmeyi hedeflemektedir.

Partiler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda reform yapılması gerektiğini hatta bazılarında tamamen kaldırılması gerektiğini sürekli bir söylem olarak kullanmaktadır. Kimi zaman din işlerinin tamamen dinî cemaatler tarafından

yürütülmesi farklı bir öneri olarak karışımıza çıkmaktadır. Kamusal alanda sadece sünni mezhebin görünür olması partileri rahatsız etmekte ve Sünnilik dışındaki mezhepleri ve inanışları kamusal alanda yaygınlaştırma politikası izlemektedir. DEHAP'ın programıyla beraber Alevilik vurgusu tüm partilerde artmaktadır. Bununla beraber HDP Sünni kesimi de kuşatmaya çalışan bir söylem geliştirmektedir. Son dönemlerde Ezidi ve Süryanileri de bu vurgunun içine eklemişlerdir. Bu söylemin ortaya çıkmasında son yıllarda Suriye savaşının etkisiyle bu kimliklerin uluslararası kamuoyunda sıkça gündeme gelmesinin etkisi bulunmaktadır.

2.1.8 Ekonomi Politikası

HEP, tekellerin oluşumuna engel olmayı, ekonomide ademi merkeziyetçiliği uygulamayı amaçlamaktadır. KİT'lerin özelleştirilmesine karşı olan parti, sanayileşmenin çevre kirliliğine ve tarım arazilerinin tahribine yol açmadan geliştirilmesini savunmaktadır. Sanayide merkezileşmenin terk edilip yerelleşmenin yaygınlaştırılması ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılması amaçlanmaktadır. Türkiye'nin ucuz emek cenneti olmaktan çıkartılması gerektiği dile getirilmektedir. Ülkede tarım ve toprak reformu yapılıp, hayvancılığın desteklenmesi ve orman varlığı korunması hedeflenmektedir. Vergilendirmede kademeli vergiyi esas alan parti, kazanç oranında vergi almayı planlamaktadır. Ülkeye döviz kazandıran, doğal dengeyi bozmayan turizm politikasını savunmakta, Doğu ve Güneydoğu'nun kalkınmasına önem vermektedir.

ÖZEP, ekonomide tekellerin hakimiyetine son vermeyi, KİT'lerin özelleştirilmeyeceğini, yerel yönetimlerle ekonomi üzerinde denetim sağlamayı, bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltacağını programına eklemektedir. Parti, merkeziyetçiliğin enflasyonu artırdığını savunmaktadır. Sanayileşmede çevre kirliliği ve tarım arazilerinin tahribinin önüne geçilmesi sağlanacaktır. Tarım politikası HEP ile aynı olan parti, ağaçlandırma seferberliği oluşturacağını belirtmektedir.

ÖZDEP, işsizlik ve pahalılığın önüne geçmeyi, dolaylı vergileri kaldırmayı, kademeli vergi sistemine geçmeyi, vergi kaçakçılığının önüne geçmeyi ve dış ticarete

millileşmeyi ekonomik olarak amaçlamaktadır. DEP ve HADEP, HEP ile benzer politikaları hedefleyip farklı bir söylem oluşturmamışlardır.

DEHAP, genç nüfus ve öz kaynakla kalkınmanın gerçekleştirileceğini, özel girişimin önünü tıkayan bürokratik engellerin ortadan kaldırılacağını, özelleştirmede etkinlik ve verimliliğin ön plana alınacağını, yolsuzluk ve rüşvetle mücadele edip, ekonomide dışa kapalı bir yapı oluşturmayacağını belirtmektedir. KİT'lerin arpalık olarak kullanılmasının önüne geçmek isteyen parti, KOBİ'lerin gelişimini destekleyeceğini dile getirmektedir. Sanayi teşvik edilip çevre ve tarım toprakları hassasiyeti önceki partilerdeki gibi devam etmektedir. Yatırımlarda Doğu ve Karadeniz bölgelerine ağırlık verip kadın istihdamının artırılması hedeflenmektedir. Asgari ücret ve temel tüketim malları vergi dışı tutulup, kademeli vergi sistemi savunulmaktadır. GAP'ın bölgede eşitsizliği giderilmesi için kullanılması planlanmaktadır. Ulaşım, altyapı, turizm, enerji, tüketicinin korunması, sınır ticareti değinilen diğer konulardır.

DTP, içe kapalı ekonomi modelini reddetmekte, yabancı sermayeyle karşılıklı çıkar odaklı çalışılacağı vurgulanmaktadır. Askeri ve savunma harcamalarının sınırlandırılması, bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi, temel toplumsal hizmetlere ve altyapıya yatırımın artırılması, ekolojik dengenin korunması, kadının ekonomik statüsünün geliştirilmesi, bürokrasinin azaltılması ve KOBİ'lerin geliştirilmesi hususlarına değinilmektedir. Nüfusun dengesiz dağılımı önlenmek istenmektedir. Ordunun OYAK gibi girişimleri durdurulup ekonomik yaşamdan soyutlanması amaçlanmaktadır. Kademeli vergi sistemi politikasını önceki partilerden devam ettirmektedir. Tarım, hayvancılık, madencilik, enerji, ulaşım, turizm ve tüketici hakları konularına da değinilmektedir. BDP, DTP ile aynı söylemleri devam ettirmektedir.

HDP, işsizliğe, iş cinayetlerine karşı mücadele veren işçi, emekçi, küçük esnafın, köylünün ve çiftçinin yanında yer aldığını belirtmektedir. Haftalık çalışma saatini 35'e indirilmesini savunmakta, asgari geçimden vergiyi muaf kılmaktadır. Kadınların iş hayatındaki eşitsiz konumunu düzeltmeyi, çocuk işçiliğini bitirmeyi hedeflemektedir.

DBP ise ekonomide kadının katkısını artırmayı, kooperatifleşmeyi yaygınlaştırmayı, tarımda yerli tohumun özendirilmesini ve boşaltılan köylerde tarım yapılmasını programına eklemiştir.

2.1.9 Eğitim ve Kültür Politikası

Partilerin eğitim politikalarını incelediğimizde temel vurgu anadilde eğitim üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sadece ilk parti HEP’te anadilde eğitime ilişkin bir söyleme rastlanmamaktadır. Belki de kurulduğu dönem itibariyle bu söylemi kullanmayı erken bulmaktadır. Diğer bir önemli vurgu ise eğitimin milliyetçi ve ırkçı unsurlardan arındırılmasıdır. YÖK’ün kaldırılması gerektiği her programda dikkat çekmektedir.

HEP, eğitimin ırkçı ve şoven anlayışlardan arındırılması bahsine değindikten sonra okulların yönetiminde öğretmenlerin, velilerin ve öğrenci temsilcilerin katılımını sağlamayı amaçlamaktadır. Okul öncesi eğitime önem veren parti, zorunlu eğitimin 8 yıl ve eğitimin parasız olacağını belirtmektedir. Eğitimde bölgeler ve sınıflar arası eşitsizliğin giderilmesi hedeflenmektedir. Güzel sanatlara, felsefeye ve yabancı dil eğitimine önem verilmektedir.

Parti, eğitimde laik ve bilimselliğin sağlanacağını, bu çerçevede İmam Hatiplerin de genel liselere dönüştürüleceğini, sadece din adamı yetiştirmek için ihtiyacı karşılamak üzere İmam Hatip yüksekokullarının kurulacağını programda ifade etmektedir. Zorunlu din dersinin kaldırılması, YÖK’ün kaldırılması, sınav ve dersane sisteminin kaldırılması hususlarına değinen HEP, kültürde asimilasyon politikalarına son verileceğini vurgulamaktadır.

ÖZEP, HEP’le aynı konulara değindikten sonra eğitimde ırkçı politikalara son verip, anadilde eğitim hakkını savunmaktadır.

ÖZDEP, azınlık vurgusunu bu bölüme de taşımaktadır. Parti, Türk, Kürt ve azınlıkların kendi ulusal kültürlerini geliştirme ortamı yaratacağını vadetmektedir.

Anadilde eğitim hakkını savunmakta, üniversitelerin yönetimini öğretim görevlilere, çalışanlar ve öğrencilere teslim edeceğini açıklamaktadır.

DEP, programında eğitime ayrı bir bölüm ayırmamış dil, kültür ve eğitim alanında asimilasyon ortamının giderileceğini belirtmekle yetinmiştir.

HADEP, eğitimde milliyetçi anlayışların kaldırılması, bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi, üniversitelerin özerk olması hususlarına değinmekte, eğitimin düzenlenmesinde yerel yönetimlerin ve sivil toplumun söz sahibi olmasını dilemektedir. Yine önceki partilerin söylemini devam ettirerek kültür ve sanatta asimilasyonun kaldırılacağını dile getirmektedir.

DEHAP, anadilde eğitim hakkını savunup, Batı dilleriyle birlikte Arapça, Kürtçe, Lazca, Farsça gibi dillerin seçmeli ders olup öğretilmesine olanak tanıyacağını vurgulamaktadır. Bununla beraber üniversitelerde Kürt Dili ve Tarihi Enstitüsü kuracağını, ilköğretimde zorunlu İnsan Hakları Dersleri konulacağını, 11 yıllık eğitimin zorunlu olacağını, cinsiyetçiliğin önüne geçip her yerde karma eğitime geçileceğini, öğretmenlerin sendikal örgütlenmeleri önündeki engellerin kaldırılacağını programına eklemektedir. Parti, YÖK'ün kaldırılmasını ve üniversitelerde öğrencilerin yönetime katılmasını savunmaktadır.

DTP, müfredatın militarist, milliyetçi ve cins ayrımı yapan öğelerinden ayrılacağını, zorunlu İnsan Hakları Dersinin getirileceğini, anadilde eğitimin özellikle Kürtçe eğitimin koşullarının sağlanacağını, üniversitelerde Kürtçeyle beraber Türkiye'de konuşulan diğer dillerde de kürsü açılacağını, zorunlu eğitimin anaokuluyla 12 seneye çıkarılacağını, YÖK'ün ve üniversiteye giriş sınavının kaldırılacağını, zorunlu din derslerinin kaldırılacağını vadetmektedir. Diğer partilerden farklı olarak sakatlara yönelik okulların yaygınlaştırılacağını, İmam Hatiplerde diğer dinlerin de öğretileceğini ve bu okulların iki yıllık meslek yüksek okullarına dönüştürüleceğini ifade etmektedir. Kültür sanat alanında ise Türk, Kürt, Çerkez, Ermeni, Rum, Arap, Laz ve İslam, Hristiyanlık, Yahudilik, Ezidilik uygarlıklarının eserlerini barındıran "İnsanlığa, Tarihe ve Kültüre Saygı" müzesinin

kurulacağını, kütüphanelerin yaygınlaştırılacağını programına eklemektedir. Antik kentlerin yok edilmesine neden olacak baraj projelerinin iptal edilmesi, geleneksel zanaatların geliştirilmesi, korsan yayıncılıkla mücadele edilmesi ve telif haklarının uygulanabilir olması, sanatçıların örgütlenmesinin sağlanması, sanat üzerindeki yasakların kaldırılması hususları da programda yer almaktadır. BDP, programında DTP ile benzer söylemleri kullanmaktadır.

HDP, ise eğitimde ayrımcı, milliyetçi, cinsiyetçi, homofobik, transfobik, tekçi ve niteliksiz anlayışları reddetmektedir. Yaşam boyu, parasız, eşit, bilimsel, anadilde eğitim hakkını savunmaktadır. Rekabetçi ve eşitsizliğe dayanan sınav sistemine reddedip, YÖK'ün kaldırılmasını savunmaktadır.

DBP, ekolojik ve kadın özgürlükçü paradigma temelinde özerk bölgeler eliyle yürütülen bir eğitim modeli sunmaktadır. Bu çerçevede müfredatlar yerel yönetimlere devredilecek, öğrenciler de yönetime etkin katılacaktır. Anadilde ve parasız eğitim hedeflenmektedir. Kürtçe ve Türkiye'de konuşulan diğer dillerde kürsülerin açılması ve YÖK'ün kaldırılması planlanmaktadır.

2.1.10 Partilerin Hedef Kitleleri

Legal Kürt partileri, programlarında yaslandıkları sosyolojileri ve hedefledikleri kesimleri kimi zaman net bir şekilde belirtirken kimi zaman da satır aralarında geçirmişlerdir. HEP, kimlerin partisi olduğunu pasajlar halinde yazan bir program hazırlarken DEHAP satır aralarında hedef kitlelerine seslenmiştir. Bütün partiler haliyle ilk başta Kürt halkına seslenmektedir. Dolayısıyla her partide ayrı ayrı bunu yazmadık.

HEP, *“işçilerin, köylülerin, memurların, öğretmenlerin, demokratların, sosyal demokratların ve sosyalist aydınların, esnafların, zanaatkarların, baskıya ve sömürüye maruz kalan halk kitlelerinin ve demokrasiden yana olanların”* partisi olduğunu ilk elden söylemektedir (HEP, 1990). Buna ek olarak, ezilen ve baskı altında tutulanların partisi olduğunu ayrı bir bölümde belirtmektedir. Parti, kimin partisi

olduğunu açıklarken kimlerin partisi olmadığına da değinmektedir. Tekellerin, bürokrasinin üst kesiminin ve onların destekçisi olan totaliter devlet özlemini duyanların partisi olmadığını vurgulamaktadır. Özel olarak çevrenin korunmasına, kadın haklarına, gecekondü sorununa değinmesi bu kesimlere de seslendiğini göstermektedir.

ÖZEP, demokrat, ilerici, yurtsever, aydın ve halkçı bütün insanları demokratik mücadelesine çağırmaktadır. Aynı zamanda Türklerin ve ulusal azınlıkların da ‘egemen Türk anlayışının’ baskılarına maruz kalmasına değinerek bu kesimlere de göz kırpmaktadır.

ÖZDEP, emekçileri, memurları, köylüleri, yurtseverleri, aydınları, halktan yana olanları partiyle beraber hareket etmeye çağırmaktadır. ÖZEP’e benzer şekilde dinsel, ulusal azınlıkların ve meslek gruplarının haklarını korumak istemesi bu kesimlere seslendiğini göstermektedir.

DEP, “demokrasi ve değişimden yana olan, baskıya ve haksızlığa karşı çıkan, kitlelerin aldatılmasına son vermek isteyen, ülkenin ve toplumun çehresini değiştirmek isteyen, emekçiler, aydınlar, gençler, demokratlar, yurtseverler, barışseverler ve çevrecileri” hedef kitle olarak belirlemektedir (DEP, 1993). Düzendan zarar gören, haksızlığa uğrayan, işçiler, köylüler, esnaflar, aydınlar, memurlar, gençler ve kadınlar da ayrı bir bölümde hedef kitleye dahil edilmektedir.

HADEP, “işçilerin, işsizlerin, emeklilerin, dul ve yetimlerin, köylülerin, memurların, öğretmenlerin, demokratların, sosyal demokratların. Sosyalistlerin, aydınların, esnafların, zanaatkarların, gençlerin, kadınların, çevrecilerin, yurtseverlerin ve barışseverlerin” partisi olduğunu açıklamaktadır (HADEP, 1994).

DEHAP programda selef partiler gibi kimin partisi olduğunu yazmamış, aralarda vurgular ve değinilerle hedef kitlesine seslenmiştir. Özellikle ilk planda kadın ve ekoloji vurgusu bulunmaktadır. Buna ek olarak gençleri, çocukları, yaşlıları, fuhuştan mağdur olanları, cinsel yönelimi farklı olanları bu kitleye eklemektedir.

DTP de DEHAP'a benzer şekilde çevrecileri, cinsiyet eşitliğini savunanları, ekolojik dengeyi korumaya çalışanları, çocukları, gençleri, sakatları ve yaşlıları program aralarında hedef kitlesine almıştır.

BDP, mağduriyete uğrayanları, kadınları, militarizme geçit vermeyenleri, doğa tahribatına dur diyenleri, emeğin katkısını esas alanları ilk planda etkilemeye çalışırken, ekolojiyi korumaya çalışanları, çocukları, yaşlıları ve engellileri hedef kitlesine eklemektedir. Bununla beraber Alevilerin haklarını, Ezidi, Süryani-Asuri-Nasturi'lerin inanç hürriyetini koruyacağını, 1915 olaylarını çözüme kavuşturacağını söyleyerek farklı mezhep ve kimlikler üzerinden taban bulmaya çalışmaktadır.

HDP, DEHAP'tan sonraki partilerden farklı olarak ilk partilerin yöntemini izlemiş ve ara ara hedef kitlesini açıklamıştır. İlk planda *“işçi sınıfı, emekçiler, üretici köylüler, küçük esnaf, emekliler, kadınlar, gençler, aydınlar, sanatçılar, LGBT bireyler, engelliler ve ezilenlerin”* partisi olduğunu açıklamaktadır (HDP, 2012). Aynı zamanda yoksulların, farklı ulus, dil, kültür ve inançtan toplulukların, yaşam alanları tahrip edilenlerin partisi olduğunu belirterek yelpazesini genişletmektedir. Önceki partide olduğu gibi Alevi, Hristiyan, Musevi ve Ezidi'leri de hedef kitlesine eklemektedir. Parti seleflerinden farklı olarak, İslamiyet'in sermaye düzeninin propagandası yapılması ve siyasete alet edilmesine karşı çıkan Müslümanları, Türk-İslam sentezine, ırkçı ve şoven ideolojiye karşı tutum alan Türk ulusundan ve Sünni inançtan halkı yanına çekmeye çalışmaktadır.

Partilerin seslendikleri hedef kitleler aslında yaslandıkları toplumsal tabanı da işaret etmektedir. Bu nedenle bu bölümdeki okumayı biraz da bu bağlamda yapmakta fayda vardır. HEP'in seslendiği hedef kitlede sosyoekonomik sınıflandırma göze çarpmaktadır. Seslediği toplumsal gruplar ekonomik bir ayrıma işaret etmektedir. Bu söylemde sol jargonun etkisi görülmektedir. ÖZEP ise seslendiği toplumsal grupları ideolojik ilkelere göre sınıflandırmıştır. DEP, kadınları, gençleri ve çevrecileri hedef kitleye dahil ederek Soğuk Savaş sonrası artan küreselleşme dalgasının kavramlarını parti söylemine sokmuştur. DEHAP'la daha da belirgin hâle gelen bu vurgu hedef

kitleye cins farklılıklarını da ekletmiştir. 2000’li yıllarla beraber partilerin hedef kitlesinde farklılaşma ve yeni arayışlar ortaya çıktığı görülmektedir. BDP’yle birlikte etnik ve dini kimlikler, LGBT gibi cinsiyet farklılığını temsil eden örgütlenmeler partilerin toplumsal taban arayışında göze çarpmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 DEMOGRAFİK YAPI

Tezimizin ana temasını oluşturan Güneydoğu menşeli siyasi partilerin demografik yapısını bu bölümde analiz etmeye çalışacağız. Mezkûr partilerin kurucu üyelerinin ve milletvekillerinin demografik analizine yer verdik. Kürt siyasetindeki siyasal partilerin elitlerini oluşturmada bu iki grubun etkili olduğu düşünülmektedir. Demografik analizde hem kurucuların hem de milletvekillerinin yaş, cinsiyet, doğum yeri, eğitim durumu ve meslekleri analiz edilmiştir. Milletvekillerinde bunlara ek olarak medeni durum, çocuk sayıları ve yerli/yabancı dil bilgileri de analiz kapsamına alınmıştır.

3.1 Parti Kurucularının Demografik Yapısı

Öncelikle incelediğimiz siyasal partiler hakkında genel bilgiler vermekte fayda vardır. Legal Kürt siyaseti önceki bölümlerde değindiğimiz üzere 1990 yılında başlamıştır. Sürecin ilk partisi HEP 7 Haziran 1990 tarihinde 81 kurucu üyenin imzasıyla kurulmuştur.¹³ HEP, açılan kapatma davası sonucu 14 Temmuz 1993 tarihinde “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak” suçu nedeniyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından kapatılmıştır. ÖZEP, 25 Haziran 1992 tarihinde 36 kurucu üyenin imzasıyla kurulmuş çok uzun süre geçmeden kendisini feshetmiştir. ÖZDEP, dört ay sonra 19 Ekim 1992 tarihinde 37 kurucu üyenin imzasıyla kurulmuştur. Kuruluşunun üzerinden çok geçmeden 23 Kasım 1993 tarihinde “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak” suçu nedeniyle kapatılmıştır. Bu iki parti, HEP’le başlayıp HDP ile sonlanan partiler silsilesi içerisinde kamuoyunda genellikle ‘yedek parti’ olarak bilinmektedir. DEP, 7 Mayıs 1993 tarihinde 55 kurucu üyenin imzasıyla kurulmuş, 6 Haziran 1994 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından HEP ve ÖZEP ile benzer suç nedeniyle

¹³ HEP, kurulurken 81 üyenin imzasıyla kuruluş dilekçesini vermiş ancak Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı üyelerden 41 kişinin kurucu üyeliğini kabul etmemiştir. Başsavcılığın bu kararı vermesinde üyelerin bazılarının eksik bilgilere sahip olması veya Siyasal Partiler Kanunu’na göre gerekli vasıfları taşıyamamaları yatmaktadır. Ancak biz yine de 81 kişinin tamamını inceleme kapsamına aldık.

kapatılmıştır. HADEP, 11 Mayıs 1994 tarihinde 40 kurucu üyenin imzasıyla kurulmuş, 13 Mayıs 2003 tarihinde kapatılmıştır. DEHAP, 24 Ekim 1997 tarihinde 41 kurucu üyenin imzasıyla kurulmuş, 19 Kasım 2005 tarihinde kendisini feshetmiştir. DTP, 17 Ağustos 2005 tarihinde 423 kurucu üyenin imzasıyla kurulmuştur. Kurucu üyesi bakımından Türk siyasal hayatında en fazla kurucu üyeye sahip partilerdendir. Parti, 11 Aralık 2009 tarihinde diğerleriyle benzer suç nedeniyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından kapatılmıştır. BDP, 3 Mayıs 2008 tarihinde 42 kurucu üyenin imzasıyla kurulmuştur. Bu parti, 11 Temmuz 2014 tarihinde isim değişikliği yaparak Demokratik Bölgeler Partisi (DBP) ismini almıştır. Partinin kurucularında herhangi bir değişiklik yapılmamış sadece programı değişmiştir. Kurucu üyelerdeki birlik nedeniyle DBP'yi demografik analize dahil etmeyip ilgili yerlerde BDP ve DBP ismini beraber andık. İncelediğimiz son parti ise 15 Ekim 2012 tarihinde 74 kurucu üyenin¹⁴ imzasıyla kurulan ve bugün hâlâ siyasal hayattaki yerini koruyan HDP'dir. Toplamda kurulan on partiye baktığımızda beş tanesi Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından benzer suç nedeniyle kapatılmış, iki tanesi kendisini feshetmiş ve bir tanesi de isim değişikliğine gitmiştir. İncelenen partilerin toplam kurucu üye sayısı 829'dur.

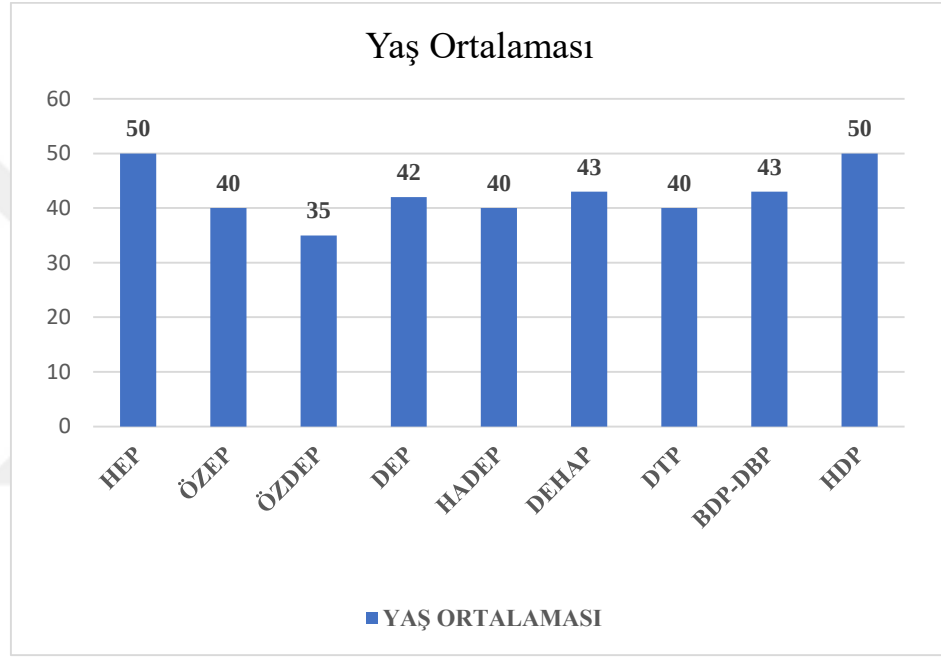
3.1.1 Yaş

Parti kurucularının yaş ortalamasına baktığımızda 1990'da 50 olan yaş ortalaması iki sene sonra ÖZDEP'in kurulmasıyla beraber en düşük seviyesi olan 35'i görmüştür. DEP ile tekrar yükselen yaş ortalaması, HDP kurulana kadar geçen yirmi senelik dönemde, ortalama 40-43 yaş arasında istikrarlı bir seyir izlemiştir. HDP ile birlikte tekrar en üst seviyesini yakalamıştır. Bununla beraber bu grafik bize 2000'den sonra partide yaşlanma eğiliminin arttığını da göstermektedir. Bu durum partilerin siyasette daha olgun kişileri tercih etmek istemesi ile ilişkilendirilebilir.

Toplumsal imaj açısından bakıldığında parti olarak olgun bir profil vermenin avantajlı yanlarının olduğu söylenebilir. Öncelikle 'yaşlı' olma hâli belli bir bilgi ve tecrübe birikimini yansıtmaktadır. Siyasette hata yapmanın maliyetleri hesaba

¹⁴ HDP'de kurulurken 74 kurucu üyenin imzasını taşıyan dilekçeyi vermiş ancak 4 üyenin kuruculuğu kabul edilmemiştir.

katıldığında partilerin olgun üyeler ile hareket etmek istemesi anlaşılır bir durumdur. Bu açıdan HEP ve HDP'nin yaş ortalamalarının diğerlerine göre yüksek olması bize bilgi ve tecrübe sahibi insanlarla siyaset yapma isteklerinin olduğunu göstermektedir. Buna karşın partinin 'genç' bir profil vermesi, toplumsal imaj açısından siyasette hata yapma olasılığını artırmaktadır. Bu bağlamda ÖZDEP'in 'genç' imajı partinin siyasette tutunamamasının nedenlerinden sayılabilir.

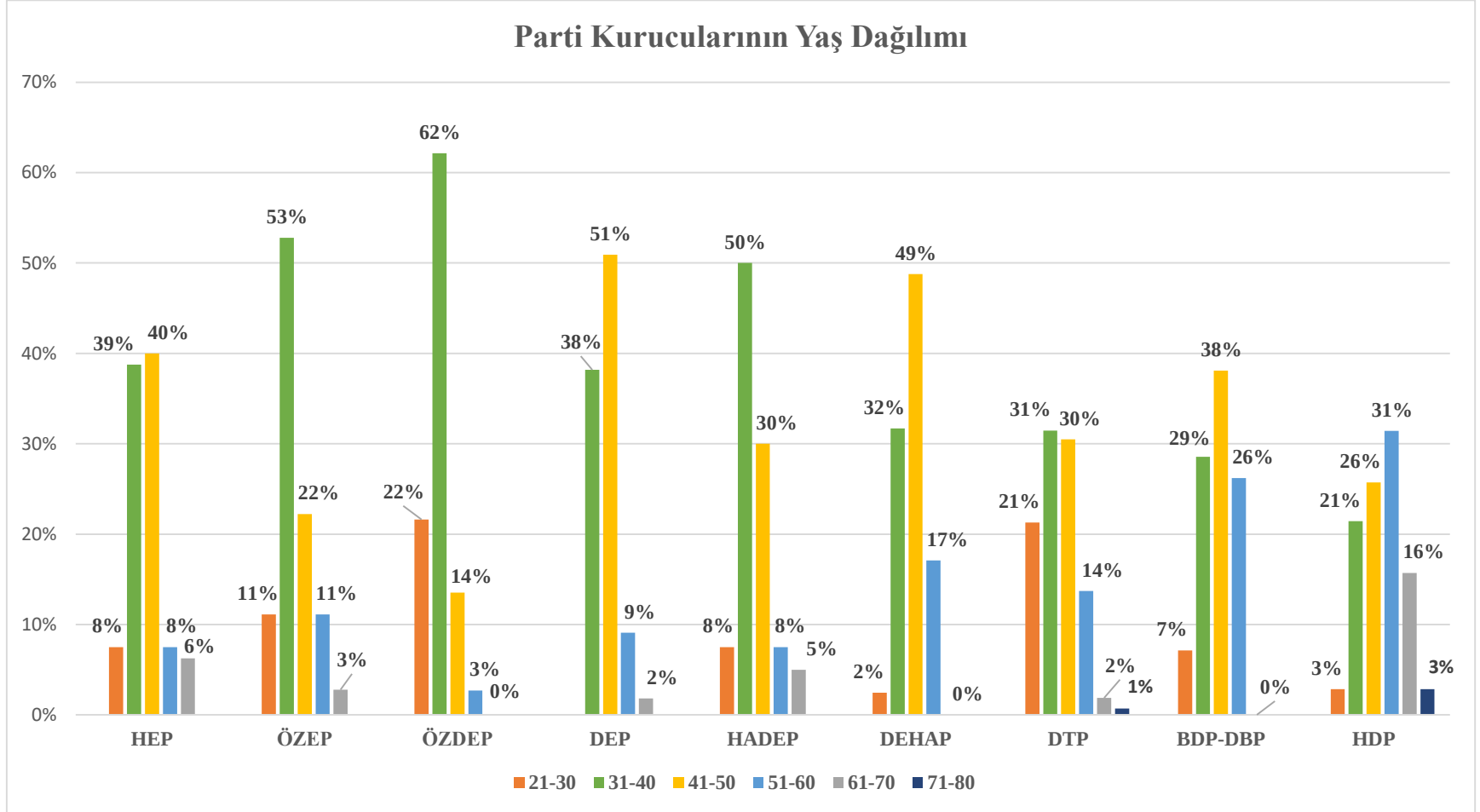

Grafik 3.1: Parti Kurucularının Yaş Ortalaması.

Kurucuları yaş dağılımı üzerinden incelediğimizde HEP'te kurucuların yüzde 80'i 30 ile 50 yaş arasında bulunmaktadır. ÖZEP'te 30-40 yaş arası kitle kurucuların yarısını oluştururken ÖZDEP'te bu grubun oranı yüzde 62'yle en üst seviyesine çıkmaktadır. Aynı zamanda 21-30 arası grup bu dönemde yüzde 22'lik yüksek bir orana sahiptir. Yani partinin büyük çoğunluğunu genç üyeler oluşturmaktadır. Bu durum 1990'lı yılların ilk dönemlerinde partilerin kurulurken genç kuşakların etkin olduğunu göstermektedir. DEP ile beraber 30-40 yaş arası görece genç kuşakta bir düşüş yaşanmakta ve orta yaşın oranı artmaktadır. HADEP'te tekrar çoğunluğu sağlayan görece genç kuşak DEHAP'ta tekrar düşüşe geçmiştir. Bu istikrarsız durum partilerde genç kuşakla orta kuşak arasında bir çekişmenin yaşandığını göstermektedir.

DTP’de genç, orta ve nispeten yaşlı kuşak arasında bir denge görülmektedir. Hatta bu dönemde 20-30 yaş arasındaki grup diğer partilere göre en üst seviyesine ulaşmıştır. Ancak yine bu dönemde dikkat çeken bir durum ortaya çıkmaktadır. Yaşlanma eğilimi gösteren nispeten yaşlı olarak tanımladığımız 50-60 yaş arası grubunun sayısı DTP’den itibaren artış göstermeye başlamış ve HDP’de tepe noktası yüzde 31 oranına ulaşmıştır. Diğer bir önemli nokta HDP’de 50 yaş üstü grubun partinin yüzde 50’sini oluşturmasıdır. Önceki partilerde hiç görülmeyen bu oran, parti kuruculuğunda gençlerin etkisinin azalıp yaşlı ve yaşlanma eğiliminde olan grubun etkisinin arttığını göstermektedir.

Partilerin yaşlarıyla söylemleri arasında bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Partilerde genç kuşakların artması programlarda sert dilin kullanılmasını artırmaktadır. Özellikle genç kuşağın etkisinin en çok gözlemlendiği ÖZDEP’in programındaki söylemler ve politikalar diğerlerine göre daha sert ve ayrıştırıcı kalmaktadır. Yaş oranının yüksek olduğu partilerde ise söylemlerin sertliği azalmaktadır.

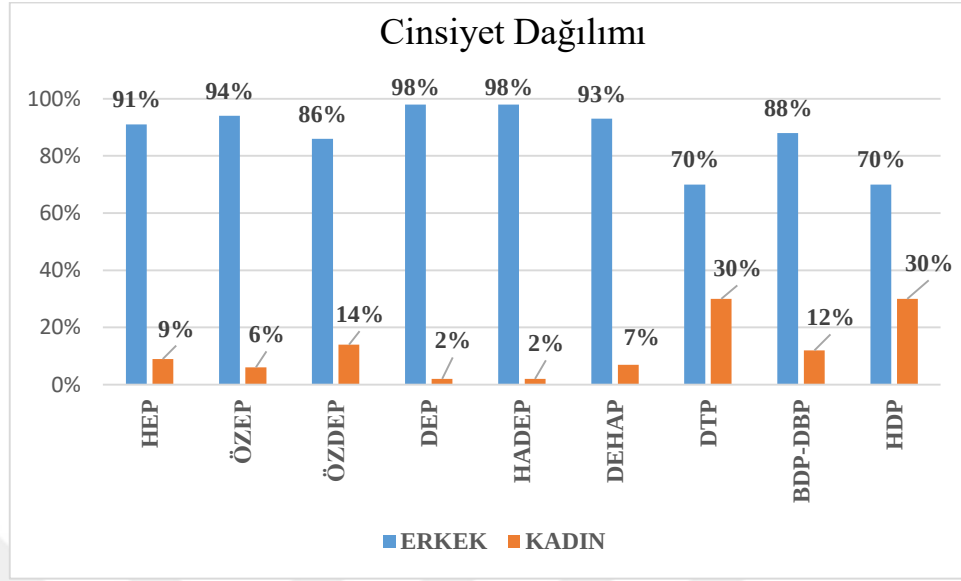
Grafik 3.2: Parti Kurucularının Yaş Dağılımı.

3.1.2 Cinsiyet

Parti kurucularının cinsiyet dağılımını incelediğimizde ilk olarak erkeklerin çoğunluk olduğu bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Partilerdeki kadın kurucu üyelerinin oranı ise istikrarsız bir seyir izlemektedir. 2000’li yıllardan sonra bu konuda bir değişiklik kaydedildiği görülmektedir. DTP ve HDP’de kurucu kadın üye oranı yüzde 30’lara kadar çıkmaktadır. DTP’de kadın oranının diğer partilere göre belirli bir şekilde artmasının nedeni partinin programında yüzde 40 ‘kadın kotası’ politikasını benimsemesidir. Ancak programda konulan kotaya kurucular kurulunda ulaşamamıştır. Aynı durum BDP’de de görülmekte, programda hedeflenen yüzde 33 kadın kotasına kurucular kurulunda rastlanamamaktadır.

İlk beş parti içerisinde kadın üye oranında bir dalgalanma görülmektedir. ÖZEP’te diğerlerine nispeten kadın üye oranı yüksek olmasına rağmen DEP ve HADEP’te yok denecek kadar azdır. İki partide de sayısal olarak yalnızca 1 kadın üye bulunmaktadır. Bu durum ilk partilerin kadın üye bulma sorunu çektiğini veya tercih etmediğini göstermektedir. Kadın üyelerin oranının az olduğu ilk altı partideki kurucu kadın üyelerinin yaş ortalamasına baktığımızda ÖZEP ve ÖZDEP’te genç kadın profili ortaya çıkarken diğerlerinde 40 ortalamasının üstüyle olgun kadın profili karşımıza çıkmaktadır.

2000 yılından sonraki partilerde kadınların yaş ortalamasına baktığımızda en fazla kadın üyeye sahip DTP’nin 35 yaş ile genç kadın siyasetçi profil çizdiğini HDP’nin ise 45 ile daha olgun bir profil ortaya çıkarttığını görmekteyiz. Genel olarak tüm partilerdeki kadın kurucu üyelerinin yaş ortalaması ise 40’ı göstermektedir. Partilerin bu açıdan kadın kurucular arasında gençlerden çok orta yaştaki üyeleri tercih ettiği sonucunu çıkartabiliriz.

Grafik 3.3: Partilere Göre Cinsiyet Dağılımı.

3.1.3 Doğum Yeri

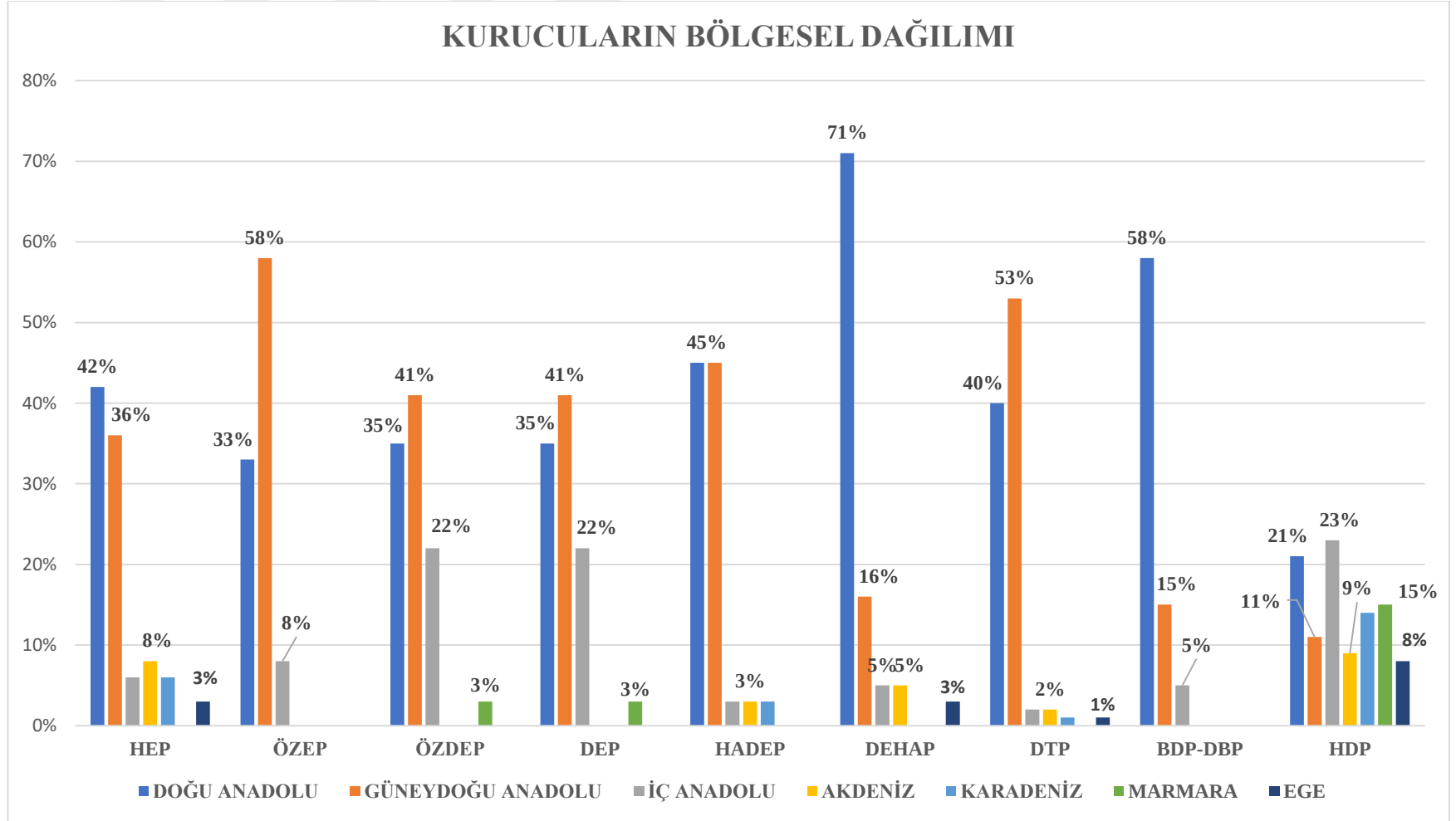
Partilerin üyelerinin doğum yeri bilgisini sınıflandırırken coğrafi bölge sistemine göre bir ayrımı kullandık. Öncelikle üyelerin doğdukları şehirleri beyan ettikleri ile göre sıralayıp daha sonra bunları yedi coğrafi bölgeye göre sınıflandırdık. Grafiklerde ilk iki sütunu partilerin yaslandıkları sosyolojiye uygun olarak Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine ayırdık. Grafiklerde de görüleceği üzere bu iki bölgenin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Burada öncelikle genel bir değerlendirme yapıp sonrasında partilere ilişkin grafiklere tek tek değineceğiz.

Kurucular kurulunda Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'nun baskın olduğu ilk elden görülmektedir. HEP'te yaklaşık yüzde 80'le başlayan Doğu ve Güneydoğulu etkisi ÖZEP'te yüzde 90, ÖZDEP ve DEP'te yüzde 76, HADEP'te yüzde 90, DEHAP'ta yüzde 87, DTP'de yüzde 83, BDP'de yüzde 73 olarak devam etmektedir. Bu silsile içerisinde asıl kırılma HDP ile yaşanmış ve bu iki bölgenin oranı yüzde 40'ın altına inmiştir.

Doğu Anadolu bölgesinin etkisi özellikle DEHAP ve BDP’de kendisini göstermektedir. Bu iki dönemde Doğu Anadolu bölgesinde doğmuş olan kurucu üyeler parti içerisinde oldukça baskın durumdadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinin etkisi ise ÖZEP ve DTP’de oldukça çok belirgindir. Partileri tüm bölgeleriyle ele aldığımız bu grafikte dikkat çekici diğer bir unsur, İç Anadolu bölgesinin izlediği seyirdir. Bu bölge, HEP’ten HDP’ye uzanan çizgide parti içindeki oranını yüzde 20’nin üzerine çıkartmış ve etkinliğini artırmıştır. ÖZDEP ve DEP’te partinin beşte birine tekabül edecek seviyeye ulaşan İç Anadolulu oranı sonraki dönemlerde etkisini azaltsa da HDP ile birlikte en üst seviyesine ulaşmıştır. Hatta HDP içerisinde İç Anadolu doğumlu kurucu üyeler birinci sırada yer almaktadır.

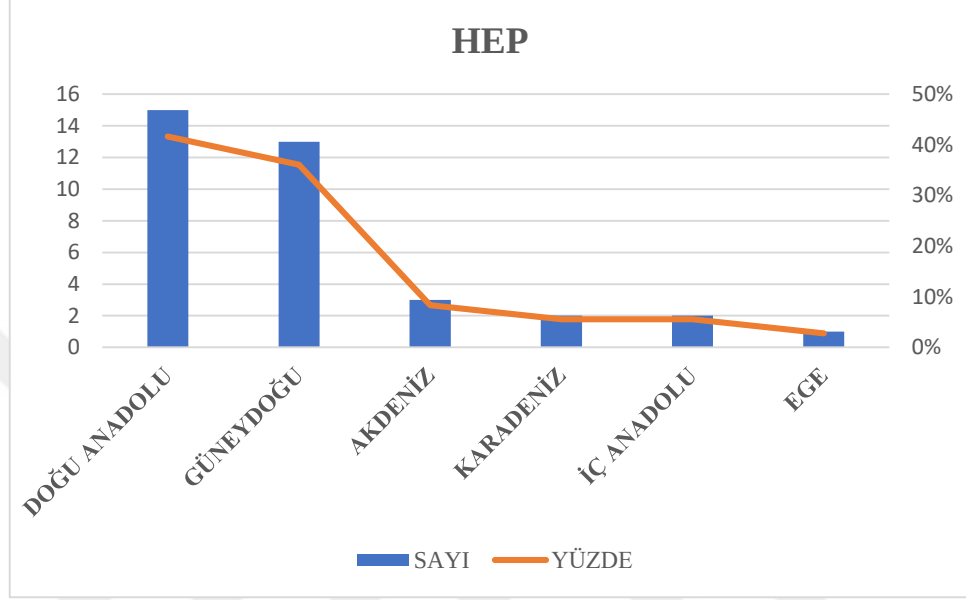
Bu bölümde HDP’nin üzerinde daha fazla durulması gerekmektedir. 25 senelik döneme bakıldığında HDP’nin bölgesel dağılımda bir kırılma yaratarak ciddi politika değişikliğine gittiği görülmektedir. Partinin tüm bölgelerden kurucu üyeyi içine dahil etmesi dikkat çekmektedir. İlk defa HDP döneminde yedi bölgenin tamamından kurucu üye bulunmaktadır. Her ne kadar DTP içerisinde üyelerin önemli bir kısmının doğum yeri bilgisine ulaşmasak da incelediklerimiz içerisinde altı bölgeye ait üye bulunmaktadır.¹⁵ Güneydoğu Anadolu bölgesi bu dönemde dördüncü sıraya kadar gerilemiş, parti içindeki dağılımı iyice azaltmıştır. Marmara bölgesi doğumlu üyelerin oranı yine dikkat çekici bir seviyede bulunmaktadır. Marmara bölgesinde büyükşehirlerin ve sanayi şehirlerinin yoğunluğu dikkate alındığında legal Kürt siyaseti HDP ile birlikte merkeze doğru bir kayma yaşamaktadır. Bu bölgelerde yaşayan kitlelerin bu partinin söylemleriyle uyduğu gözlemlenmektedir.

¹⁵ DTP kurucularının yüzde 23’ü doğum yeri bilgisini beyan etmemiştir. Marmara bölgesinden sayısal olarak sadece 1 üye bulunmuştur. Ancak 423 kişi arasında oransal olarak bir anlam ifade etmediği için bu bölgeyi dahil etmedik.

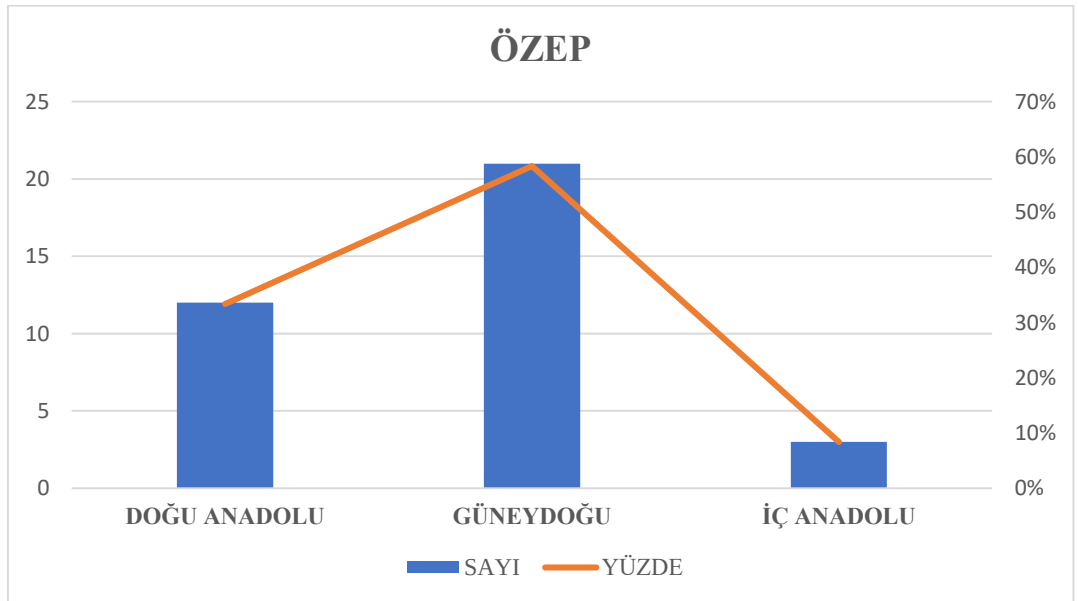
Grafik 3.4: Parti Kurucularının Bölgesel Dağılımı.

HEP'in kurucularında bölgesel dağılıma baktığımızda partinin kendisini Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'ya yasladığını görmekteyiz. Bu bölgeler dışında dört bölgenin temsilcisi olsa da bunlar kayda değer bir oranı ifade etmemektedir.

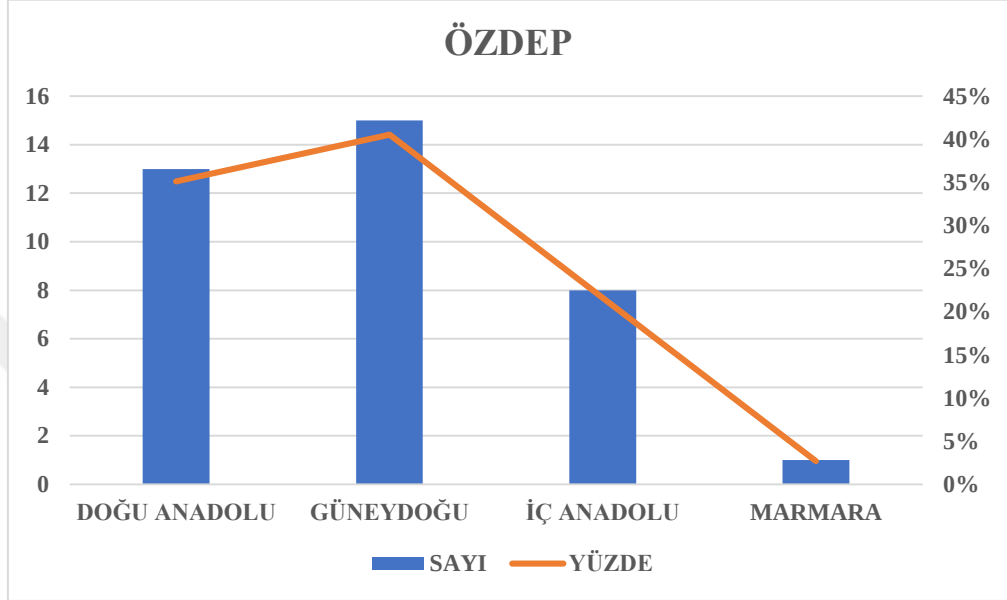
Grafik 3.5: HADEP Bölgesel Dağılımı.

ÖZEP'te Doğu Anadolu bölgesi dramatik bir düşüş sergilerken Güneydoğulu üyeler partinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. İç Anadolu bölgesinden sembolik düzeyde diyebileceğimiz üye oranı bulunmaktadır.

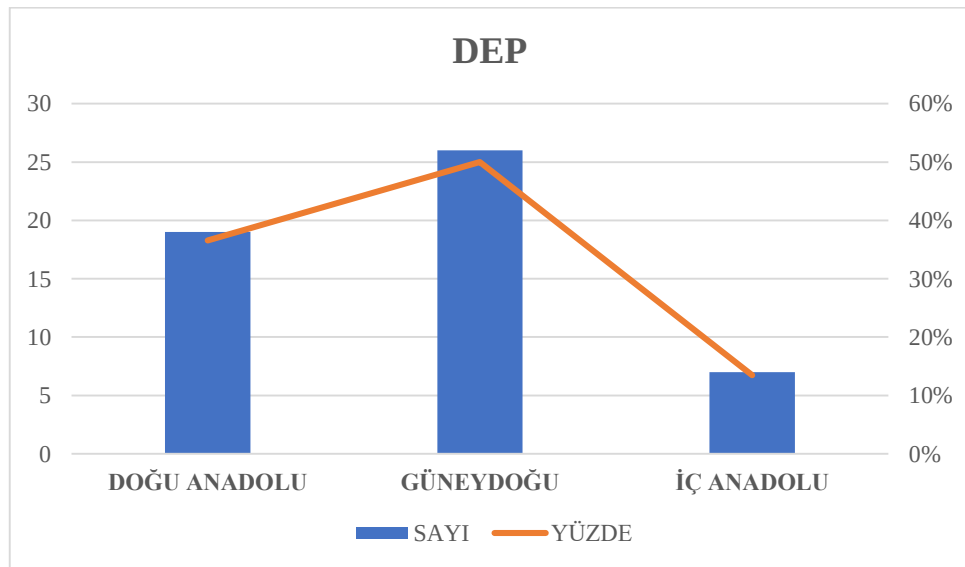
Grafik 3.6: ÖZEP Bölgesel Dağılımı.

ÖZDEP’te Doğu Anadolu ve Güneydoğulu oranları birbirine çok uzak değildir. Bu partide dikkat çeken bölge ise İç Anadolu’dur. Partinin beşte birinin bu bölgeden olması bölgesel eğilimin farklılaşması açısından önemli bir noktadır.

Grafik 3.7: ÖZDEP Bölgesel Dağılımı.

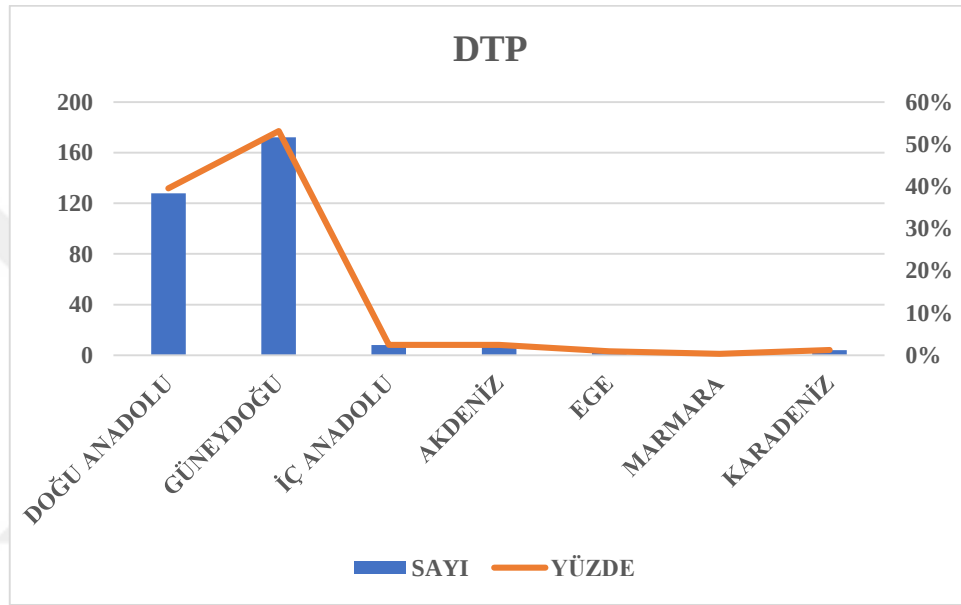
Bir önceki partiden yükselen İç Anadolu’lu oranı DEP’te düşmüş, bu oran Güneydoğu bölgesine kaymıştır. DEP’te Güneydoğulu oranı partinin yarısını oluşturmaktadır.

Grafik 3.8: DEP Bölgesel Dağılımı.

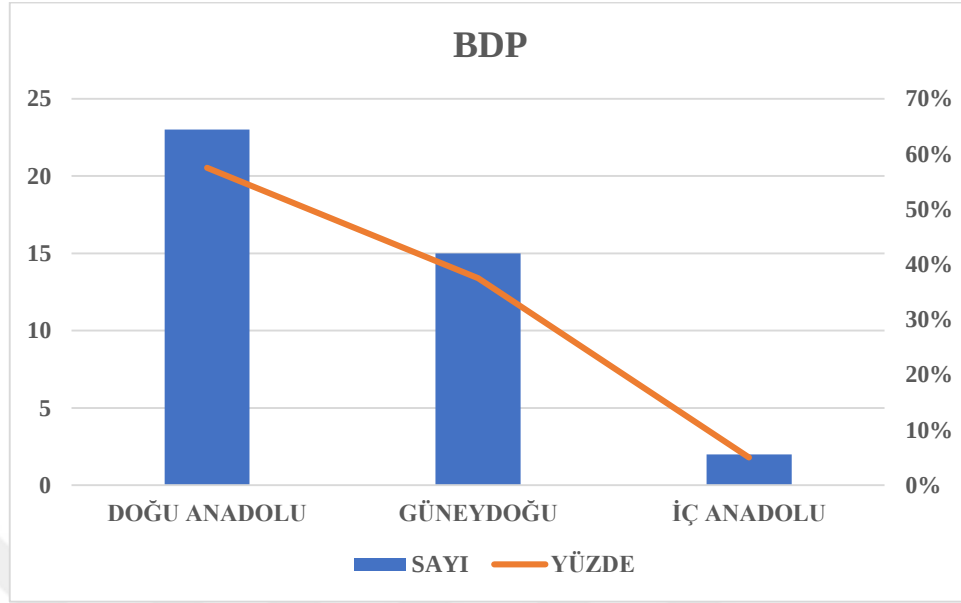

Üye sayısı bakımından tüm partiler içinde en fazla olan DTP farklı bölgelerden üyeyi içinde barındırsa da bu bölgeler grafikte sembolik değerlere sahiptir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu oranı yüzde 93 ile diğer bölgeleri tamamen baskılamıştır. Bu partide doğum yerini belirtmeyenlerin oranının yüzde 23 olduğunu da ayrıca belirtmemiz gerekir.

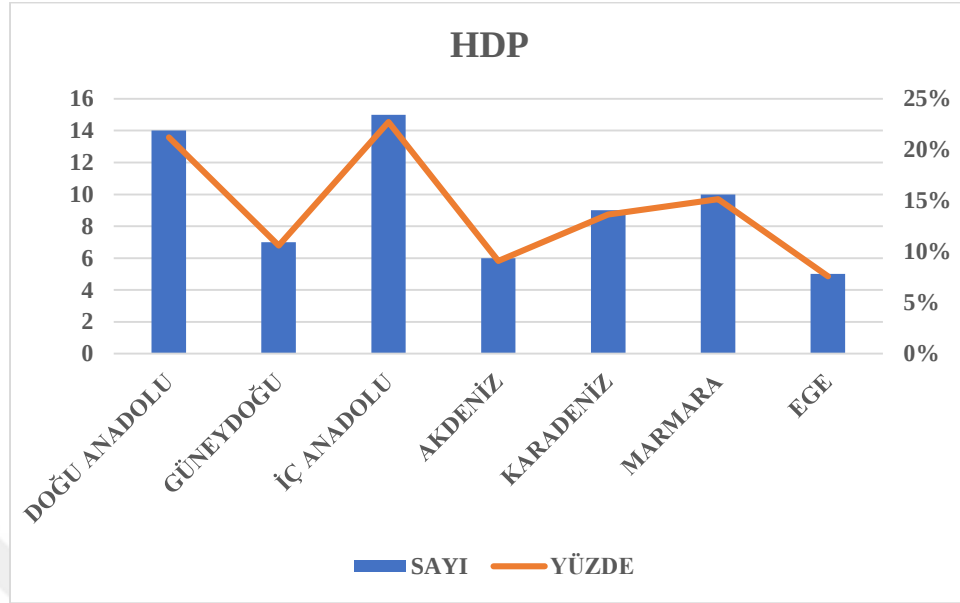
Grafik 3.11: DTP Bölgesel Dağılımı.

BDP, tüm partiler içinde Doğu ve Güneydoğuluların en yoğun görüldüğü partidir. Partide yalnızca yüzde 5 seviyesinde İç Anadolulu bulunmakta olup kalan tüm üyeler Doğu ve Güneydoğu bölgelerine dağılmıştır. İki bölgeden de Doğu Anadolular daha baskın durumdadır.

Grafik 3.12: BDP Bölgesel Dağılımı.

HDP, süreç içerisinde çok farklılaşan bir partidir. Parti, Türkiye'nin her bölgesinden kurucu üyenin bulunmasına adeta özen göstermiştir. Önceki partilerde baskın olan iki bölge burada toplamda yüzde 32 seviyesinde kalmıştır. Bölgeler içinde en dikkat çeken ise İç Anadolu bölgesidir. Bu bölge yedi bölge içinde en üst seviyede yer almakta, neredeyse partinin dörtte birini oluşturmaktadır. İlginç olan diğer nokta ise kurucular arasındaki Karadenizlilerin oranıdır. Bu bölgenin parti içinde temsiliyetinin artırılması, HDP'nin Türk milliyetçiliğinin yüksek olduğu bu bölgeye yayılmak istediğinin göstergesidir. Ayrıca Marmara bölgesinin parti içinde önemli bir orana sahip olması, metropol ve çevresinde partinin karşılık bulduğunu göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin Batı bölgesinde de benzer sonuçları göstermektedir. Ege bölgesi ilk defa HDP döneminde bu seviyelere çıkmıştır.

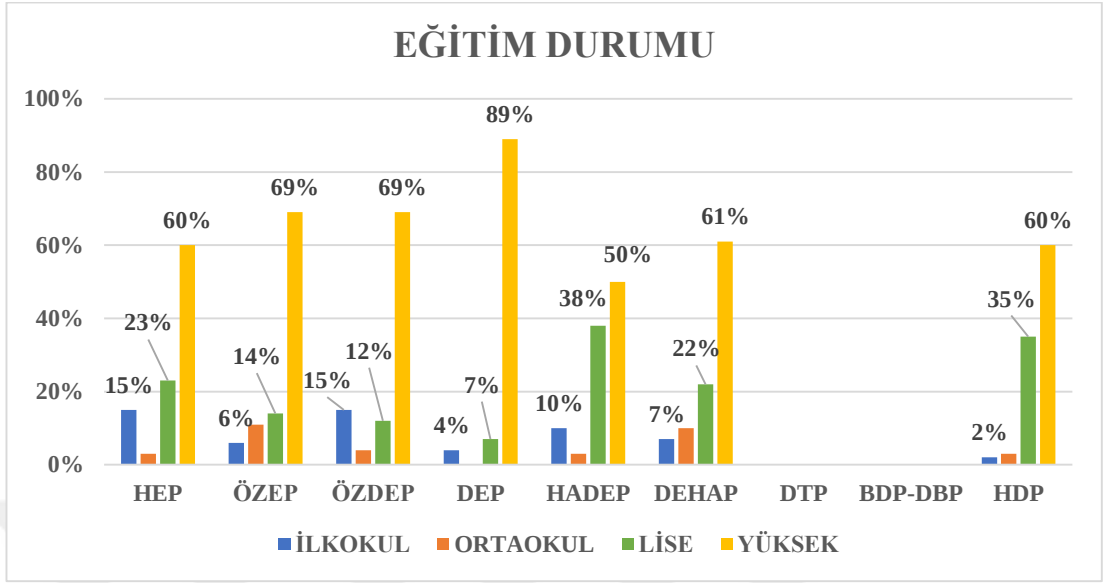

Grafik 3.13: HDP Bölgesel Dağılımı.

3.1.4 Eğitim

Eğitim durumundaki değişimlere baktığımızda, parti kurucu üyelerinin eğitim seviyelerinin yüksek olduğu görülmektedir. Partilerde yüksek öğrenim görenlerin sayısı hiçbir zaman yüzde 50'nin altına düşmemiş, sadece HADEP'te yüzde 50 seviyesini görmüştür. Lise mezunu oranında dalgalanmalar süreklilik arz etmektedir. En yüksek oranına HADEP'te ulaşan lise mezunları, yüzde 38 oranını görmüştür. Bu oranı 38 yaş ortalamasına sahip erkekler oluşturmaktadır. HDP içerisinde de azımsanmayacak derecede lise mezunu bulunmaktadır. HDP'deki lise oranındaki yüksek seviyenin kimler tarafından oluşturulduğuna bakarsak kadın-erkek oranının neredeyse eşit olduğunu görmekteyiz. Ayrıca lise mezunları 48 yaş ortalamasına sahiptir.

İlkokul mezunu oranı HEP ve ÖZDEP'te yüzde 15 seviyesini görürken 2000'li yıllarla beraber ciddi oranda azalmıştır. DTP ve BDP kurucu üyeleriye eğitim durumlarını beyan etmemişlerdir. Bu yüzden bu partilerin bu grafikteki oranları boş bırakılmıştır.

Grafik 3.14: Parti Kurucularının Eğitim Durumu.

3.1.5 Meslek

Kurucuların meslek dağılımını incelerken kendilerinin belirttikleri meslekleri esas alarak bir sıralama yaptık. Daha sonradan meslekleri yeniden tasnifleyip belli meslekleri bir araya toplamaya çalıştık. Mimarlar ile mühendisleri yaptıkları işin mahiyeti gereği tek bir çatı altında değerlendirdik. Kimi kurucular mesleklerini belirtmedikleri için onları oranlamalara dahil etmedik. DTP ve BDP kurucu üyeleri mesleklerini belirtmedikleri için bu partilere ilişkin meslek grafiği bulunmamaktadır. HDP üyeleri de mesleklerini belirtmemiş ancak kamuda kendilerini tanıtmaları biçimlerine ulaşılmış ve bu ifadeler esas alınmıştır.

Mesleki dağılıma bütün kurucular üzerinden baktığımızda dörtte birinin kendisini serbest meslek sahibi olarak tanımladığını görmekteyiz. Serbest meslek, Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı'nca "*sermayeden çok şahsi mesaiye, ilmi veya mesleki bilgiye veya ihtisasa dayanan ve ticari niteliği olmayan işlerin, işverene bağlı olmaksızın şahsi sorumluluk altında kendi nam ve hesabına yapılmasıdır*" şeklinde tanımlamaktadır (GİB, 2012: 1). Ancak Türkiye'de serbest meslek tabiri daha çok belli bir işi olmayan, koşullara göre değişik işler yapabilen kişileri tarif etmek için kullanılmaktadır. Bununla beraber genellikle esnafılık yapan

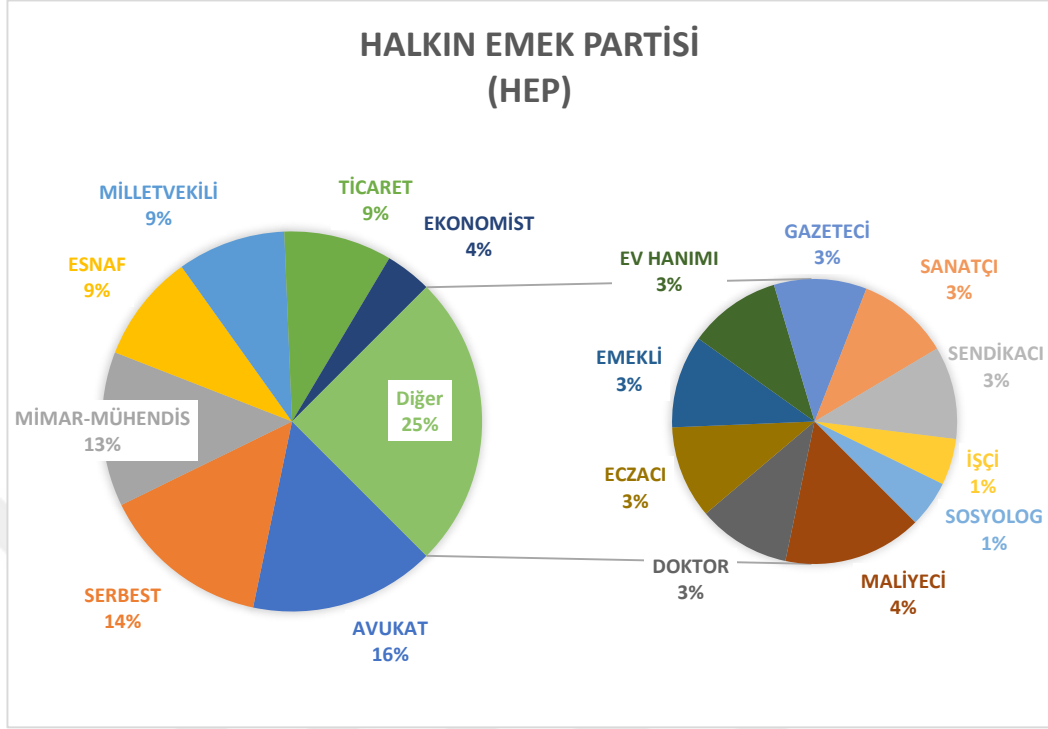
veya esnaflık dışında farklı ticari faaliyetlerde bulunan insanlar kendisini serbest meslek sahibi olarak tanımlamaktadır. Biz burada üyelerin belirttiği ifadeye sadık kalarak mesleki dağılımı yaptık.

Serbest meslekten sonra avukatların kurucular kurulunda önemli bir yer işgal ettiğini söyleyebiliriz. Avukatlar meslek olarak belli avantajlara sahiptir. Öncelikle meslek icabı temsil etme pratikleri açısından diğer mesleklere göre daha avantajlı durumdadır. Anayasa ve diğer yasalara ilişkin kişisel bilgileri, üst düzey kamu görevlileriyle kolay irtibat kurabilmeleri onları diğer iktidar seçkinleri içerisinde ayrıcalıklı kılmaktadır (Açıkel, 2009: 92). İncelediğimiz partilerin son otuz yıl içerisinde kapatma davalarına ve yasal soruşturmalara sıkça konu olması düşünüldüğünde bu partilerin hukukçu üyelere öncelik tanınması anlaşılır bir durumdur.

HEP ve ÖZEP, kuruluşu itibarıyla milletvekillerinin ağırlıkta olduğu partilerdir. SHP'den ayrılan milletvekillerinin HEP'i kurması ve 19. Dönem içerisinde kapatılma ihtimaline karşı ÖZEP'in kurulması, partilerin kurucular kurulunda milletvekili sayısını artırmıştır. Mesleklerin oransal dağılımında yüksek olmasının nedeni budur.

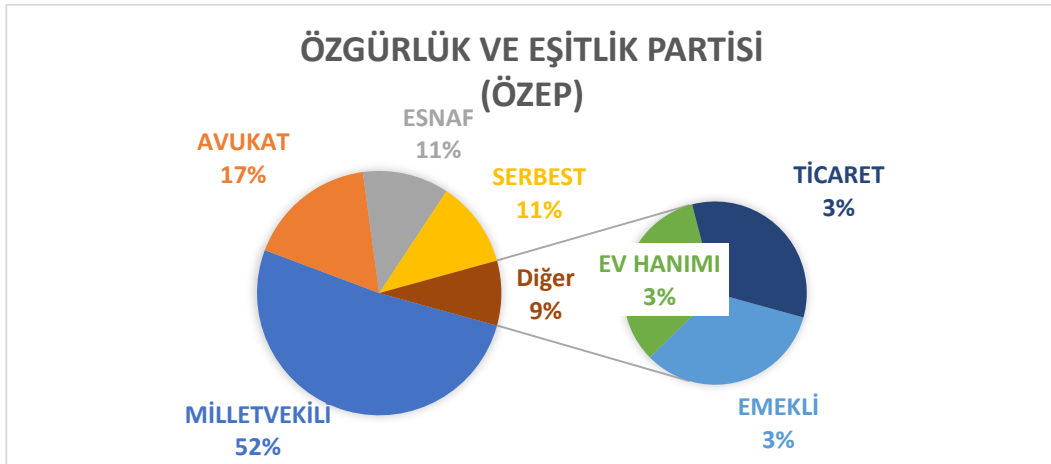
Mimar ve mühendisler de esnaflarla birlikte mesleki dağılımda önemli bir yer kaplamaktadır. Bunun yanında parti kurucuları arasında emekli üyelerin olması dikkat çekerken bu durum partilerin TBMM'deki profilinde görülmemektedir. Son dönemde HDP ile birlikte akademisyenlerin kurucular arasında yer aldığı görülmekte ve genel dağılımda kendisine yer bulacak düzeye ulaşmaktadır.

HEP'in kurucu üyelerinin mesleki dağılımına baktığımızda avukatların, serbest meslek sahiplerinin, mimar ve mühendis grubunun ve esnafların partinin yarısından fazlasını oluşturduğunu görmekteyiz. Sürecin ilk partisi olan HEP'te avukatların ve mühendislerin dağılımda önlerde yer alması partide sosyoekonomik gücü yerinde olan insanların etkinliğine de işaret etmektedir. Avukatlar her dönem partinin kurucular kurulunda etkinliğini korurken, mühendisler grubu HEP'ten sonra etkinliklerini yavaş yavaş yitirmişlerdir.

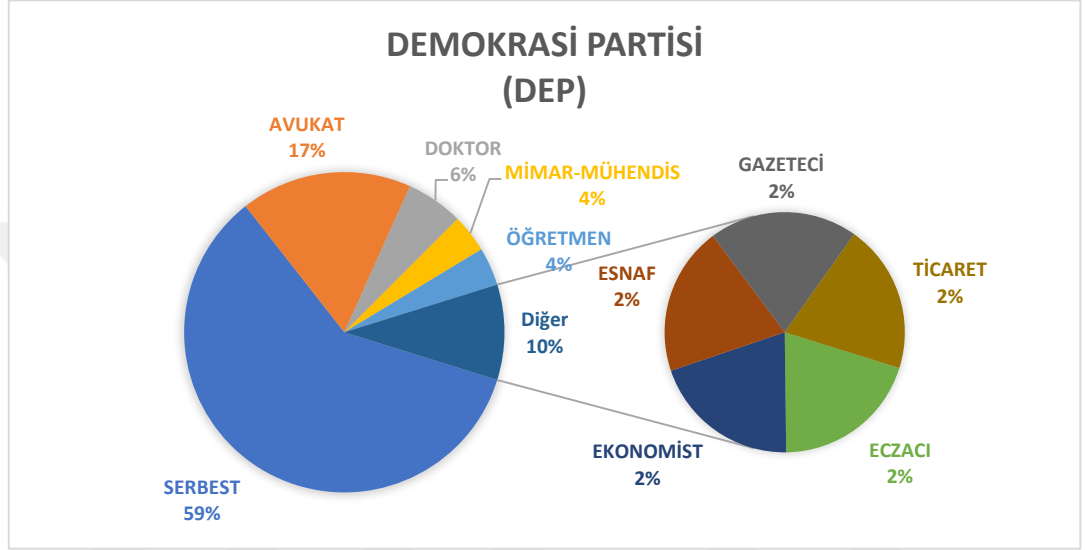
Grafik 3.15: HEP Meslek Dağılımı.

ÖZEP'in HEP'in kapatılma ihtimaline karşı kurulmasından dolayı parti içinde milletvekillerinin dağılımda baskın olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Bu durum, partinin anlık ihtiyaca cevap verecek şekilde kurulduğunu da göstermektedir. Milletvekillerinden sonra avukatlar partide önemli bir yer tutarken daha sonra özel sektörde ticari faaliyet gösteren meslek grupları gelmektedir. Kendisini ev hanımı olarak tanımlayan üyelere ÖZEP'ten sonra hiç rastlanmamaktadır.

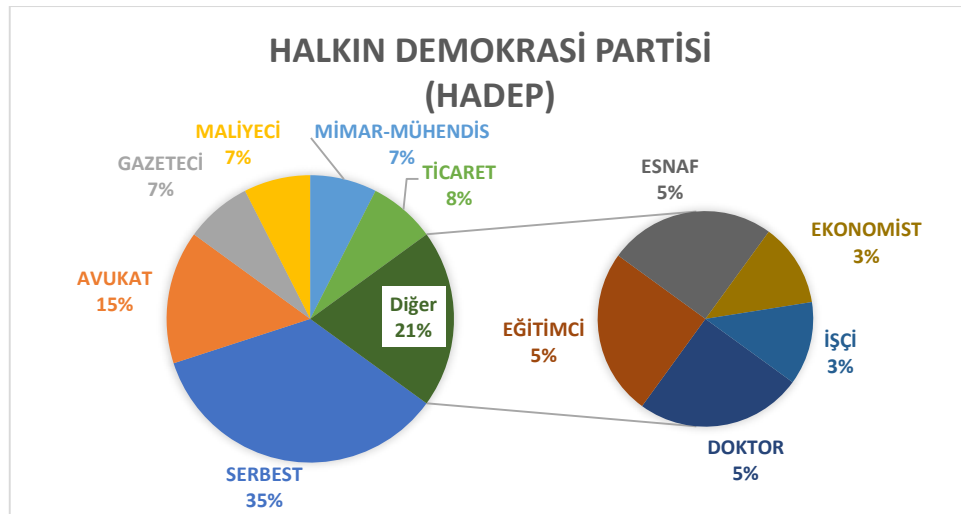
Grafik 3.16: ÖZEP Meslek Dağılımı.

DEP'in kurulmasıyla serbest meslek sahibi üyelerin etkinliğini artırdığını söyleyebiliriz. Avukatlar yine parti içinde etkinliğini sürdürürken doktor popülasyonunda artış gözlenmektedir. DEP ile beraber ilk defa öğretmenler parti kuruculuğunda yer almışlardır.

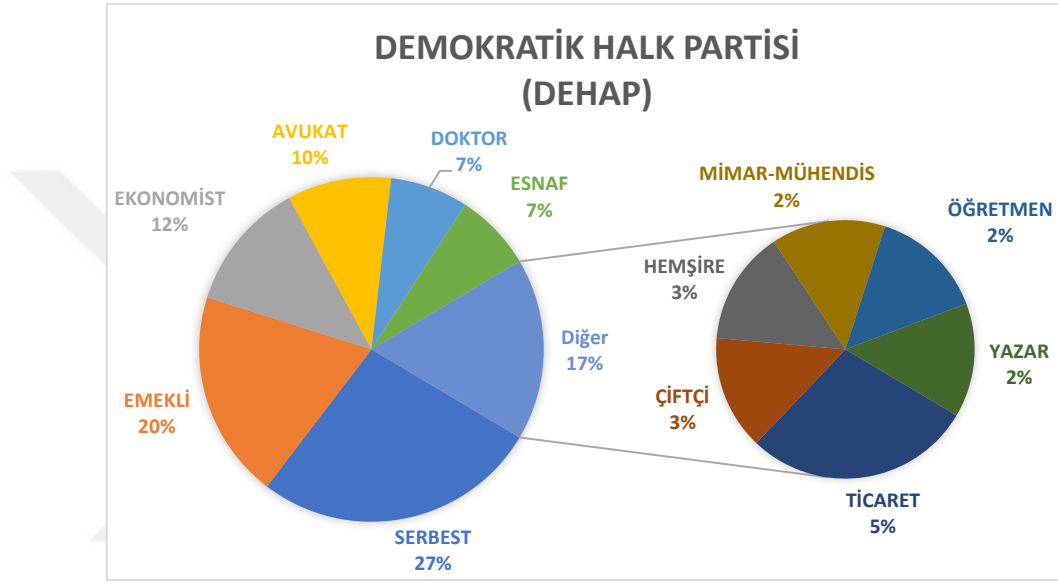
Grafik 3.17: DEP Meslek Dağılımı.

HADEP'te serbest meslek sahipleri ve avukatlar parti profilinin yarısını oluştururken bu dönemde gazetecilerin etkinliğini artırdığı görülmektedir.

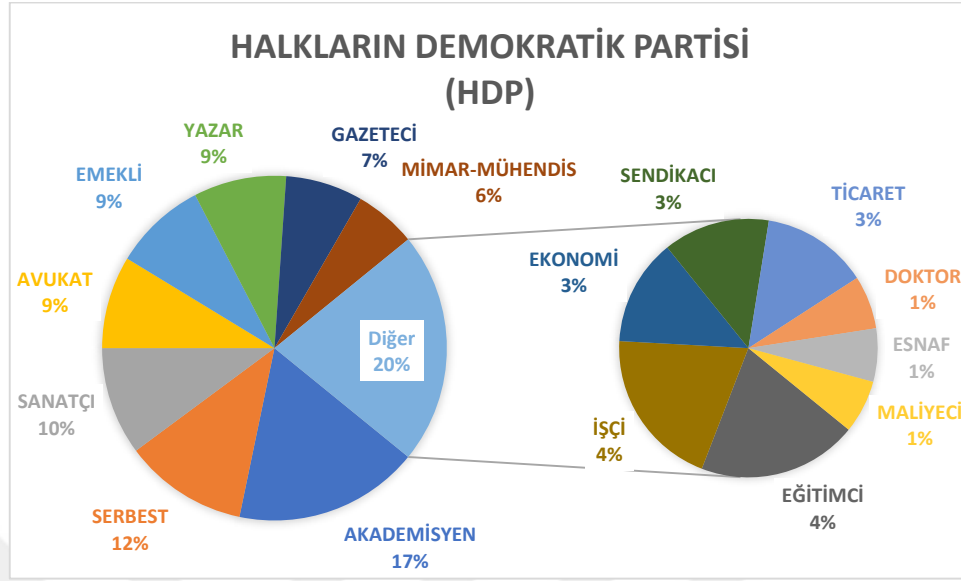
Grafik 3.18: HADEP Meslek Dağılımı.

DEHAP kurucularının mesleki dağılımında diğer partilerde görülmeyen bir farklılık dikkat çekmektedir. Parti kurucularında serbest meslekten sonra en etkin olan grup, partinin beşte birini oluşturan emekli insanlardır. Bunun yanı sıra ekonomistlerin en etkin olduğu partinin DEHAP olduğu gözlenmektedir. Avukatların bu dönemde etkisinin zayıfladığı görülmektedir.

Grafik 3.19: DEHAP Meslek Dağılımı.

HDP, ilk parti olan HEP'ten sonra en fazla meslek grubunu içinde barındıran partidir. Bu partinin mesleki dağılımı da diğerlerine göre çok farklılık göstermektedir. Akademisyenler ilk defa HDP döneminde kurucu üye olmuşlar ve parti içerisinde çoğunluğu oluşturmuşlardır. Bunun yanında serbest meslekten sonra sanatçıların yüzde 10 oranla üçüncü sırada yer bulmaları dikkat çekicidir. Parti toplumda rol model olma potansiyeli bulunan sanatçıları parti kurucularına dahil ederek toplumsal tabanında genişleme politikası izlediğini göstermektedir. Ayrıca partinin bu kesimleri söylemiyle kendisine dahil ettiği de gözlemlenmektedir. Partinin akademisyenlere, gazetecilere, yazarlara ve sanatçılara kurucu kadroda yer vermesi toplumca saygın kabul edilen meslek sahipleri üzerinden toplumsal imajında bir iyileştirme amacı taşımaktadır.

Grafik 3.20: HDP Meslek Dağılımı.

3.2 Parti Milletvekillerinin Demografik Yapısı

Güneydoğu menşeli siyasal partiler 1990 yılından günümüze toplamda dokuz genel seçim dönemi geçirmiş ve bunların altı tanesinde meclise girebilme olanağı bulmuşlardır. 18'inci, 19'uncu, 23'üncü, 24'üncü, 25'inci, 26'ıncı ve 27'inci dönemlerde HEP, ÖZEP, DEP, DTP, BDP ve HDP mecliste ayrı bir parti olarak bulunmuşlardır. 18. Dönemde SHP'den ihraç edilen ve istifa edenler, bir süre bağımsız milletvekili olarak kalmış, HEP'in kurulmasıyla beraber de bu partiye geçmiştir. Meclis içerisinde mevcut vekillerin parti değiştirmesi olduğu için ayrı bir seçim dönemi olarak yazmadık. 351 milletvekili çıkarmışlardır.¹⁶ HEP, 18. Dönemde 12 milletvekiliyle temsil edilirken 19. Dönemde 18 milletvekiliyle¹⁷ temsil edilmektedir. ÖZEP'in kurulmasıyla taktik olarak 18 milletvekili bu partiye geçmiş, partinin kendini feshetmesiyle DEP'e geçiş yapmışlardır. 23. Dönemde DTP ve BDP çatısı altında 20 milletvekiliyle temsil sağlanmıştır. BDP, 24. Dönemde 35 milletvekiliyle temsil

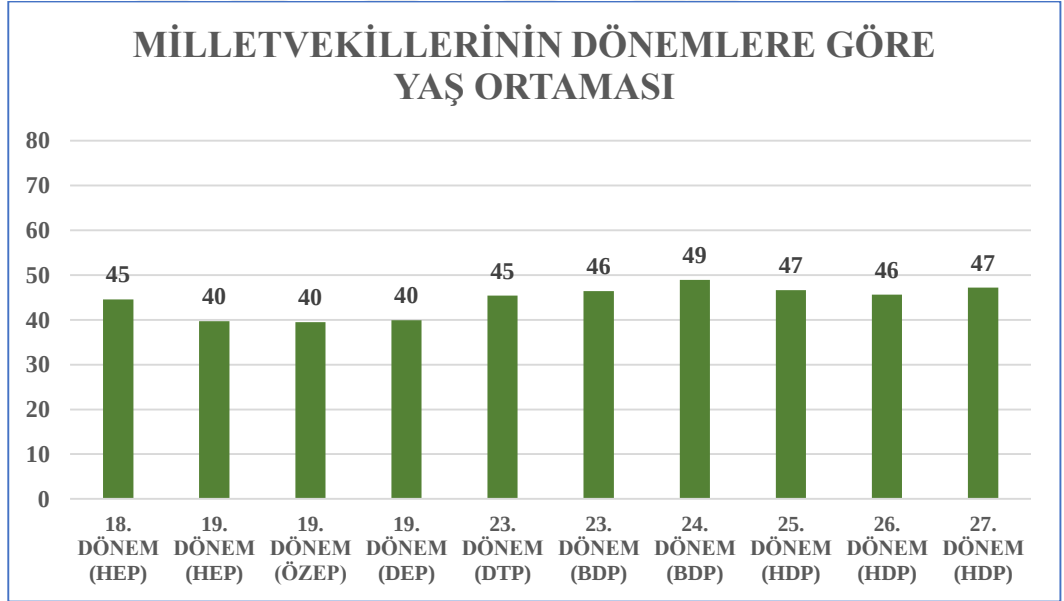
¹⁶ KADEP Genel Başkanı Şerafettin Elçi 24. Dönem Milletvekilleri genel seçiminde Diyarbakır'dan bağımsız aday olup BDP desteğiyle milletvekili olmuş, TBMM içerisinde KADEP üyesi olarak bulunmuştur. TBMM 24. Dönem Milletvekili albümünde KADEP milletvekili olarak görüldüğü için analizimize kendisini dahil etmedik.

¹⁷ HEP, SHP ile yaptığı ittifak sonucu kendi listesinden 22 ismin meclise girmesini sağlamış ancak 4 milletvekili mecliste HEP'e geçiş yapmamış, SHP içerisinde kalmıştır. Ancak biz yine de bu milletvekillerini incelemeye dahil ettik.

edilmiştir. HDP ise 25. Dönemde 80, 26. Dönemde 59 ve son olarak 27. Dönemde 67 milletvekili ile TBMM'ye girmeyi başarmıştır.

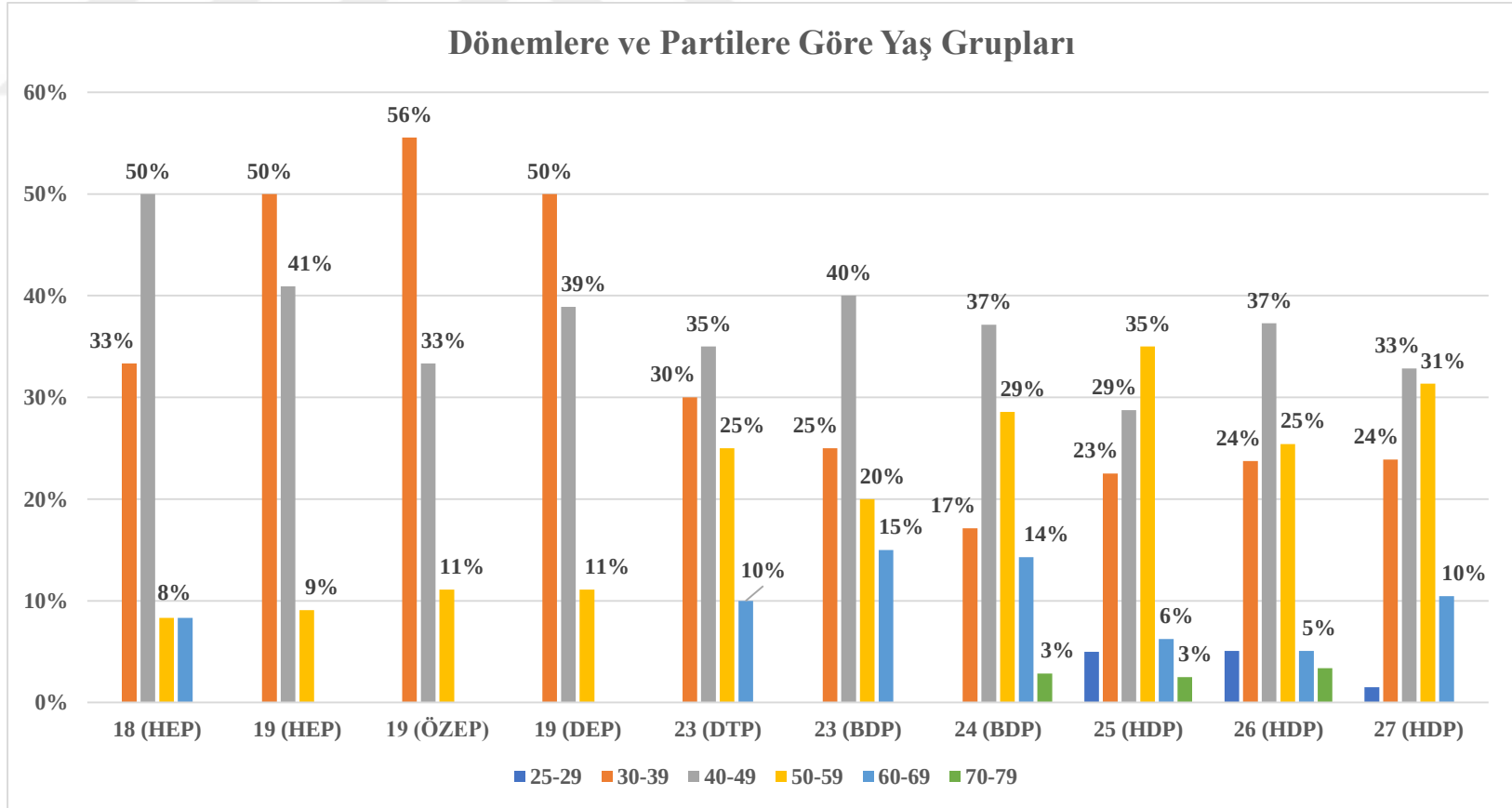
3.2.1 Yaş

Milletvekillerinin yaş ortalamasına baktığımızda 18. Dönemde 45 olan yaş ortalaması yeni dönemde hızlı bir şekilde 40'a kadar düşmektedir. HEP'in 19'uncu dönemde kendi tercihleriyle seçtiği milletvekillerini nispeten genç kuşaktan seçmesi legal Kürt siyasetinin dinamik yapısını ortaya çıkarmaktadır. DTP ile birlikte tekrar 45'e çıkan yaş ortalaması 24'üncü dönemde en yüksek seviyesi 49 olmuştur. HDP'nin temsil ettiği 25'inci, 26'ıncı ve 27'inci dönemde yaş ortalaması 47 seviyesinde seyretmektedir.

Grafik 3.21: Milletvekillerinin Dönemlere ve Partilere Göre Yaş Ortalaması.

Milletvekillerinin dönemlere ve partilere göre yaş ortalamasına baktığımızda 18'inci ve 19'uncu dönemlerde otuzlu ve kırklı yaşlardaki vekillerin parti içerisinde baskın olduğunu görmekteyiz. 19'uncu dönemde bu yaş gruplarının oranı yüzde 90 seviyesine ulaşmaktadır. 23'üncü dönemle birlikte partilerde yaşlanma eğilimi kendini belli etmektedir. 50'li ve 60'lı yaşlardaki vekiller parti içinde oranlarını artırmışlardır. Süreç içerisinde en genç gruba baktığımızda 25 ve 26'ıncı dönemlerde yüzde 5 seviyesindeyken son dönemde neredeyse yok denecek kadar azdır.

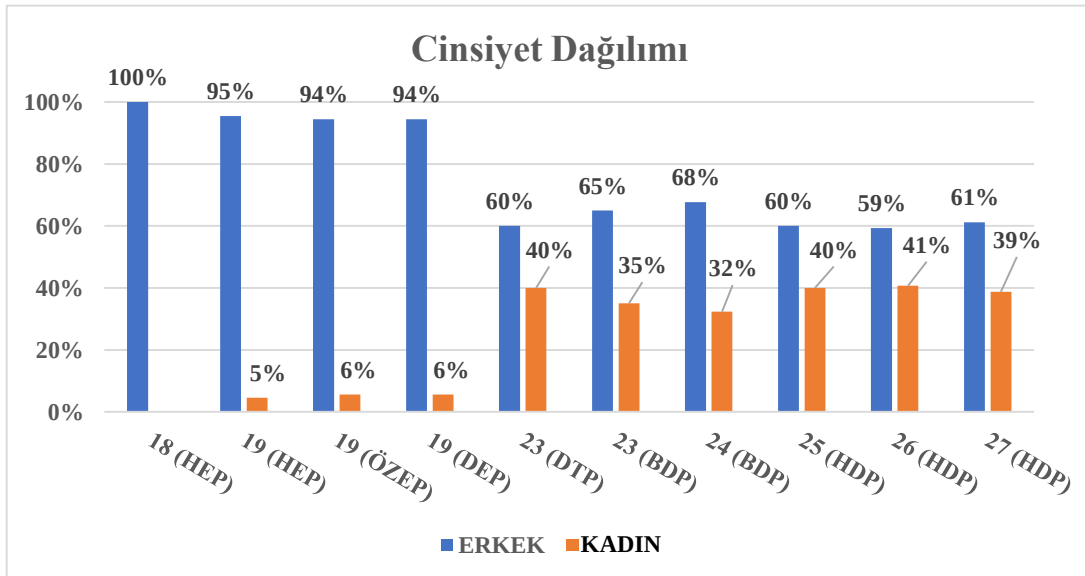

Grafik 3.22: Milletvekillerinin Dönemlere ve Partilere Göre Yaş Grupları.

3.2.2 Cinsiyet

Legal Kürt siyaseti TBMM’de ilk dönemlerinde erkek egemen bir yapı sergilemektedir. Bu dönemde kadın vekillerin sayısı yok denecek kadar azdır. Sadece 1 kadın vekil 19’uncu dönemde parti içinde vekil olabilmıştır.¹⁸ 2000’li yıllarda DTP ile birlikte partilerin mecliste kadın temsiliyetini ciddi oranda artırdığı görülmektedir. DTP, programında koyduğu kadın kotasını mecliste gerçekleştirmiştir. DTP sonrası bir düşüş görülse de bu durum BDP’nin programında kadın kotasını düşürmesiyle ilgilidir. BDP’nin, programda koyduğu yüzde 33 kadın kotasını mecliste yakalayabildiğini söyleyebiliriz. DTP’den sonra gelen partilerde kadın popülasyonunun arada düşüşler olsa da belirli bir seviye tutulduğu görülmektedir.

Partilerin kurucuları ile meclisteki cinsiyet dağılımı baktığımızda 1990 yılları iki grup arasında bir benzerlik gösterirken 2000 yılından sonra bir korelasyon görülmemektedir. Partiler, kurucularda kadın temsiliyetini meclise göre zayıf tutmuşlardır. Ancak meclis içerisinde 23’üncü ve 24’üncü dönem dışında yüzde 40’ın altına düşmemeye çalışmışlardır.

Grafik 3.23: Milletvekillerinin Cinsiyet Dağılımı.

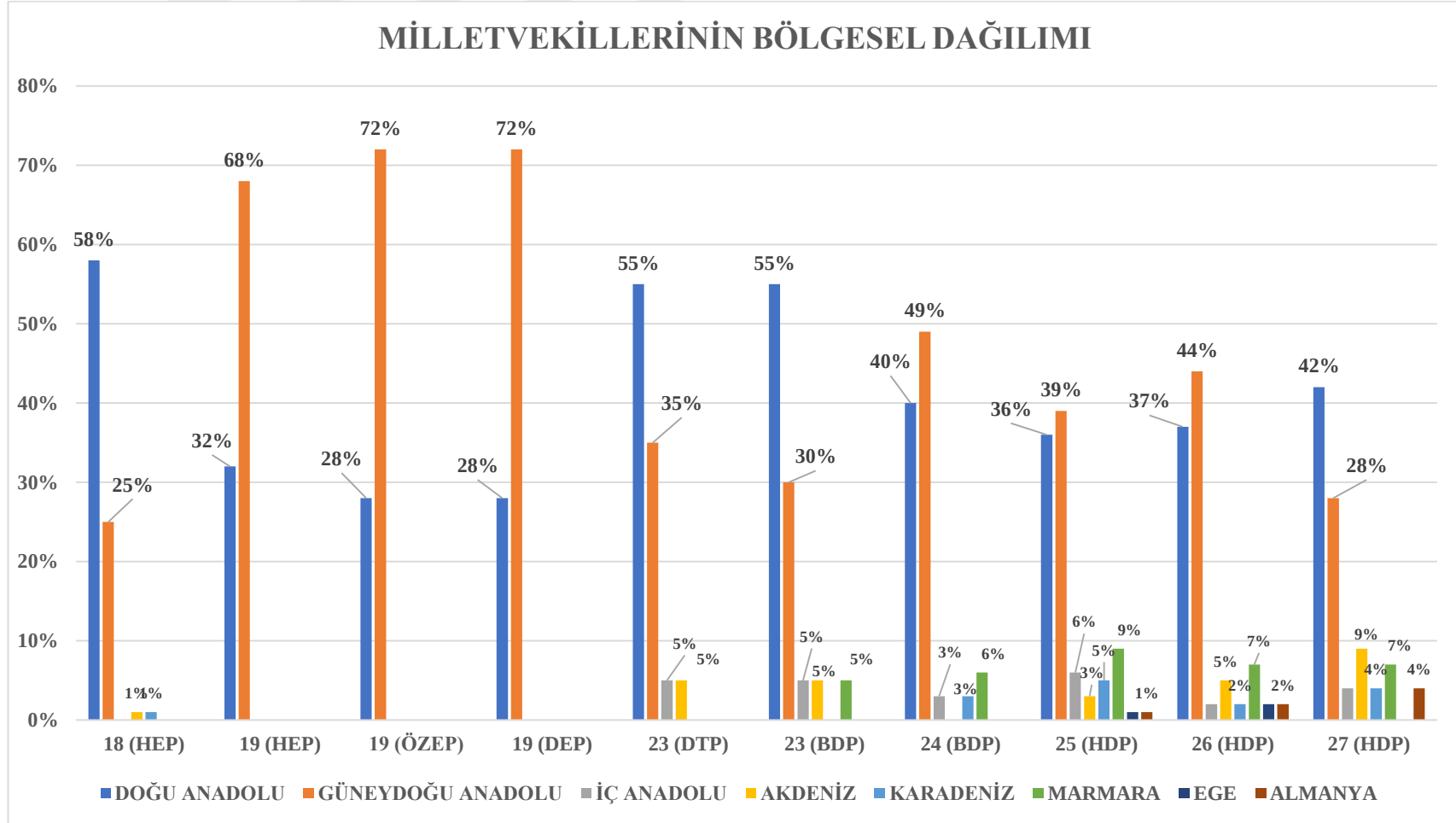
¹⁸ Bu dönemde yalnızca Leyla Zana kadın milletvekili olarak bulunmaktadır.

3.2.3 Doğum Yeri

Milletvekillerinin bölgesel dağılımını incelediğimizde, HEP’te Doğu Anadolu bölgesinin yoğunluğuyla başlayan süreç, 19’uncu dönemde Güneydoğu kökenli milletvekillerinin baskınlığıyla devam etmiştir. 23’üncü dönemde Doğu Anadolu etkisi kendini tekrar belli etmeye başlamıştır. 24’inci dönemde iki bölgenin birbirine oransal olarak yaklaşmakta olduğu görülmekte, bir sonraki dönemde neredeyse eşitlenmiştir. 26 ve 27’inci dönemlerde iki bölgede oransal olarak dalgalanmalar yaşanmıştır. Ancak iki bölgenin toplamı hiçbir dönemde yüzde 70’in altına düşmemiştir. Bu oran bize legal Kürt partilerinin her zaman üçte ikisinin TBMM’de Türkiye’nin doğusundan temsil edildiğini göstermektedir.

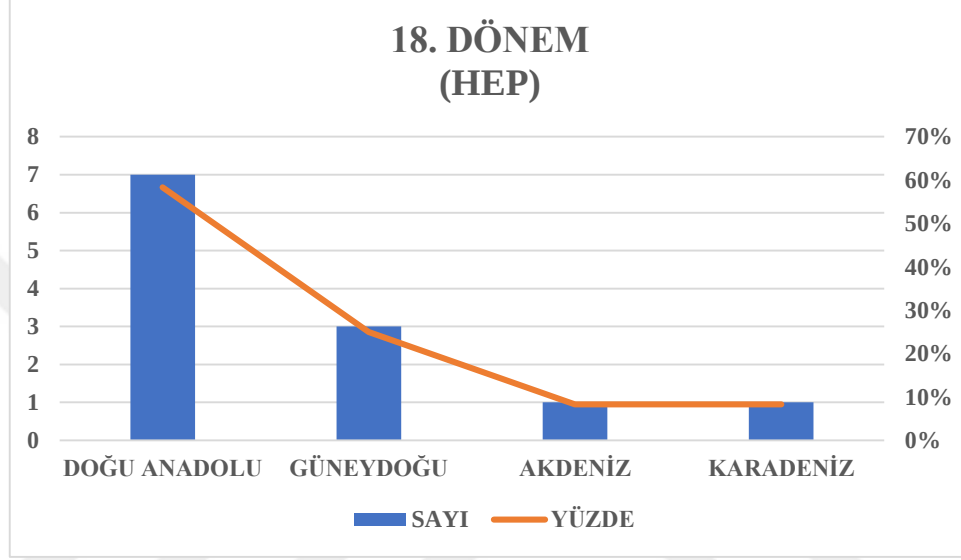
Diğer bölgelerdeki oranlara bakarsak 23’üncü döneme kadar partilerde Doğu bölgeleri dışındaki bölgelere ilginin olmadığını söyleyebiliriz. Bu bölgeler içerisinde Akdeniz ve Marmara’nın temsiliyetini zaman zaman artırdığı görülmekte olup bu durum daha çok HDP dönemlerinde göze çarpmaktadır. HDP’de dikkat çeken diğer bir durum, partinin Almanya doğumlulara ilgisinin artmasıdır. Parti son üç dönemde Almanya’da yaşayan Türk vatandaşlarından mecliste temsiliyet sağlamaktadır.

HDP’nin kurucular kurulu ile milletvekilleri arasında bölgesel dağılım bağlamında farklılıklar bulunmaktadır. Parti, kurucularında farklı bölgelerden üyelerin temsiliyetine ciddi oranda yer verirken meclisteki temsiliyette Doğu ve Güneydoğulu oranlarını çok düşürmemiştir. Kurucularda açıkça görülen İç Anadolu, Marmara ve Karadeniz etkisi meclisteki dağılımda kendisini göstermemektedir. Bu durum Kürt siyasetinin mecliste bölgesel olarak temsiliyetini çok fazla değiştirmek istemediği sonucunu doğurmaktadır.

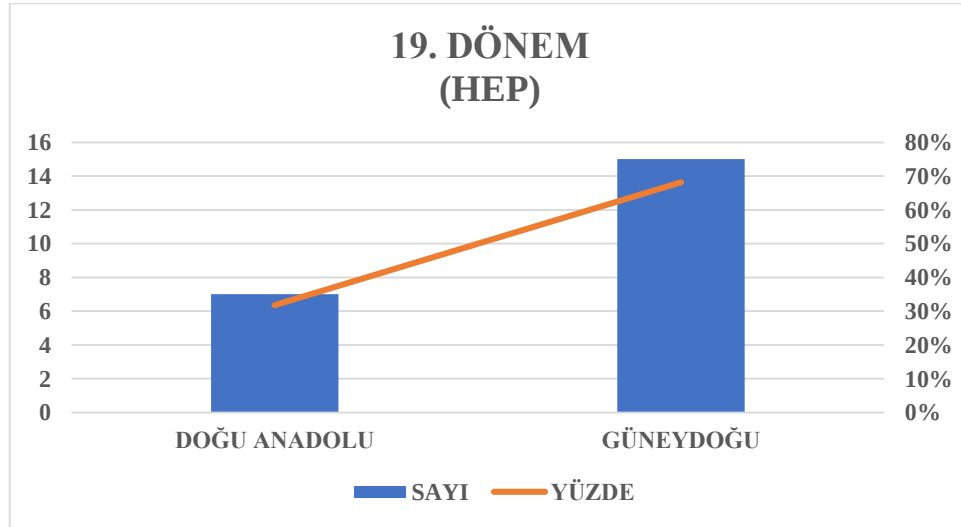
Grafik 3.24: Milletvekillerinin Dönemlere Göre Bölgesel Dağılımı.

Sürecin ilk partisi HEP'in 18'inci döneminde, Doğu Anadolu kökenli milletvekillerinin yoğunluğuyla dikkat çekmektedir. Ardından yüzde 25'lik oranıyla Güneydoğu kökenliler gelmektedir. Akdeniz ve Karadenizliler yüzde 10 oranıyla çok etkili bir görünüm sergilememektedir.

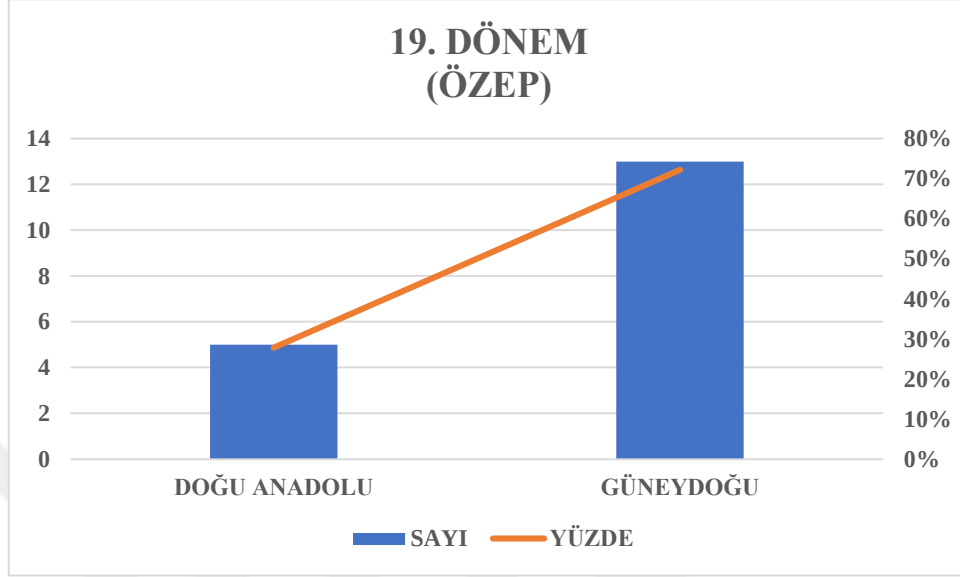

Grafik 3.25: 18. Dönem (HEP) Bölgesel Dağılım.

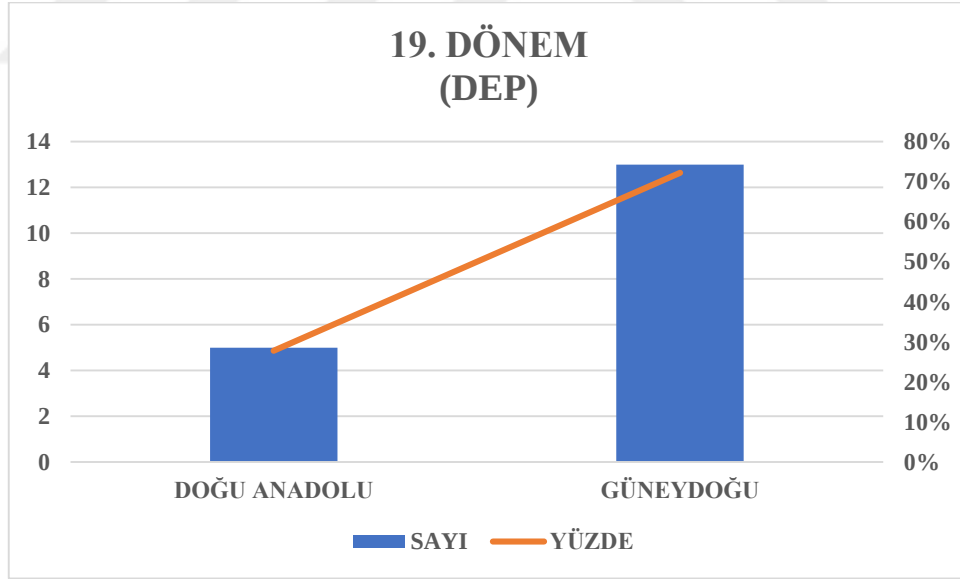
19'uncu dönemin tamamında Doğu kökenli milletvekilleri partiye tamamen egemendir. Diğer bölgelerden temsiliyetin hiç olmadığı bu dönemde Güneydoğu kökenliler partinin üçte ikisini oluşturmaktadır.

Grafik 3.26: 19. Dönem (HEP) Bölgesel Dağılım.

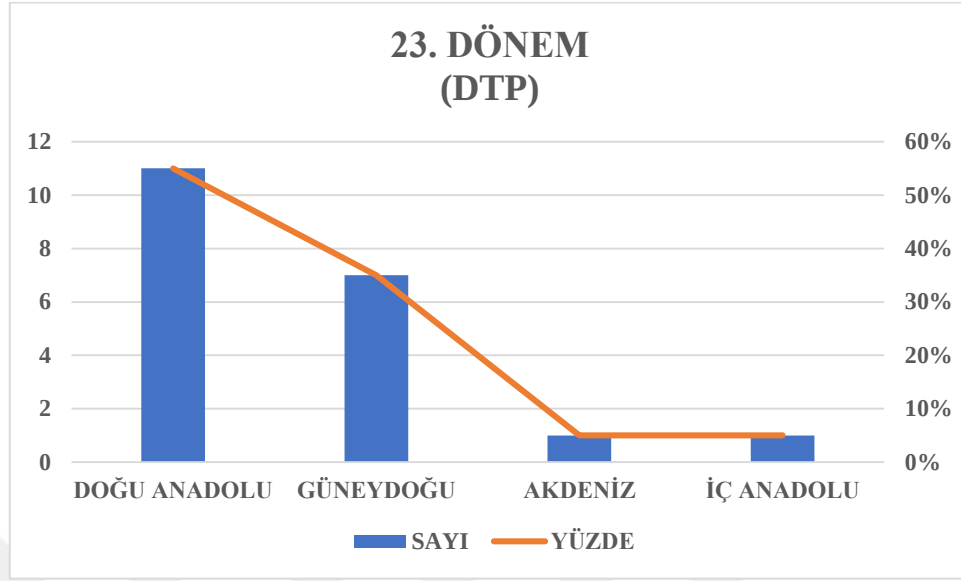

Grafik 3.27: 19. Dönem (ÖZEP) Bölgesel Dağılım.

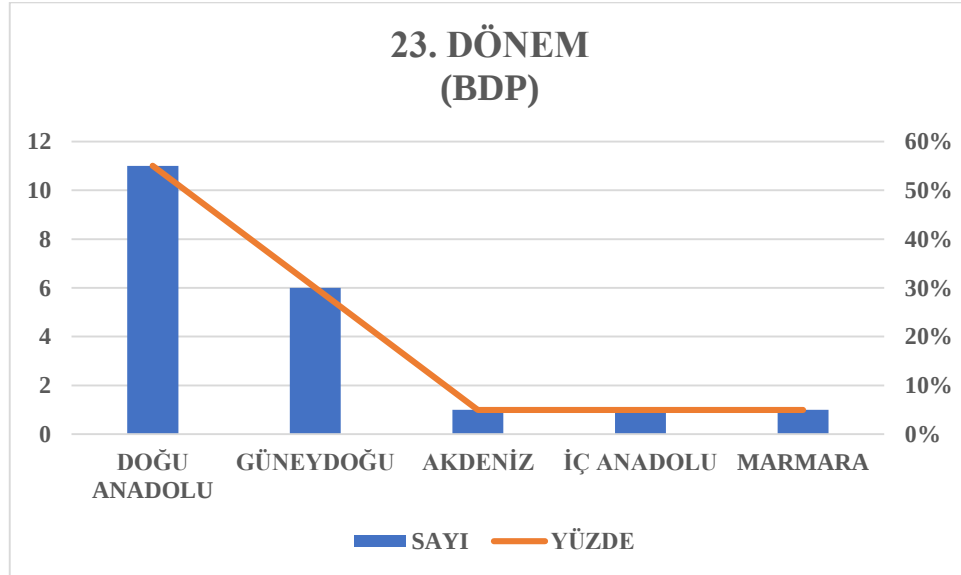
Grafik 3.28: 19. Dönem (DEP) Bölgesel Dağılım.

23'üncü dönem önceki dönemlerden çok farklılık arz etmemekle beraber Doğu Anadolu kökenliler partinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Akdeniz ve İç Anadolu kökenli milletvekillerinin oranı bu dönemde sembolik düzeyde kalmaktadır.

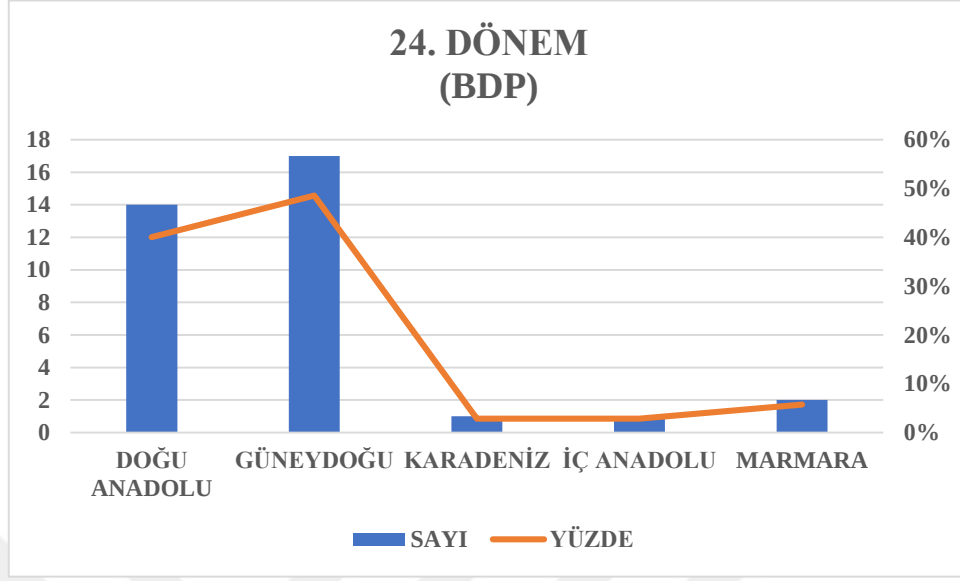
Grafik 3.29: 23. Dönem (DTP) Bölgesel Dağılım.

23'üncü dönemde BDP'nin bir önceki partiden farkı Marmara bölgesinden bir temsilcinin milletvekilleri arasına katılmış olmasıdır. Bu durum oransal dağılımda dikkat çekmemektedir.

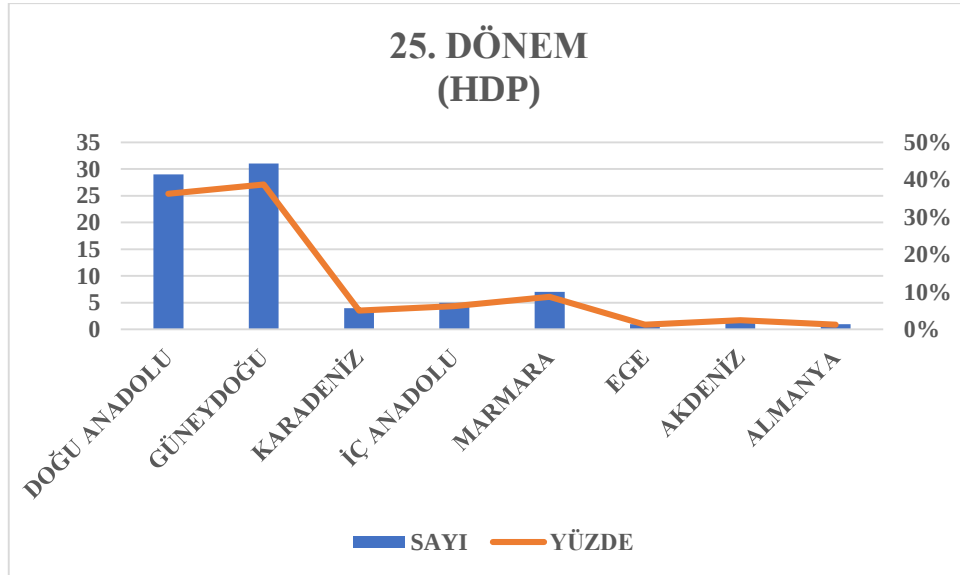
Grafik 3.30: 23. Dönem (BDP) Bölgesel Dağılım.

24'üncü dönemde Doğu kökenli milletvekillerinin oranı yüzde 90 seviyesinde seyretmektedir. Bu dönemde Doğu dışındaki üç bölgeden temsilciler bulunmaktadır.

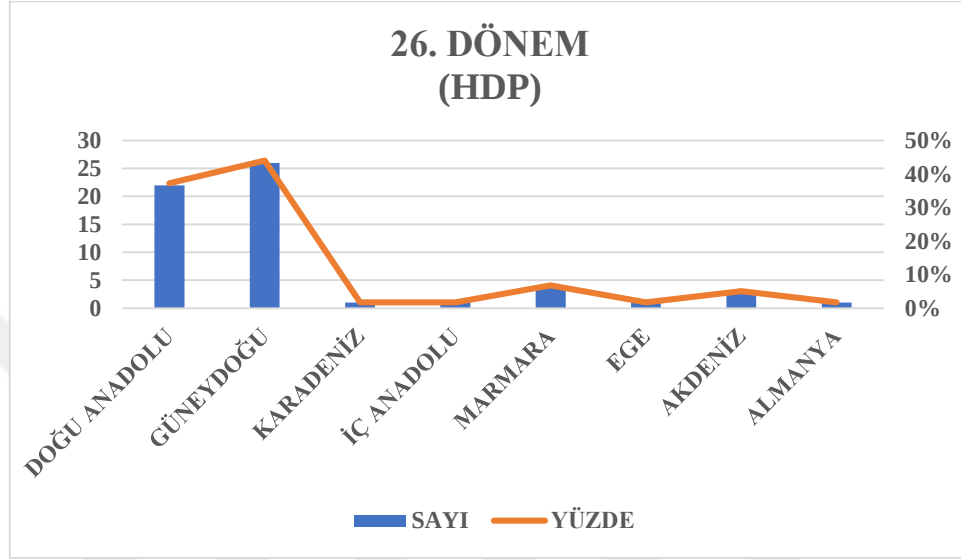
Grafik 3.31: 24. Dönem (BDP) Bölgesel Dağılım

25'inci dönem Türkiye'deki bütün coğrafi bölgelerden temsilcilerin bulunduğu bir dönemdir. Hatta Türkiye ile beraber Almanya doğumlular ilk defa sürece dâhil olmuşlardır. Parti, Türkiye dışında yaşayan vatandaşlara da uluşma hedefini bu dönemle birlikte yansıtmaktadır.

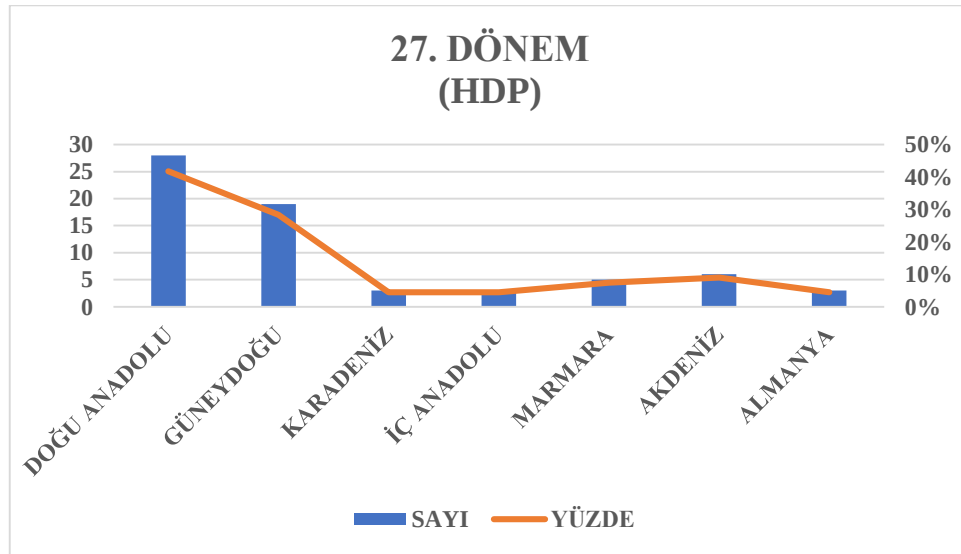
Grafik 3.32: 25. Dönem (HDP) Bölgesel Dağılım.

26'ıncı dönemde her partide olduğu gibi Doğu kökenli milletvekillerinin yoğunluğu açıkça görülmektedir. Bununla beraber diğer beş bölge ve Almanya doğumlular partide varlığını devam ettirmektedir.

Grafik 3.33: 26. Dönem (HDP) Bölgesel Dağılım.

27'inci dönemde, Doğu bölgeleri dışında kalan bölgelerin oranı diğer zamanlara göre biraz daha artmaktadır. Doğu bölgelerinin oranı bu dönemde en düşük oranda, yüzde 70 seviyesinde kalmaktadır. Ancak bu yine de azımsanmayacak kadar büyük bir orandır.

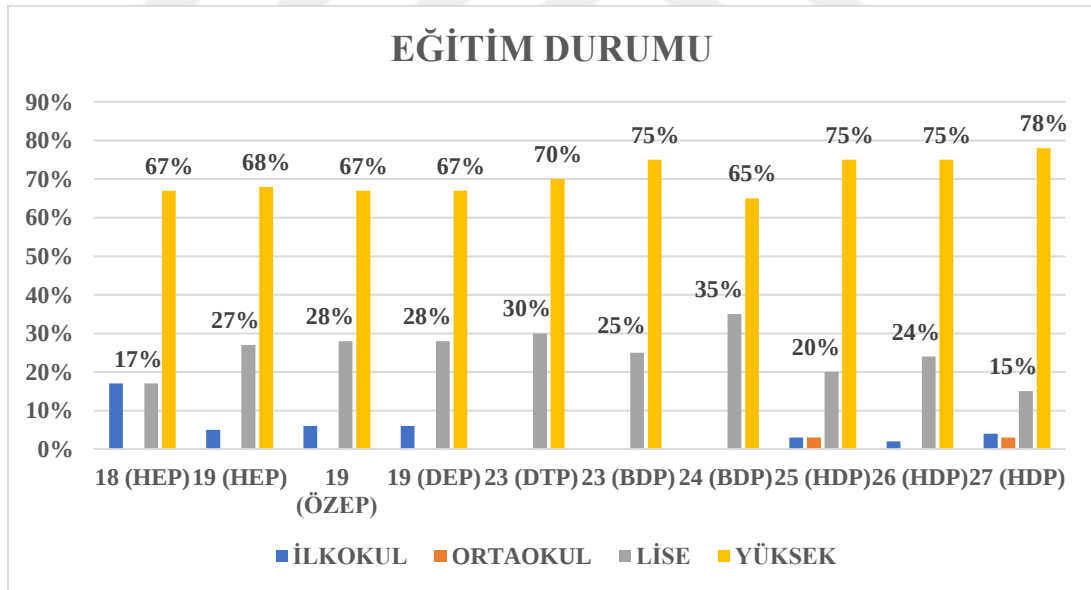

Grafik 3.34: 27. Dönem (HDP) Bölgesel Dağılım.

3.2.4 Eğitim Durumu

Partilerin meclisteki eğitim durumuna baktığımızda eğitim seviyesinin yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Eğitim seviyesinin kişilerin siyasal davranışlarına etki yaptığını, eğitim düzeyi arttıkça siyasal konulara olan ilginin arttığını ve temsil bakımından daha hazır bir vatandaş tipi ortaya çıkarttığını söyleyebiliriz. İncelediğimiz partilerde de yüksek öğrenim görmüş kişilerin milletvekilli seçilme şanslarının arttığını gözlemlemekteyiz.

Lise mezunları ise genellikle yüzde 20 seviyesinin üzerinde seyretmiş, zaman zaman hiç de azımsanmayacak oranlara çıkmış, sadece HEP ve HDP’de yüzde 20’nin biraz altına düşmüştür. İlk dönemlerde ilkokul mezunu oranı yüzde 15’in üzerinde iken ilerleyen yıllarda azalma gerçekleşmiştir. Ortaokul mezunları ise neredeyse yok denecek kadar azdır.

Grafik 3.35: Milletvekillerinin Eğitim Durumu.

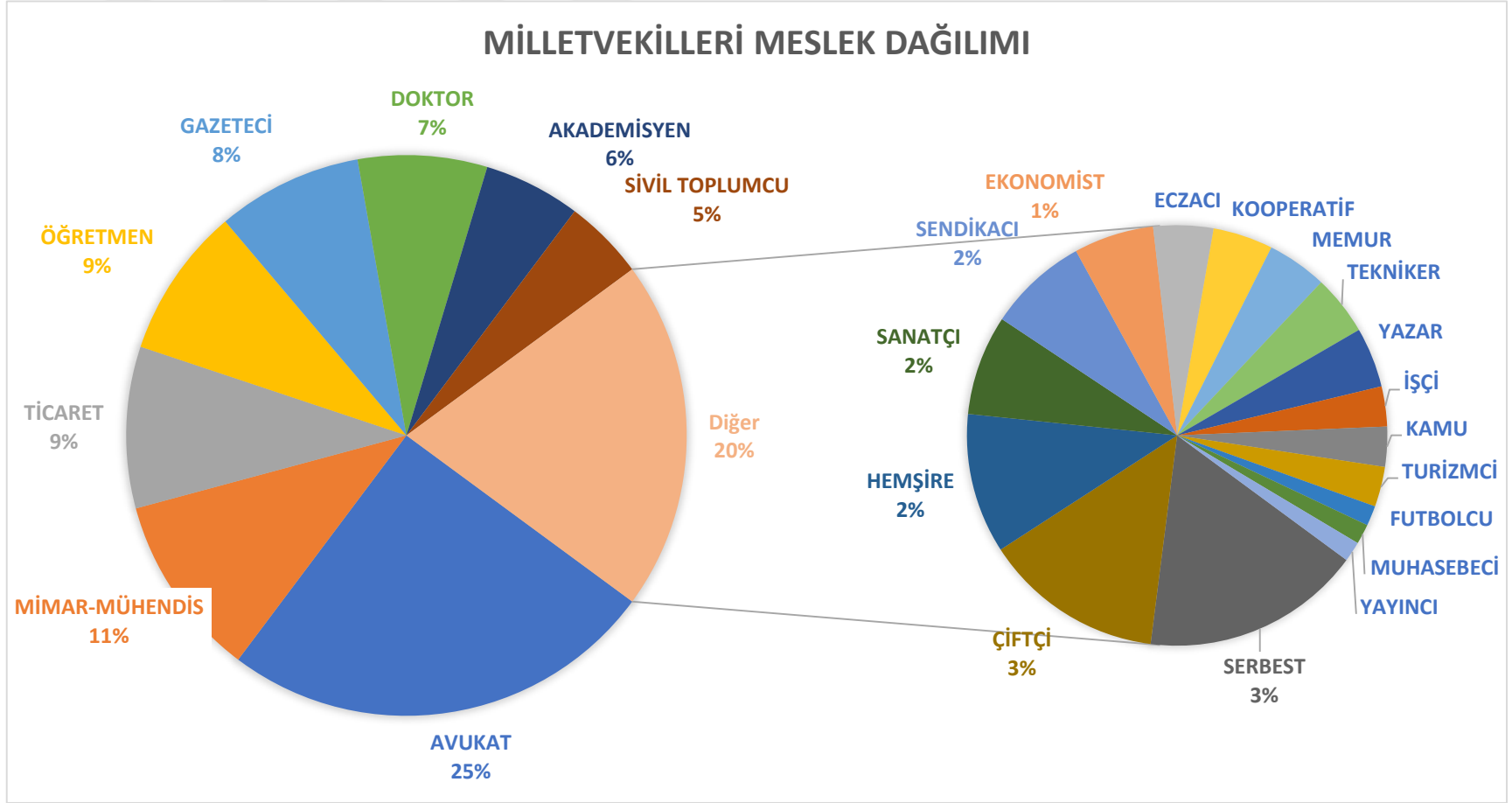
3.2.5 Meslek

Legal Kürt siyasetinde incelediğimiz partilerin siyasal seçkinleri olan milletvekillerinin mesleki dağılımına baktığımızda öncelikle meslek kollarının çokluğu dikkatimizi çekmektedir. Avukattan, öğretmene, mühendisten eczacıya,

akademisyenden futbolcuya kadar geniş bir iş kolu yelpazesıyla karşılaşmaktayız. Ancak bu tablo içerisinde avukatların tüm vekillerin dörtte birini oluşturduğu görülmektedir. Frey, TBMM'deki hukuk kökenli milletvekillerinin meclisin yüzde 25'ini oluşturduğunu yaptığı çalışmada belirtmektedir (Açıkel, 91). Legal Kürt partilerinin de bu seviyeyi yakaladığını ve Türk siyasal hayatında siyasi partilerin siyasal seçkinlerini oluştururken bu anlamda benzer refleksler gösterdiğini söyleyebiliriz. İncelediğimiz partilerde daha önce bahsettiğimiz üzere parti kapatma davaları ve yasal soruşturmalar, partideki hukukçu sayısının belli oranda sabit tutulmasında etkili olmuştur. Bununla beraber yasama faaliyeti yapan TBMM'nin içerisinde hukuk bilgisi olanların öne çıkması da beklenen bir durumdur.

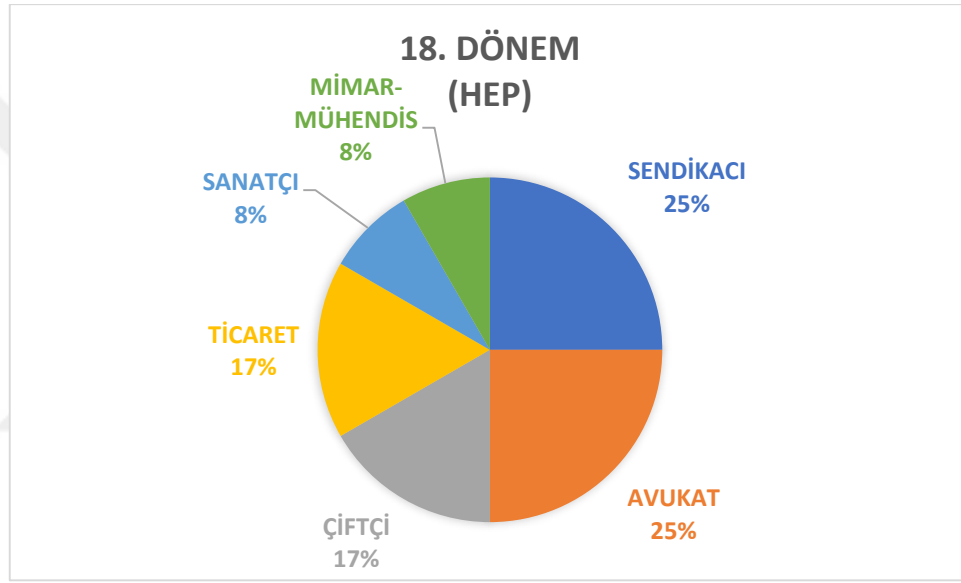
İkinci olarak mühendis grubu parti kurucularına göre TBMM'de daha etkin bir konumda bulunmaktadır. TBMM'nin genel yapısı içerisinde mühendisler, hukukçulardan sonra ikinci büyük kategoriye oluşturmaktadır. Mühendislerin siyasette etkinliğinin belirgin olmasında özel sektörde yönetici pozisyonlarda kazandıkları deneyimi siyasete aktarma becerisine sahip olmaları ve yaptıkları iş icabı sosyoekonomik statülerinin yüksek olması etkili olmaktadır. (Açıkel, 2009: 100-101)

Partiler, TBMM içerisinde mesleki dağılım bakımından, kuruculardan farklı bir profil ile toplum karşısına çıkmaktadır. Mecliste avukat ve mühendislerden sonra ticaret erbabı önemli bir yer tutmaktadır. Ancak kuruculardan farklı olarak öğretmenler, gazeteciler, akademisyenler ve sivil toplum örgütlerinde faaliyet gösterenler oransal olarak dikkat çekmektedir. Partilerin siyasal seçkin konuma getireceği kişilerde toplumla bağı güçlü, araştırmacı ve eğitimci yanı olan kişileri tercih ettiğini görmekteyiz.

Grafik 3.36: Milletvekillerinin Genel Meslek Dağılımı.

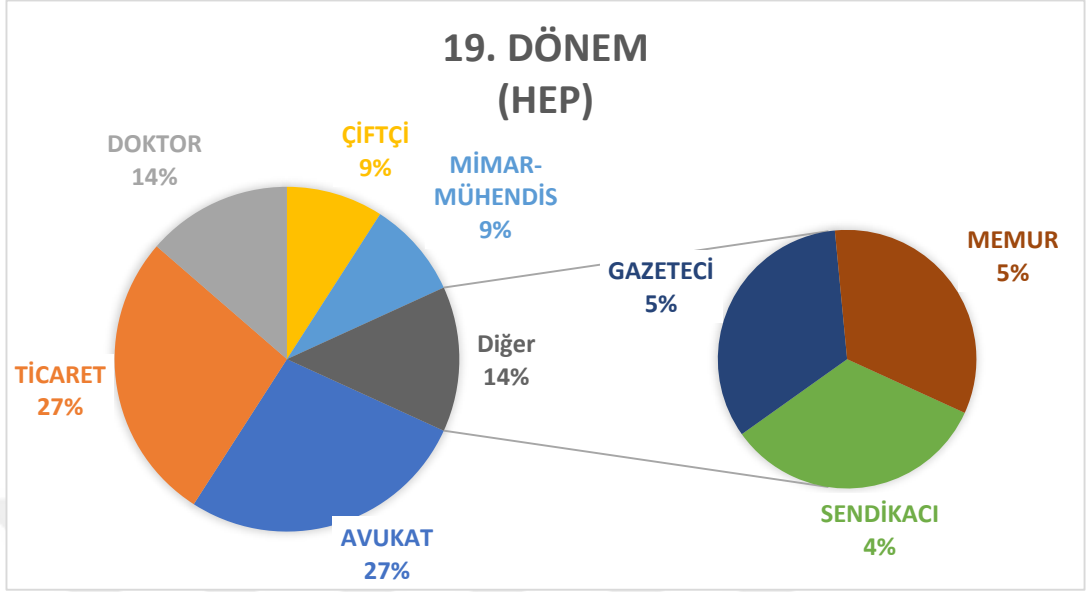
HEP'in 18. Dönemde mesleki dağılımında üç önemli iş kolu dikkat çekmektedir. Birincisi yukarıda bahsettiğimiz profile uygun olarak avukatlar; ikincisi, sendikacılar ve üçüncüsü de çiftçiler. Sendikacıların vekillerin dörtte birini oluşturmasında o dönem SHP içinden kopmanın etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu dönemdeki sendikacı vekiller Türkiye'deki sol siyasette etkin ve tanınmış simalardır. Çiftçiler ise sadece bu dönemde bu kadar belirgin durumda olup sonraki dönemlerde oranlamanın hep aşağısında kalmışlardır.

Grafik 3.37: 18. Dönem (HEP) Meslek Dağılımı.

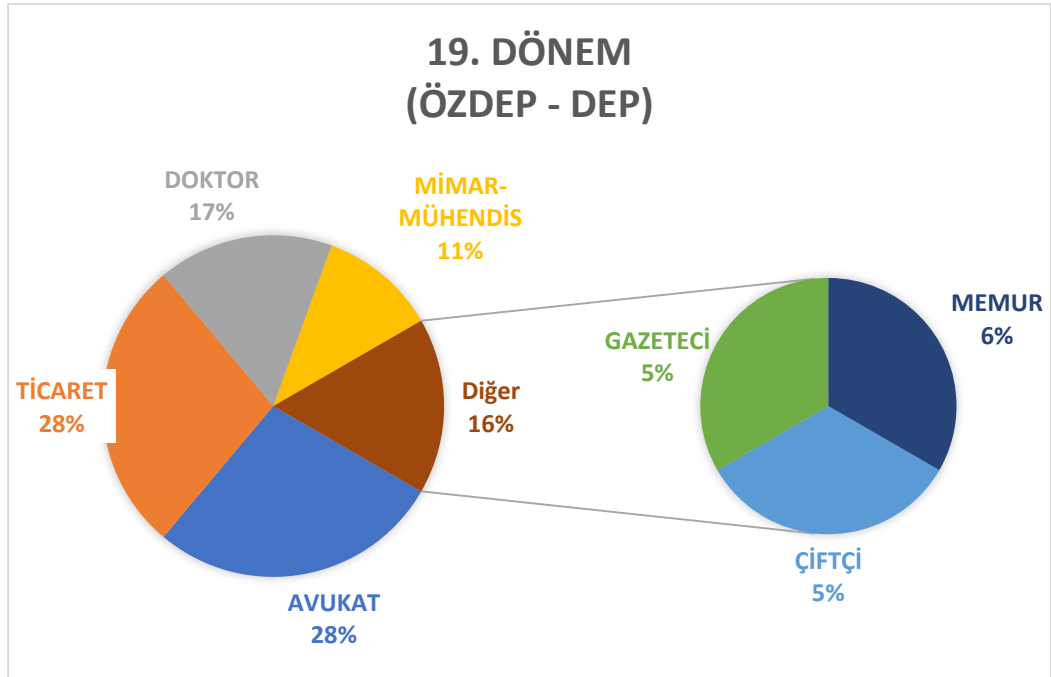
HEP, önceki dönemden farklı olarak 19. Dönemde kendi listesini belirlemiş ve SHP ile ittifak yaparak meclise girebilmiştir. 18. Dönemde oluşan profil zorunlu bir durum oluştururken bu dönemde partinin kendi tercihlerinin ön plana çıkması bakımından önemlidir.

Partide avukatların ve ticaretle uğraşanların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra 19. Dönemde doktorlar tüm partilerde etkinliğini artırmıştır. Dikkat çekici diğer bir husus, HEP'in dörtte birini oluşturan sendikacıların ve yaklaşık beşte birini oluşturan çiftçilerin bu dönemde parti içindeki etkinliğini kaybetmesidir. Önceki dönemde bulunan sanatçılar bu dönemde yer bulamamıştır. Hatta HDP'nin 25. Dönemine kadar sanatçıya hiç rastlanamamaktadır.

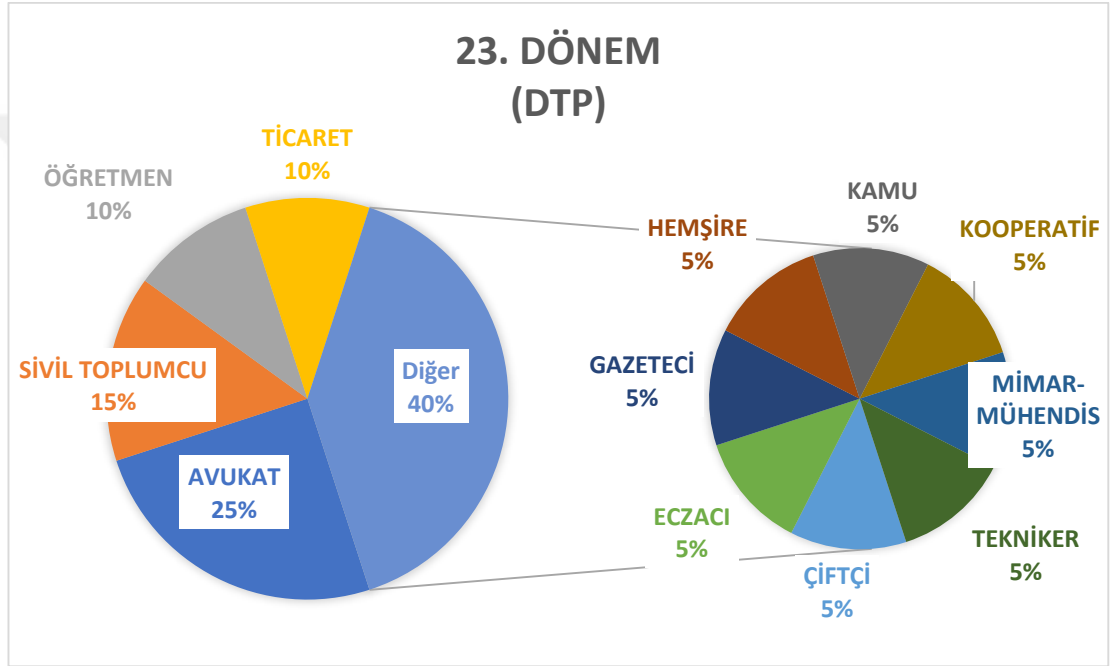
Grafik 3.38: 19. Dönem (HEP) Meslek Dağılımı.

ÖZDEP, aynı dönemin partisi olan DEP’le aynı profili sergilemektedir. Bunun nedeni ÖZDEP’in kapatılıp milletvekillerinin topluca DEP’e geçmesidir. Bu partilerde, HEP ile benzer bir profil ortaya çıkmakla beraber çiftçilerde azalma olmuş, sendikacılar ise kalmamıştır.

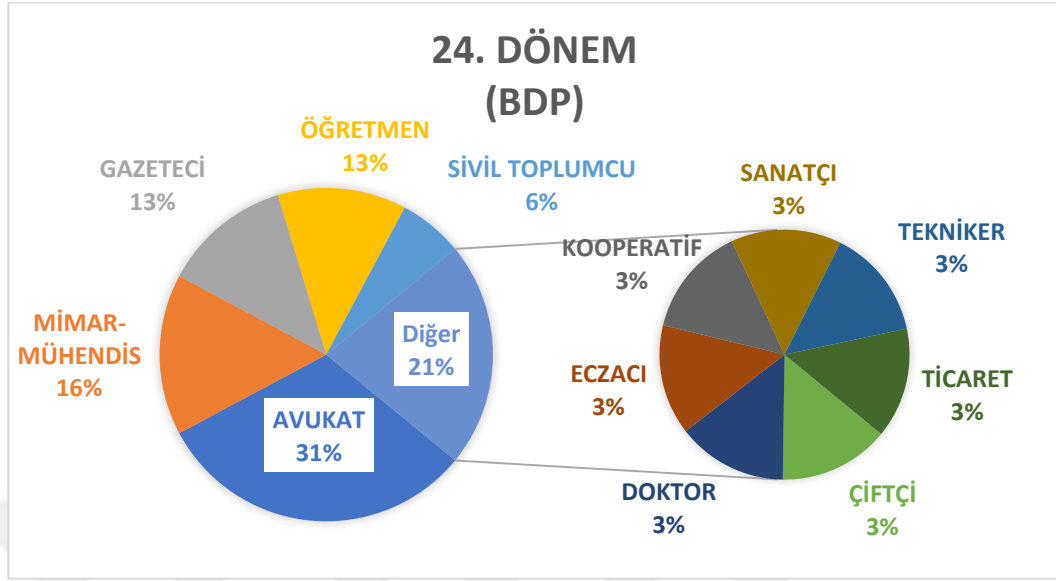
Grafik 3.39: 19. Dönem (ÖZDEP-DEP) Meslek Dağılımı.

23. Dönemin dağılımına bakarken 2000’li yılların toplumda getirdiği değişiklikleri görmekteyiz. Avukatlar istikrarlı yapılarını bozmayarak yüzde 25 seviyesini korumakta, sivil toplumcu popülasyonda ciddi bir artış görülmektedir. Bununla beraber partinin bu dönemle birlikte öğretmenleri kendi seçkin profiline soktuğunu görmekteyiz. Sonraki partilerde de öğretmenler yüzde 10 oranında temsiliyet sağlamışlardır.

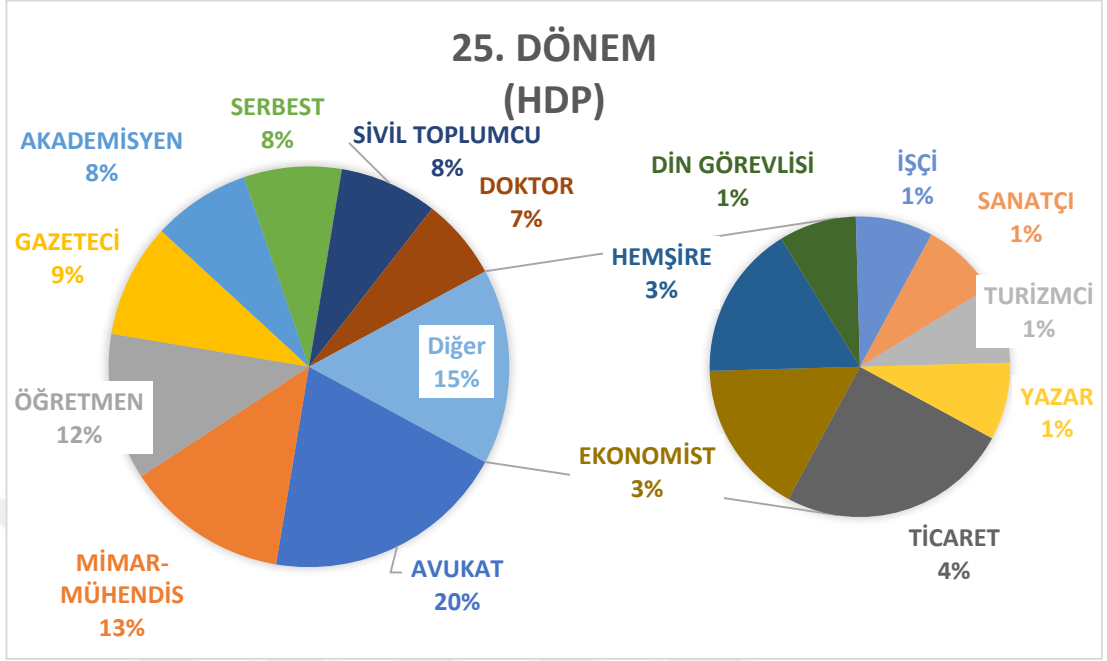
Grafik 3.40: 23. Dönem (DTP) Meslek Dağılımı.

24. Dönemde avukatlar ve mühendisler tüm partiler içerisinde en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu iki meslek grubunun ardından 2000 yılından sonra gelen partilerde önemli bir konuma yükselen gazeteci,  ğretmen ve sivil toplumcu grup gelmektedir. Bu beş meslek grubu bu dönemde partinin yüzde 80’nini oluşturmaktadır.

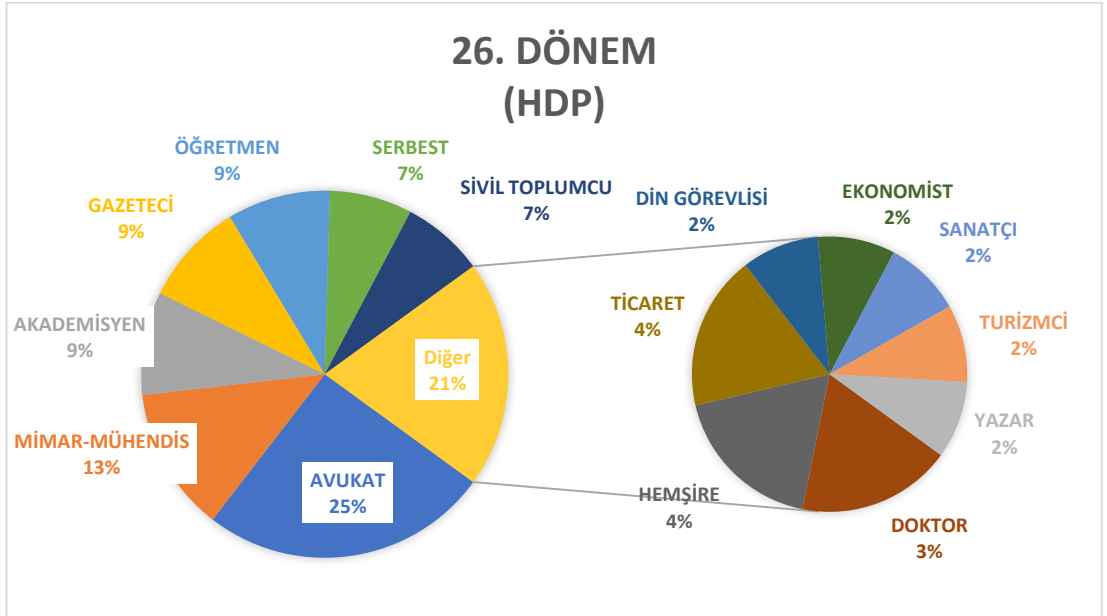
Grafik 3.41: 24. Dönem (BDP) Meslek Dağılımı.

25'inci dönem, legal Kürt partilerinin en fazla milletvekili çıkardığı dönemdir. Toplamda 80 milletvekilinin mecliste bulunduğu bu dönem, hükümet kurulamaması nedeniyle beş ay gibi kısa bir sürede sonlanmış, erken seçimle 26'ıncı döneme geçilmiştir. Sayıca fazla olan milletvekillerinin meslek kolları da bu dönemde çeşitlenmektedir. Ancak yine de önceki dönemdeki eğilimler bu döneme de kendisini göstermektedir. Avukat ve mühendislerin meclisteki ağırlığıyla birlikte öğretmen, gazeteci ve sivil toplumcular önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde partiler akademisyenleri ilk defa meclis seçkinlerinin arasına katmıştır. Bundan sonraki dönemde de yerlerini korumuşlardır. Bununla birlikte partide sanatçılar uzun bir süreden sonra kendilerine yer bulabilmiş ve bu durumu sonraki dönemlerde de devam ettirmişlerdir.

Grafik 3.42: 25. Dönem (HDP) Meslek Dağılımı.

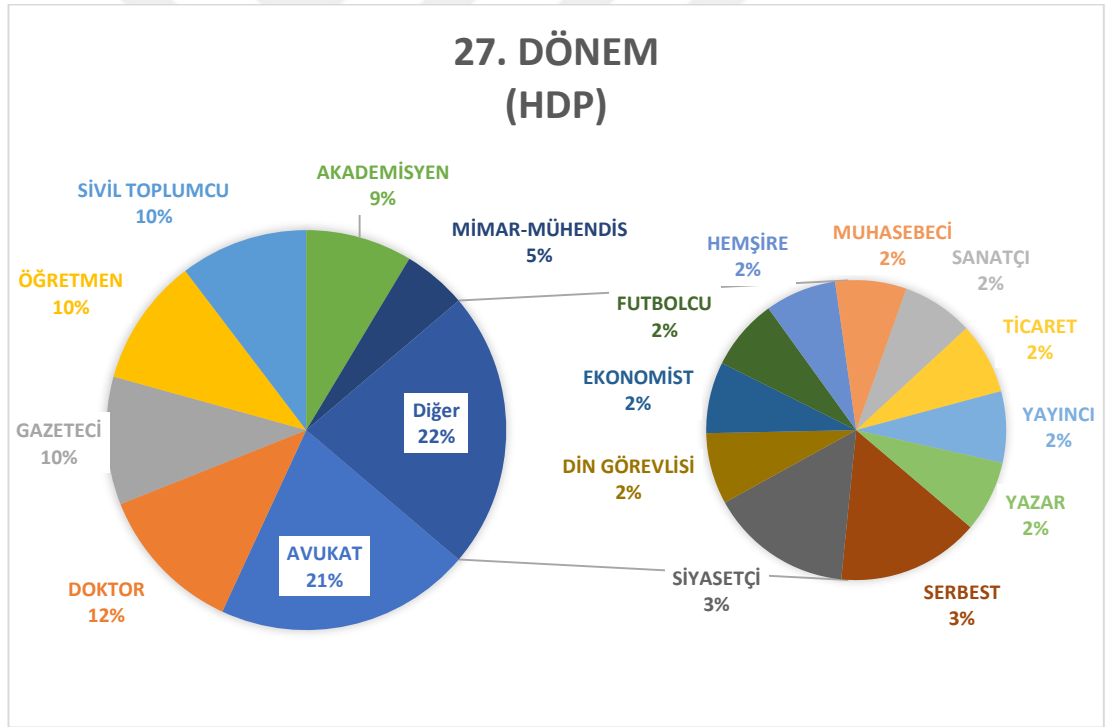
Kısa süren 25. Dönemden sonra parti meslek dağılımında çok bir değişiklik olmamıştır. 26. Dönem bir önceki dönemin özelliklerini devralmıştır.

Grafik 3.43: 26. Dönem (HDP) Meslek Dağılımı.

27. Dönem meslek yelpazesinin genişlediği bir dönemdir. Partinin çoğunluğunu oluşturan meslekler içerisinde mühendislerin etkisinin azalarak yerine doktorların geçtiğini söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra spor dünyasından ilk defa bir milletvekili bu partiler içerisinde kendisine yer bulabilmiştir.

Genel olarak baktığımızda HDP dönemlerini toplumsal tabanı genişletme politikaları bağlamında değerlendirebiliriz. Özellikle 2000 yılından sonraki partilerde öğretmen, akademisyen, gazeteci ve sivil toplumcuların artması partinin temsil politikalarında ciddi değişikliklerin yaşandığına işaret etmektedir. Bu bağlamda toplumun genç kesimleriyle irtibatı yüksek olan mesleklerle öncelik verildiğini göstermekteyiz.

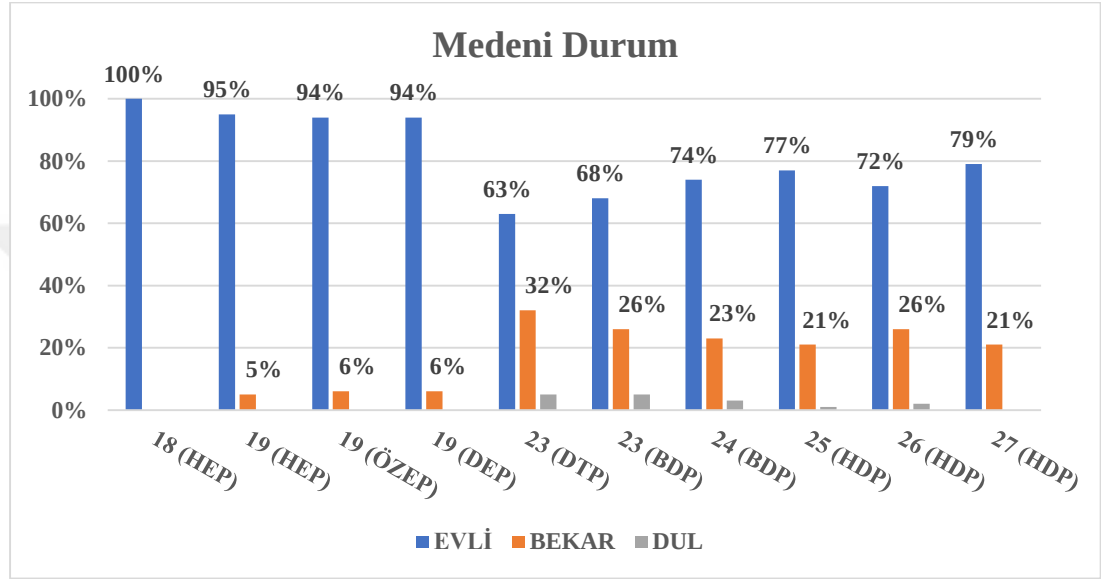

Grafik 3.44: 27. Dönem (HDP) Meslek Dağılımı.

3.2.6 Medeni Durum

Milletvekillerinin medeni durumuna baktığımızda 18 ve 19'uncu dönemde evli olanlar belirgin bir şekilde baskın durumdadır. DTP ile birlikte evli vekillerin oranında dramatik bir düşüş görülmektedir. Bu dönemde yüzde 63 oranıyla süreç içerisinde en

düşük seviyesini görmüştür. Bekar milletvekilleri de bu dönemde yüzde 32 ile en yüksek seviyesini yakalamış ve daha sonra hiçbir zaman yüzde 20'nin altına düşmemiştir. Milletvekilleri arasındaki dul oranında ufak değişimler görülse de sadece bir milletvekili medeni durumunu dul olarak belirtmektedir.¹⁹

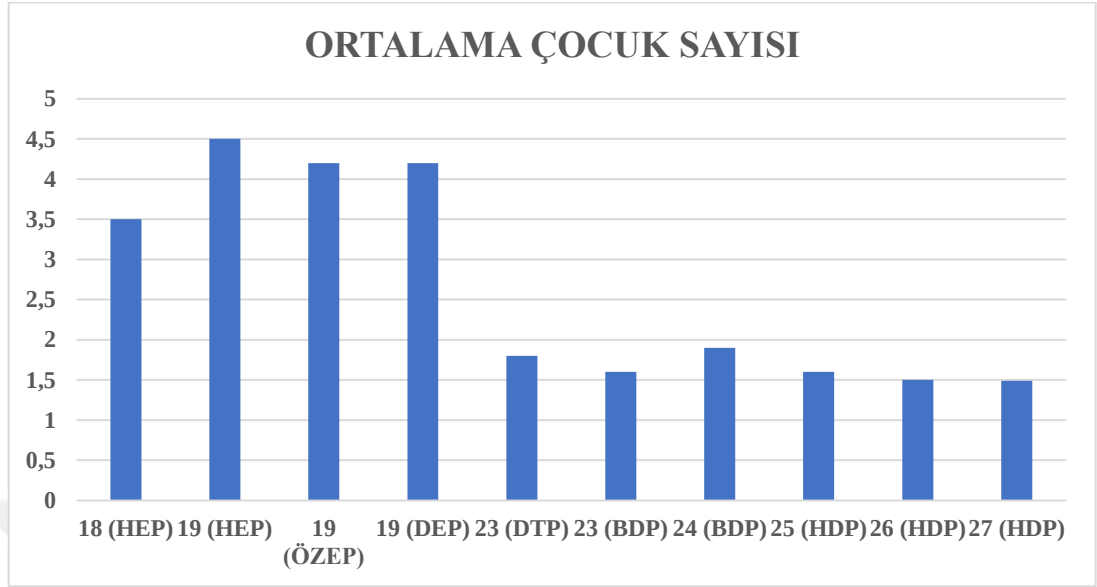

Grafik 3.45: Milletvekillerinin Medeni Durumu.

3.2.7 Çocuk Sayısı

Milletvekillerinin çocuk sayısı oranlarına baktığımızda 2000 yılı öncesi ve sonrasında ciddi farklılıklar görmekteyiz. 1990'ların ilk dönemlerinde vekillerin ortalama çocuk sayısı 3,5 ile 4,5 arasında seyrederken 23. Dönemle birlikte yarı yarıya düşerek ortalama 2 çocuğun altında kalmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında 2000 yılı sonrasında vekillerdeki bekarlık oranının ve bölgesel dağılımda Batı bölgelerinin oranlarının artmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber, parti milletvekillerinde geniş aile tipinden çekirdek aileye doğru bir dönüşüm olduğu görülmektedir.

¹⁹ Pervin Buldan, 23, 24, 25 ve 26. Dönemlerde medeni durumunu dul olarak belirtmiştir.

Grafik 3.46: Milletvekillerinin Ortalama Çocuk Sayısı.

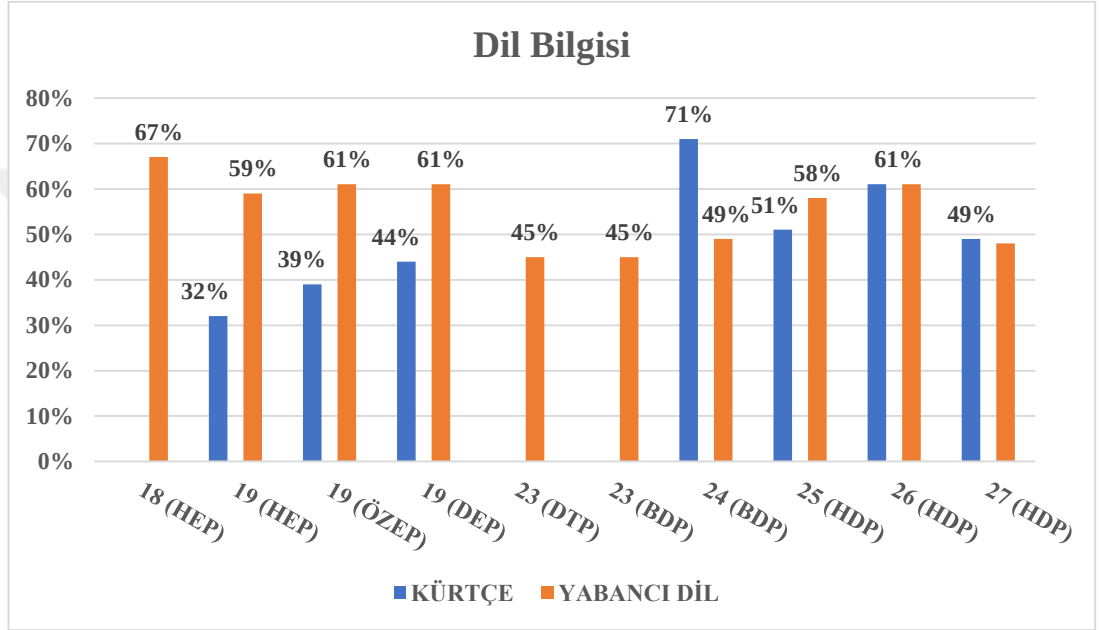
3.2.8 Dil Bilgisi

Dil bilgisi bölümünde iki farklı grafik üzerinden milletvekillerinin dil bilgisini inceleyeceğiz. İlk önce vekillerin Kürtçe ve yabancı dil bilgisi oranlarına bakarsak 18'inci ve 23'üncü dönemlerde vekillerin Kürtçe bilip bilmediğine ilişkin elimizde bilgi bulunmamaktadır. Bu bilgi iki dönemde de vekillerce belirtilmemiştir. Diğer dönemler üzerinden oranların değişimini ele aldığımızda vekillerde Kürtçe bilme oranının arttığını görmekteyiz. 24. Dönemde yüzde 71 seviyesinde en üst noktasına ulaşan bu oran HDP döneminde yüzde 50 seviyesini korumuştur.

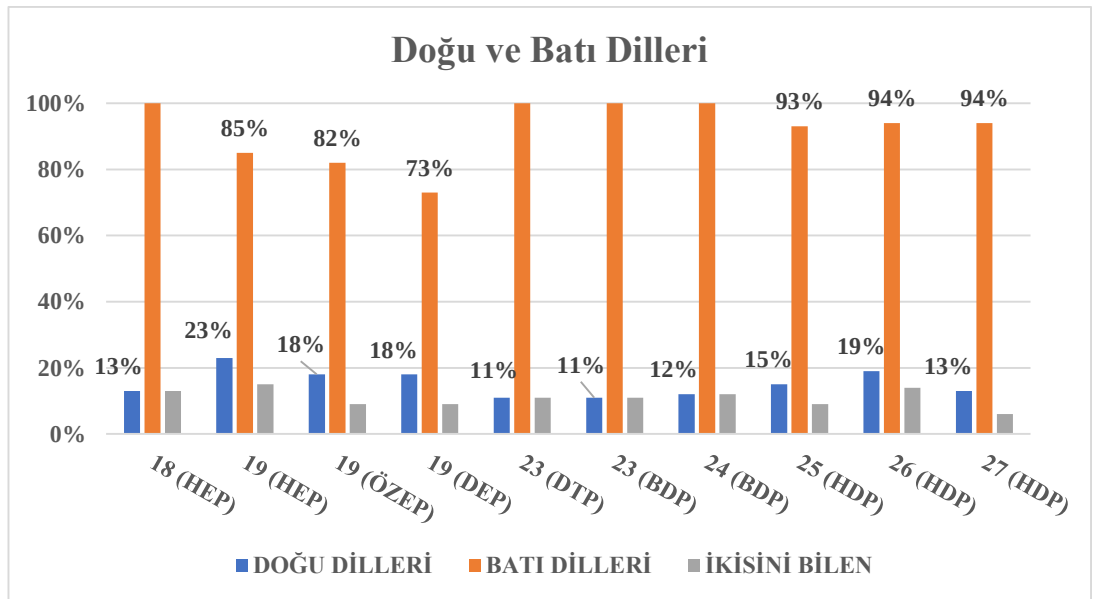
Yabancı dil bilgisinde ise daha farklı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. İlk dönemlerde yüzde 60 seviyesini koruyan yabancı dil bilme oranı 2000'li yıllardan sonra yüzde 50'nin altına düşmüş, HDP ile birlikte tekrar bu seviye yukarıya çekilmiştir.

İkinci olarak yabancı dil bilenler içerisinde Doğu ve Batı dillerini bilme oranlarını incelememize dahil ettik. Burada vekillerin hangi bölge dillerine daha ilgili olduğunu tespit etmeye çalıştık. Bu verileri incelediğimizde Batı dillerini bilen milletvekilleri zaman zaman yüzde 100 seviyesine ulaşmaktadır. En düşük seviyesini

DEP'in 19. Döneminde gören Batı dillerini bilenlerin oranı daha sonraki dönemlerde yüzde 90'ın altına düşmemiştir. Doğu dillerini bilenlerin oranına baktığımızda vekillerin bu dillere ilgisinin az olduğunu görmekteyiz. Sadece HEP'in 19. Dönemi'inde yüzde 20 seviyesinin üstünde bir orana sahipken 26. Dönemde de bu seviyeye yaklaşmıştır. Diğer dönemlerde düşük seviyede bir seyir izlemiştir.

Grafik 3.47: Milletvekillerinin Kürtçe ve Yabancı Dil Bilgisi.

Grafik 3.48: Milletvekillerinin Doğu ve Batı Dilleri Bilgisi.

SONUÇ

Türkiye’de 1980 sonrası siyaset yapmanın zorlukları tüm siyasi kesimler tarafından hissedilmiştir. Darbe döneminin getirdiği yasaklamalar sonucu Türk siyasal hayatında geleneklerini devam ettirmek isteyen partiler yeni isimler altında siyasal hayata yeniden dâhil olmuş, ittifaklar, birleşmelerden ve ayrılıklardan yeni partiler doğmuştur. HEP’in içinden koptuğu SHP de 1980’li yılların sonlarına doğru sol kesimdeki bir birleşmeden doğmuştur. Çok geçmeden parti içinde yaşanan bir tartışma HEP’in ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönemin tezimiz açısından önemli olan noktası, ilk defa bir kimliğe ve bölgeye yaslanan bir partinin bu dönemde ortaya çıkmasıdır.

Halkın Emek Partisi, partilerin doğuş biçimlerine göre baktığımızda parlamento içinde doğan bir partidir. Parti, SHP’den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulmuştur. Bu açıdan HEP’in kurulduğu dönemde farklı toplumsal yapıları birleştiren bir mutabakata dayanma özelliği taşıdığını söyleyebiliriz. Parti, kurulduğu dönemde sol bir çizgiyi söylemine taşımaya çalışmış ancak sonradan konsensüsün dağılmasıyla kimlik siyasetine yönelmiştir.

İncelediğimiz siyasal partiler, 1990 yılından başlayan 25 senelik süreçte hem söylem olarak hem de demografik yapı olarak değişime ve dönüşüme uğramıştır. Partilerin farklı dönemler içerisinde söylemlerini ve demografilerini değiştirmesi Türk siyasal hayatında kendilerine bir yer bulma arayışı içerisinde olduklarını göstermektedir. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki legal Kürt siyasetini 2000 yılından önce ve sonra olarak birbirinden ayırmak gerekmektedir. İlk kurulan partilerde 1990’lardaki siyasal havanın etkisi hissedilmektedir. O dönemin söylemlerinde Soğuk Savaşın etkisinin devam ettiği gözlemlenmektedir. Silahsızlanma, nükleer silahların yok edilmesi, üçüncü dünyacılık gibi 90’lı yıllara ait terminoloji kendisini belirgin şekilde hissettirmektedir.

2000 yılından sonra kurulan partilerde ise kadınlara ilişkin sorunlar, cinsiyet ayrımcılığı, ekoloji ve çevre sorunları gibi konular sıkça yer almaktadır. Bununla

beraber yerel yönetimlerin güçlendirilmesi meselesi son dönemde yoğun bir şekilde dile getirilmektedir. Partiler, her dönemde Kürt sorununun çözülmesi için belirli hedefler koymaktadır. Bu sorunun çözümünün Türkiye’yi içeride ve dışarıda rahatlatacağını belirterek durumun önemine işaret etmektedir.

Partilerin hedef kitlelerinde ilk dönemlerde ideolojik bir sınıflandırma yapılırken daha sonradan kültürel kimliğin belirleyici olduğu sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bu ayrım daha önceden belirttiğimiz üzere dönemsel literatürle yakından ilgilidir. Dünyada ve Türkiye’de partilerdeki ideolojik ayrımın azalması ve kültürel kimlik söyleminin ön plana çıkması bu partileri ve söylemlerini etkilemiştir.

Partilerin siyasal seçkinlerini analiz ettiğimizde kurucu üyelerde son yıllara kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi kökenlilerin baskınlığı dikkat çekerken, son dönemde tüm Türkiye’ye yayılan bir profil çizmektedir. Benzer bir durum milletvekillerinde görülme de son yıllarda Güneydoğu etkisinde az da olsa kırılma yaşandığı söylenebilir.

Seçkinlerin meslekleri parti profilleri açısından önemli bir veri oluşturmaktadır. Her iki grupta da avukatlar ve mühendislerin etkisi açıkça görülse de kurucularda özel sektörün, ticari faaliyet yürütenlerin oranı artarken milletvekillerinde eğitim ve araştırma yanı güçlü olan saygın mesleklerin yoğunluğu görülmektedir.

Partinin kurucu seçkinlerinin HDP’ye kadar serbest meslek ağırlıklı olması yerel iktidar ilişkilerinin parti içinde etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bununla beraber işçi, emekçi ve çiftçi kesiminin oranları partinin söylemlerinde vurguladığı kadar parti seçkinlerine yansımamaktadır. TBMM’deki temsiliyette de belli bir dönem küçük bir oranda çiftçi temsiliyeti görülse de işçi oranları yok denecek kadar azdır. Meclisteki baskın gruba genellikle avukatlar, mühendisler, sivil toplumcular ve akademisyenler gibi profesyonel meslek grupları oluşturmaktadır. Bu durum parti seçkinleri bölümünde değindiğimiz üzere partinin alt kesimlerinin belli konularda uzmanlaşmış kişileri seçkin olarak kabul etmesi sonucunu doğurmaktadır. Köylüler ve işçiler gibi toplumun sosyoekonomik olarak alt kesimlerinin meclis içerisinde

kendilerini daha iyi savunacaklarını düşündükleri avukatları seçmesi olağan bir durum olarak karşılanmaktadır.

Seçkinlerin yaş dağılımı partideki elli yaş üstü üyelerin oranının arttığını ve partinin son yıllarda yaşlanma eğilimi gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır. HEP ve HDP’de yaşça olgun siyasetçilerin oranın birbirine yakın olması ayrıca dikkat çekmektedir. Bu iki partinin belli bir konsensüs içerisinde kurulması düşünüldüğünde partideki olgun siyasetçi sayısının artması, söylemde ve temsiliyette bilgi ve tecrübenin ön plana çıkartılmak istendiğini şeklinde yorumlanabilir.

Milletvekillerinde medeni durum ve çocuk sayısına ilişkin veriler bize Kürt siyasetinde geniş aile tipinden çekirdek aile tipine doğru bir evrilme yaşandığını; bununla beraber 25 senelik süreç içerisinde bekar oranlarının artması, bireysel yaşam tarzına sahip üyelerin bu siyasette etkin bir konuma geldiğini göstermektedir.

HDP’ye ayrıca bir parantez açmakta yarar vardır. Bu partide önceki partilerden ayrı bir örgütlenmenin yaşandığı göze çarpmaktadır. Milletvekilleri içerisinde eğitim oranının en yüksek seviyede seyretmesi partinin profesyonel uzmanlaşma eğilimi içerisinde olduğunu göstermektedir. Partinin Doğu ve Güneydoğulu oranları toplamı hem kurucular kurulunda hem de milletvekillerinde en düşük seviyesinde bulunmaktadır. Bu durum partinin bölgesel siyasetten çıkmaya çalıştığına ve ulusal parti eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. Partinin mesleki dağılımında akademisyen, gazeteci, yazar ve sivil toplumcu oranlarının artması siyasal temsilde toplumca saygı duyulan ve objektif görüşlere sahip olduğu düşünülen toplumsal tiplerle imajını yenilemek istediği şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak, partilerde değişim ve dönüşüm, zamana, parti politikalarına ve siyasette farklılaşan dengeye göre değişmektedir. 25 senelik süreçte de legal Kürt siyasetinde değişimler olduğu bu çalışmada gözlemlenmiştir. Her çalışmada olduğu gibi bunda da birçok eksiklikler bulunmaktadır. Bu partilerdeki seçkinlerin aşiret yapıları ve ilişkileri, yıllara göre aşiretlerin etkisinin nasıl bir değişime uğradığı ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. Bununla beraber yapılacak derinlemesine

mülakatlarla partilerin oluşum süreçlerine ilişkin bazı isimlerin tanıklıklarına başvurulması çalışmalara farklı bir boyut katabilir.

KAYNAKÇA

- Açıkel, Fethi: 2009. **TBMM Milletvekili Veritabanı Oluşturulması ve Siyasal Seçkin/Milletvekilleri Profili Çalışması**, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri, Ankara
- Aron, Raymond: 1950. **Social Structure and the Ruling Class: Part 1**, The British Journal of Sociology, Vol. 1, No. 1 (Mar., 1950), pp. 1-16, London
- Aron, Raymond: 2014. **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Çev. Korkmaz Alemdar, Kırmızı Yayınları,
- Ballı, Rafet: 1993. **Kürt Dosyası**, Cem Yayınevi, 4.bs. İstanbul
- Bottomore, T.B.: 1990. **Seçkinler ve Toplum**, Çev. Erol Mutlu, Gündoğan Yayınları, Ankara
- Coser, Lewis A.: 2011. **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları**, Çev. Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman, 2. Bs., Deki Yayınları, İstanbul.
- Çağbayır Yaşar: 2016. **Büyük Türkçe Sözlük**, 8. Cilt, Ötüken Yayınları, İstanbul
- Daver, Bülent: 1969. **Siyaset Bilimine Giriş**,
- Demir, Eyyüp: 2016. **Yasal Kürtler HEP'ten HDP'ye Kürt Siyaseti**, Ütopya Yayınları, Ankara
- Duverger, Maurice: 1970. **Siyasal Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, 2. Bs. Sevinç Yayınları, Ankara
- Duverger, Maurice: 1995. **Siyaset Sosyolojisi**, Çev. Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul
- Ergil, Doğu: 1995. **Doğu Sorunu Teşhisler ve Tespitler**, TOBB Yayınları, İstanbul
- Frey, Frederick W.: 1965. **The Turkish Political Elite**, The M.I.T Press, Cambridge Massachusetts
- Gelir İdaresi Başkanlığı: 2012. **Serbest Meslek Kazançları Vergi Rehberi**, Ankara

- Heywood, Andrew: 2007. **Siyaset**, Çev. Bekir Berat Özipek, Adres Yayınları
- Kahriman, Âdem: 2009. **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Seçkinler Yapısı ve Seçkinci Dönüşüm**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya
- Kapani, Münici: 1996. **Politika Bilimine Giriş**, 8. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara
- Mills, C. Wright: 1974. **İktidar Seçkinleri**, Çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, Ankara
- Mosca, Gaetano: 1939. **The Rulling Class**, Çev. Hannah D. Kahn, McGroow Hill Book, New York
- Okudan Dernek, Kadriye: 2014. **1990-2014 Dönemi Kürt Siyasal Hareketinin Söyleminin Dönüşümü**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya
- Outhwhite, William: 2008. **Modern Toplumsal Düşünce**, İletişim Yayınları, İstanbul
- Ölmez, A. Orhan: 1995. **Türk Siyasetinde DEP Depremi**, Doruk Yayınları, Ankara
- Özbudun, Ergun: 1964. "M. Duverger'in 'Siyasal Partiler'i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler" **A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi** 21 (No: 1-4) 23-51
- Özbudun, Ergun: 1977. **Siyasal Partiler**, 2. Bs. Sevinç Yayınları, Ankara
- Pareto, Vilfredo: 2005. **Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması**, Çev. Merve Zeynep Doğan, Doğu Batı Yayınları, Ankara
- Payaslıoğlu, Arif: 1952. **Siyasî Partiler**, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara
- Raynauld, Philippe & Rials, Stephane: 2011. **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, Çev. Necmettin Kâmil Sevil, Emel Ergun, Hüsnü Dilli, İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul

- Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) 1990. **Sosyaldemokrat Halkçı Partinin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri**, Ankara
- Tanör, Bülent: 1997. **Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD, İstanbul
- TBMM Başkanlığı: 2007. **TBMM Albümü 23. Dönem**, Ankara
- TBMM Başkanlığı: 2012. **TBMM Albümü 24. Dönem**, 2. Bs. Ankara
- TBMM Başkanlığı: (Tarihsiz). **TBMM Albümü 25. Dönem**, Ankara
- TBMM Başkanlığı: 2016. **TBMM Albümü 26. Dönem**, Ankara
- TBMM Başkanlığı: **TBMM Albümü 27. Dönem**, Ankara
- TBMM Başkanlığı: 1992. **TBMM Albümü 19. Dönem**, Ankara
- TBMM Başkanlığı: 2010. **TBMM Albümü (1920-2010)**, 3. Cilt 1983-2010, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara
- Temel, Celal: 2015. **1984'ten Önceki 25 Yılda Kürtlerin Silahsız Mücadelesi**, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul
- Tunaya, Tarık Zafer: 1952. **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul
- Turhan, Mehmet: 1991. **Siyasal Elitler**, Gündoğan Yayınları, Ankara
- Turner, Jonathan H. & Beeghley, Leonard & Powers, Charles H.: 2013. **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, Çev. Ümit Tatlıcan, Sentez Yayınları, Bursa
- Yayman, Hüseyin: 2016. **Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası**, 4. Bs. Doğan Kitap, İstanbul
1992. **Paris Kürt Konferansı**, Doz Yayıncılık, İstanbul
1992. **Stockholm Kürt Konferansı**, Doz Yayıncılık, İstanbul
- Parti Programları**
- Barış ve Demokrasi Partisi (BDP): 2008. **Barış ve Demokrasi Partisi Parti Programı**

Demokrasi Partisi (DEP)	1993. Demokrasi Partisi Parti Programı
Demokratik Bölgeler Partisi (DBP):	2014. Demokratik Bölgeler Partisi Parti Programı
Demokratik Halk Partisi (DEHAP):	2003. Demokratik Halk Partisi Parti Programı, Ankara
Demokratik Toplum Partisi (DTP):	2005. Demokratik Toplum Partisi Parti Programı
Halkın Demokrasi Partisi (HADEP)	1994. Halkın Demokrasi Partisi Parti Programı, Ankara
Halkın Emek Partisi (HEP)	1990. Halkın Emek Partisi Parti Programı, Ankara
Halkların Demokratik Partisi (HDP):	2012. Halkların Demokratik Partisi Parti Programı
Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP)	1992. Özgürlük ve Demokrasi Partisi Parti Programı
Özgürlük ve Eşitlik Partisi (ÖZEP)	1992. Özgürlük ve Eşitlik Partisi Parti Programı

Parti Kurucu Listeleri

Barış ve Demokrasi Partisi Kurucu Üyeleri Listesi
Demokrasi Partisi Kurucu Üyeleri Listesi
Demokratik Bölgeler Partisi Kurucu Üyeleri Listesi
Demokratik Halk Partisi Kurucu Üyeleri Listesi
Demokratik Toplum Partisi Kurucu Üyeleri Listesi
Halkın Demokrasi Partisi Kurucu Üyeleri Listesi
Halkların Demokratik Partisi Kurucu Üyeleri Listesi
Özgürlük ve Demokrasi Partisi Kurucu Üyeleri Listesi
Özgürlük ve Eşitlik Partisi Kurucu Üyeleri Listesi